

ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ, ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Α. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Οι Σλάβοι άρχισαν να εισέρχονται στο σημερινό γεωγραφικό χώρο της Βουλγαρίας από τον 6ο αιώνα μ.Χ. Ο εποικισμός του χώρου αυτού, που αποτελούσε τότε μέρος της βυζαντινής επικράτειας, από Σλάβους, διευκολύνθηκε από το γεγονός ότι το Βυζάντιο, λόγω πολέμων με τους Πέρσες, δεν προστάτευε επαρκώς το βόρειο σύνορο του. Έτσι, οι Σλάβοι έμελλε να αποτελέσουν στο εξής το αριθμητικά ισχυρότερο εθνολογικό στοιχείο του χώρου αυτού και να αφομοιώσουν προοδευτικά τους παλαιότερους κατοίκους της περιοχής (δηλαδή τους Θράκες), όπως και τον επίσης ξενόφερτο λαό των Βουλγάρων, ο οποίος εισέβαλε στον ίδιο χώρο περίπου έναν αιώνα μετά τους Σλάβους (στο δεύτερο μισό του 7ου αιώνα). Οι Βούλγαροι κατάγονταν από την κεντρική Ασία, και ανήκαν στην τουρκο-αλταϊκή γλωσσική οικογένεια. Στην αρχή του 5ου μ.Χ. αιώνα κατοικούσαν βόρεια της Αζοφικής θάλασσας ως υποτελείς των Αβάρων. Ο κλονισμός της δύναμης των τελευταίων, στις αρχές του 7ου αιώνα, επέτρεψε στους Βουλγάρους, δημιουργήσουν δικό τους ανεξάρτητο κράτος, γνωστό με την ονομασία- Μεγάλη -ή Παλαιά- Βουλγαρία. Το κράτος αυτό εκτεινόταν στις νοτιορωσικές στέπες ανάμεσα στον ποταμό Δνείπερδ και την Άζοφική θάλασσα. Ο ηγεμόνας του, που ονομαζόταν Κοβράτ (ή Κουβράτ), διατηρούσε καλές σχέσεις με το Βυζάντιο, μάλιστα βαπτίστηκε χριστιανός, αν και οι υπόλοιποι ομοεθνείς του παρέμειναν για πολύν καιρό ακόμη ειδωλολάτρες. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ηράκλειος του απένειμε τον τιμητικό τίτλο του πατρικίου.

Μετά το θάνατο του Κοβράτ, το 642 ή 650, το κράτος του, κάτω

από την πίεση των Χαζάρων, ενός λαού επίσης τουρκικής καταγωγής, διασπάστηκε. Μια ομάδα Βουλγάρων με αρχηγό τον Ασπαρούχ (ή Ισπερίχ, περί το 644-701) που ήταν ένας από τους γιούς του Κοβράτ, μετακινήθηκε δυτικά και εμφανίστηκε στις εκβολές του ποταμού Δούναβη, στο βόρειο δηλαδή σύνορο της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Στην όγδοη δεκαετία του 7ου αιώνα ο Ασπαρούχ διέσχισε τον Δούναβη και κατέλαβε τα εδάφη ανάμεσα στον Δούναβη και την οροσειρά του Αίμου. Υποτάσσοντας τους σλαβικούς πληθυσμούς της περιοχής και ενσωματώνοντας τους στη στρατιωτική δομή της φυλής του, ο Ασπαρούχ αύξησε σημαντικά την αριθμητική του δύναμη και τη στρατιωτική του ισχύ.

Οι επιδρομές του βουλγαροσλαβικού αυτού στοιχείου προκάλεσαν την κινητοποίηση του βυζαντινού στρατού. Οι στρατιωτικές όμως αποτυχίες ανάγκασαν το 681 τον βυζαντινό αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Δ' να συνθηκολογήσει με τον Ασπαρούχ. Τούτο σήμαινε την αναγνώριση, από την πλευρά του Βυζαντίου, της ύπαρξης ενός ξένου και ανεξάρτητου πολιτικά κράτους στα ευρωπαϊκά εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το έτος 681 θεωρείται, λοιπόν η αρχή της κρατικής οντότητας της Βουλγαρίας. Οι Βούλγαροι της περιόδου πριν από και μετά την έγκατάστασή τους στα Βαλκάνια και έως την αφομοίωσή τους από τους Σλάβους, τον 9ο αιώνα, ονομάζονται συμβατικά «Πρωτοβούλγαροι», όρος με τον οποίο η επιστήμη ξεχωρίζει τον τουρκόφωνο αυτό λαό των πρώτων Βουλγάρων (ή των παλαιών Βουλγάρων) από τους σημερινούς Βουλγάρους-Σλάβους.

Οι Πρωτοβούλγαροι ήταν οργανωμένοι κατά γενιές, από τις οποίες προήλθαν οι δυναστείες. Αυτές αλληλοσυγκρούονταν μεταξύ τους για την κατάκτηση της κεντρικής εξουσίας. Οι ευγενείς χωρίζονταν σε δύο ομάδες. Οι ανώτεροι ευγενείς (βοϊλάδες) κατείχαν όλες τις σημαντικές στρατιωτικές και διοικητικές θέσεις του κράτους, ενώ η δεύτερη ομάδα των λεγόμενων βαγαϊνών ασκούσε δευτερεύουσας σημασίας εξουσίες. Ο απόλυτος κυρίαρχος ήταν ο χάνος. Η εξουσία του είχε θεωρηθεί ότι ήταν θεϊκής προέλευσης και συνεπώς ήταν και ο ύπατος ιερέας του κράτους.² Οι Σλάβοι, αντίθετα με τους Πρωτοβουλγάρους δε γνώριζαν το θεσμό της κεντρικής εξουσίας και

ήταν οργανωμένοι κατά πατριές και φύλα. Οι Πρωτοβούλγαροι, αν και αριθμητικά πολύ λιγότεροι από τους Σλάβους, ανέλαβαν την εξουσία στο νέο βουλγαροσλαβικό κράτος, κρατώντας τους Σλάβους σε θέση υποταγής. Η συμβίωση διαφορετικής φυλετικής προέλευσης πληθυσμών και η δημιουργία ενός νέου εθνολογικού μορφώματος, Βουλγαρικού, δεν ήταν πάντα χωρίς συγκρούσεις, οι οποίες οδηγούσαν τελικά σε εσωτερικές ανακατατάξεις. Στη διάρκεια της διεργασίας αυτής, που κράτησε περίπου διακόσια χρόνια (από τα τέλη του 7ου έως τα τέλη του 9ου αιώνα μ.Χ.), το πολυπληθές σλαβικό στοιχείο κατάφερε να αφομοιώσει τους κατακτητές του και να επιβάλει τη δική του σλαβική γλώσσα ως μόνιμη και επίσημη.

Το Α' βουλγαρικό κράτος (681-1018)

Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΖΩΗ της Βουλγαρίας χαρακτηρίζεται, αυτή την περίοδο, κυρίως από τις ολοένα μεταβαλλόμενες σχέσεις με τον ισχυρότατο γείτονα της, το Βυζάντιο. Οι σχέσεις αυτές παρουσιάζουν διαχρονικά μεταπτώσεις από κατεξοχήν εχθρικές έως ομαλές και ειρηνικές. Γεγονός είναι ότι το Βυζάντιο ποτέ δε συμφιλιώθηκε για μεγάλο διάστημα με την ιδέα της ύπαρξης του βουλγαρικού κράτους, όσον αφορά τα εδάφη που ιστορικά του ανήκαν. Οι πολλές πολεμικές αναμετρήσεις μεταξύ Βουλγαρίας και Βυζαντίου φαίνεται ότι σκοπό είχαν να ξεκαθαρίσουν αν η Βουλγαρία ως κράτος θα είχε την τύχη των πρόσκαιρων μορφωμάτων στον ίδιο χώρο (όπως δηλαδή νωρίτερα τα κράτη των Γότθων, Ούννων και Αβάρων) ή αν η κρατική της υπόσταση στην περιοχή θα ήταν μόνιμη.

Η Βουλγαρία του Ασπαρούχ και των πρώτων διαδόχων του εκτεινόταν εδαφικά στις δύο πλευρές του ποταμού Δούναβη, από τον κάτω ρου του Δνείπερου στα βορειοανατολικά έως την οροσειρά του Αίμου στα νότια και από τον Εύξεινο Πόντο στα ανατολικά έως περίπου τη σημερινή πόλη Βιδίνη στα βορειοδυτικά. Οι σχετικά φιλικές σχέσεις των πρώτων δεκαετιών μεταξύ Βουλγάρων και Βυζαντινών διακόπηκαν στα χρόνια του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ε' (741-775), ο οποίος διέγινε ότι το βουλγαρικό κράτος θα αποτελούσε τον κύριο μελλοντικό εχθρό του Βυζαντίου. Ο αυτοκράτορας, πριν

αρχίσει τη στρατιωτική του αναμέτρηση με το βουλγαρικό κράτος, πήρε μερικά μέτρα, όπως ήταν η αύξηση του βυζαντινού πληθυσμού της Θράκης με τη μεταφορά έμπειρων πολεμικά ανδρών από τη Μικρά Ασία, η ενίσχυση των οχυρώσεων και του στρατού και η εκμετάλλευση των διαφορών που υπήρχαν ανάμεσα στις φιλικά και εχθρικά προσκείμενες στο Βυζάντιο ομάδες στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Οκτώ φορές εκστράτευσε ο Κωνσταντίνος Ε' κατά των Βουλγάρων. Παρ' όλο που οι περισσότερες εκστρατείες ήταν επιτυχείς, ωστόσο δεν επέφεραν ουσιαστική αλλαγή στις σχέσεις των δύο κρατών και η Βουλγαρία, αν και εξασθενημένη, παρέμενε εκτός βυζαντινού ελέγχου.³

Οι Βούλγαροι ξεκίνησαν την επιθετική δράση κατά του Βυζαντίου στην αρχή του 9ου αιώνα, όταν την εξουσία ανέλαβε ο χάνος Κρούμος (803-814) ένας από τους ισχυρότερους και σημαντικότερους πολιτικούς και στρατιωτικούς αρχηγούς της μεσαιωνικής Βουλγαρίας. Εκμεταλλευόμενος την ήττα του αβάρικου χαγανάτου από τον Καρλομάγνο το 803, ο Κρούμος επεξέτεινε το κράτος του έως το Βελιγράδι και τα Καρπάθια στα βορειοδυτικά και βόρεια και έγινε άμεσος γείτονας της φραγκικής αυτοκρατορίας. Στα νότια κατέλαβε τη Σόφια (809), που αποτελούσε έως τότε σπουδαίο βυζαντινό οχυρό. Η προσπάθεια του βυζαντινού αυτοκράτορα Νικηφόρου Α' (801-811) να ανακόψει την πορεία του Κρούμου δεν πέτυχε. Ο Νικηφόρος κατόρθωσε να καταλάβει τη βουλγαρική πρωτεύουσα Πλίσκα, στην επιστροφή του όμως διερχόμενος από μια ορεινή διάβαση έπεσε σε ενέδρα του Κρούμου. Ο στρατός του συνετρίβη και ο ίδιος ο Νικηφόρος αιχμαλωτίστηκε και λίγο αργότερα πέθανε. Το κρανίο του χρησίμευσε στον Κρούμο, σύμφωνα με το έθιμο των τουρκοαλταϊκών λαών, ως κύπελλο. Στα επόμενα χρόνια ο Κρούμος συνέχισε τον πόλεμο κατά του Βυζαντίου, κυριεύοντας εδάφη της Θράκης, και το καλοκαίρι του 813 έφτασε μάλιστα να πολιορκήσει την Κωνσταντινούπολη. Ο θάνατός του το 814, διέκοψε τις προετοιμασίες του για μια νέα εκστρατεία κατά του Βυζαντίου. Ο γιος και ο διάδοχος του Κρούμου Ομουρτάγ (814-831) συνθηκολόγησε με τους Βυζαντινούς,⁴ γεγονός που του επέτρεψε

να ασχοληθεί με την ενίσχυση των συνοριακών γραμμών, την εκτεταμένη ανοικοδόμηση της χώρας και την αναδιοργάνωση της κεντρικής εξουσίας.

Η Βουλγαρία εξελισσόταν σε μία μεγάλη δύναμη. Στα μέσα του 9^{ου} αιώνα έφτασε στη μεγαλύτερη της εδαφική έκταση: απλωνόταν από τον Εύξεινο Πόντο έως την Αδριατική θάλασσα. Επιτακτικά πρόβαλλε το ζήτημα της θρησκείας. Η πολιτική αναγνώριση της εδαφικά μεγάλης Βουλγαρίας από την οικογένεια των χριστιανικών κρατών ως ισάξιου κράτους ήταν επιβεβλημένη. Εκτός αυτού υπήρχαν και εσωτερικοί λόγοι για να εγκαταλειφθεί ο παγανισμός προς χάριν του χριστιανισμού. Μια ενιαία θρησκεία θα βοηθούσε στην υπέρβαση των εθνοτικών εντάσεων ανάμεσα στους Πρωτοβουλγάρους και τους Σλάβους, στην εξουδετέρωση των κεντρόφυγων τάσεων της αριστοκρατίας και στην εδραίωση της κεντρικής εξουσίας. Τέλος, ο εκχριστιανισμός θα σήμαινε την αρχή μιας πολιτιστικής ανάπτυξης και μετάβασης από τον προφορικό στον πολιτισμό του γραπτού λόγου.

α. Ο εκχριστιανισμός των Βουλγάρων και οι πρώτοι χριστιανοί ηγεμόνες.

Στο χώρο της μετέπειτα Βουλγαρίας είχε διαδοθεί το χριστιανικό δόγμα πολύ πριν από την εγκατάσταση των Σλάβων και Πρωτοβουλγάρων σε αυτή την περιοχή.⁵ Μολονότι πολλές χριστιανικές κοινότητες είχαν διαλυθεί κατά τη διάρκεια των βαρβαρικών επιδρομών στους αιώνες 4ο-6ο, η παρουσία χριστιανών πιθανώς να διατηρήθηκε σε απόμακρες περιοχές και μετά την εποίκηση του χώρου αυτού από τους Σλάβους και Πρωτοβουλγάρους. Στη διάδοση του χριστιανισμού στους τελευταίους συνεισέφεραν αργότερα και οι βυζαντινοί μοναχοί και αιχμάλωτοι. Ενδεικτική είναι η περίπτωση του χάνου Κρούμου, ο οποίος το 813, μετά την εκπόρθηση της Αδριανούπολης, οδήγησε στη Βουλγαρία περίπου 10.000 χριστιανούς κατοίκους της πόλης αυτής αιχμαλώτους, όπως άλλωστε και η περίπτωση του εκχριστιανισμού του χάνου Τελερίγ (770-777).

Η προσπάθεια των Φράγκων μοναρχών να επηρεάσουν πολιτικά, όπως και του πάπα της Ρώμης να διεισδύσει θρησκευτικά στη Βουλγαρία κατά τη δεκαετία του 860, προκάλεσαν την άμεση αντίδραση του Βυζαντίου, το οποίο δεν μπόρεσε να ελέγξει την επέκταση της παπικής επιρροής στη γειτονική αυτή χώρα. Το Βυζάντιο αντέδρασε στρατιωτικά και ανάγκασε τον Βούλγαρο ηγεμόνα Βόρη (852-889) να δεχθεί, το 865,⁶ τον προσηλυτισμό του ιδίου και του λαού του από το Βυζάντιο. Η εκδοχή αυτή του επίσημου εκχριστιανισμού είναι αποδεκτή από το μεγαλύτερο μέρος των ερευνητών. Ωστόσο οι πηγές επιτρέπουν την υπόθεση ο εκχριστιανισμός να οφειλόταν και σε άλλους λόγους. Ως εκ τούτου μπορεί να υπήρξε αποτέλεσμα της πειθούς που άσκησε η αδελφή του Βόρη, μια ένθερμη χριστιανή, ή ενδεχομένως ένα αντάλλαγμα για την παραχώρηση βυζαντινών εδαφών στη Βουλγαρία.

Ωστόσο το Βυζάντιο δεν αποδέχτηκε την επιθυμία του Βόρη να οργανωθεί η νέα βουλγαρική Εκκλησία σε πατριαρχείο, γεγονός που θα ενίσχυε και την ανεξάρτητη πολιτική του οντότητα. Γι' αυτόν το λόγο ο Βόρης μετά τη βάπτισή του ξεκίνησε διαπραγματεύσεις με τη Ρώμη. Ο πάπας έστειλε και αυτός στη Βουλγαρία δύο επισκόπους, χωρίς ωστόσο να αποδέχεται και αυτός την ανεξαρτησία της νεοσύστατης βουλγαρικής Εκκλησίας. Έτσι λοιπόν ο Βόρης αναγκάστηκε να στραφεί και πάλι στο πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, το οποίο έθεσε το 870 τη βουλγαρική Εκκλησία υπό τη δικαιοδοσία του και χειροτόνησε τον πρώτο της προκαθήμενο σε αρχιεπίσκοπο.⁸

Ο Βόρης παρέδωσε την εξουσία το 889 στον γιο του Βλαδίμηρο και, αφού εκάρη μοναχός, αποσύρθηκε σε ένα μοναστήρι. Έπειτα από τέσσερα χρόνια αναγκάστηκε ωστόσο να διακόψει την παραμονή του εκεί, για να αντικαταστήσει τον Βλαδίμηρο με τον μικρότερο γιο του Συμεών, διότι ο Βλαδίμηρος προσπάθησε να επαναφέρει την ειδωλολατρία στην κρατική ζωή της χώρας.

Με την άνοδο του Συμεών στο θρόνο (893-927) απέκτησε η Βουλγαρία έναν ισχυρό ηγεμόνα, τουλάχιστον εφάμιλλο με τον Κρούμο. Ο Συμεών είχε περάσει ως όμηρος ένα μέρος της παιδικής του ηλικίας στην Κωνσταντινούπολη. Ήταν γνώστης της ελληνικής γλώσσας και

είχε αποκτήσει σημαντική μόρφωση και γνώση του βυζαντινού πολιτισμού. Επρόκειτο για άτομο φιλόδοξο, με διπλωματικές, στρατιωτικές και οργανωτικές ικανότητες. Δεν περιορίστηκε όμως, όπως ο Κρούμος, μόνο στην κατάκτηση βυζαντινών εδαφών, αλλά απέβλεπε στην ανάδειξη του εαυτού του στη θέση του «αυτοκράτορα Ρωμαίων», του Βυζαντίου. Υπήρξε μακίνας των γραμμάτων και των τεχνών. Η αλματώδης πολιτιστική πρόοδος, η οικονομική ανάπτυξη των βουλγαρικών πόλεων και η ανοικοδόμηση της νέας πρωτεύουσας του κράτους, της Πρεσλάβας, στα χρόνια της διακυβέρνησης του κατά το πρότυπο της Κωνσταντινούπολης, δικαίωνουν το χαρακτηρισμό της περιόδου της ηγεμονίας του ως «χρυσής εποχής». Οι σοβαρές στρατιωτικές αναμετρήσεις του Συμεών με το Βυζάντιο ξεκίνησαν μετά το θάνατο του βυζαντινού αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ', όταν ο διάδοχός του Αλέξανδρος (912-913) αρνήθηκε να συνεχίσει, σύμφωνα με την ισχύουσα βυζαντινο-βουλγαρική συνθήκη του 896, την πληρωμή χορηγίας στη Βουλγαρία. Η συμπεριφορά του Αλεξάνδρου έγινε αφορμή για έναν καταστρεπτικό πόλεμο μακράς διάρκειας (913-927). Ο Συμεών εξεστράτευσε κατά της Βασιλεύουσας, ωστόσο εκεί είχε στο μεταξύ δημιουργηθεί, λόγω του θανάτου του Αλεξάνδρου τον Ιούνιο του 913, μια νέα κατάσταση: ο θρόνος είχε περιέλθει, στον ανήλικο ακόμη Κωνσταντίνο Ζ', ενώ την αντιβασιλεία ασκούσε ένα συμβούλιο με επικεφαλής τον πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης, Νικόλαο Μυστικό. Οι διαπραγματεύσεις και η συνάντηση του πατριάρχη με τον Συμεών τον Αύγουστο του 913 τελείωσαν με την υπόσχεση για βασιλικό γάμο ανάμεσα στον νεαρό βυζαντινό αυτοκράτορα και μια κόρη του Συμεών. Ως πεθερός του αυτοκράτορα, ο Συμεών θα γινόταν συναυτοκράτορας και δημιουργός μιας βυζαντινοβουλγαρικής αυτοκρατορίας.⁹

Η πτώση όμως της αντιβασιλείας του πατριάρχη και η έριδα, στη των διάφορων διεκδικητών του βυζαντινού θρόνου οδήγησαν στην εγκατάλειψη των συμφωνημένων με τον Συμεών. Ακολούθησαν αλλεπάλληλες πολιτικές και στρατιωτικές αποτυχίες των Βυζαντινών. Ο Συμεών, εκμεταλλευόμενος την πολιτική αστάθεια του Βυζαντίου, κατέστρεψε το βυζαντινό στόλο το 917, προήλασε έως τον Κορινθιακό κόλπο και κυρίευσε το μεγαλύτερο μέρος των Βαλκανίων. Την ίδια

περίοδο στο Βυζάντιο κατανίκησε τις αντίπαλες παρατάξεις ο Ρωμανός Α' Λεκαπηνός, που πάντρεψε την κόρη του (919) με τον νεαρό κατόπιν αυτοκράτορα, Κωνσταντίνο Ζ Πορφυρογέννητο (944-959). Ως πεθερός του έγινε συναυτοκράτορας του νεαρού αυτοκράτορα, πέτυχε δηλαδή αυτό που τόσο επιδίωκε ο Συμεών. Η επικράτηση του Ρωμανού Α' και η ματαίωση των σχεδίων του για ανάδειξη του στο βυζαντινό θρόνο εξόργισαν τον Συμεών. Πιθανότατα το 917 αυτοαναγορεύθηκε «βασιλεύς Βουλγάρων και Ρωμαίων». Ύστερα από αλληπάλληλες λεηλασίες βυζαντινών εδαφών, το 924 έφτασε ξανά έως τα τείχη της Κωνσταντινούπολης, τα οποία όμως, όπως είχε συμβεί και το 913, δεν κατάφερε να εκπορθήσει.

Ωστόσο, οι στρατιωτικές επιτυχίες του Συμεών και οι διπλωματικές προσπάθειες του Βυζαντίου οδήγησαν σε ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις. Το Βυζάντιο φαίνεται να αναγνώρισε στον Συμεών τη χρήση του τίτλου «βασιλεύς» (= τσάρος), αλλά μόνο στη βουλγαρική επικράτεια και χωρίς την προσθήκη «Ρωμαίων» (που ανήκε αποκλειστικά στον βυζαντινό αυτοκράτορα). Επίσης, επήλθε συμφωνία σχετικά με τη συνοριακή γραμμή ανάμεσα στα δύο κράτη. Ο θάνατος του Συμεών, τον Μάιο του 927, διέκοψε μεν τις συνεννοήσεις, η συνθήκη ωστόσο οριστικοποιήθηκε από τον γιο και διάδοχο του Συμεών, Πέτρο. Ο Πέτρος έλαβε το χέρι της εγγονής του Ρωμανού Α', Μαρίας Λακαπηνής. Ο γάμος γιορτάστηκε στην Κωνσταντινούπολη τον Οκτώβριο του 927.

Η παρακμή και το τέλος του Α βουλγαρικού κράτους

Ο ΠΕΤΡΟΣ (927-969) δε διέθετε ούτε τις ηγετικές ικανότητες ούτε τις υπέρμετρες φιλοδοξίες του πατέρα του. Η φιλειρηνική στάση ήταν άλλωστε επιβεβλημένη για τη χώρα του, που ήταν εξαντλημένη από τους συνεχείς πολέμους που διεξήγαγε ο Συμεών. Οι συγγενικοί δεσμοί του Πέτρου με το Βυζάντιο ενίσχυσαν την επιρροή της αυτοκρατορίας στη δημόσια ζωή της Βουλγαρίας. Η ανώτερη τάξη, στην οποία ο Συμεών είχε επιβάλει περιορισμούς, άρχισε τώρα να αντιδρά, να αποκτά δύναμη και επιρροή. Ο Πέτρος χρειάστηκε να καταστείλει δύο απόπειρες των αδελφών του να τον απομακρύνουν από την εξουσία. Οι Σέρβοι χωροδεσπότες, εδάφη των οποίων

προσάρτησε ο Συμεών το 924, έγιναν πάλι ανεξάρτητοι. Βαριές απώλειες προκαλούσαν στη Βουλγαρία οι Ούγγροι με τις ληστρικές τους επιδρομές. Αν και στόχος τους ήταν το Βυζάντιο, έπρεπε, για να φτάσουν εκεί, να διέρχονται από τα βουλγαρικά εδάφη. Το ίδιο ίσχυε και για το νομαδικό φύλο των Πετσενέγκων, που ταλαιπωρούσαν τη Βουλγαρία είτε μόνοι τους είτε ως σύμμαχοι των Ρώσων.

Το γεγονός, λοιπόν, ότι η Βουλγαρία βρισκόταν πολιτικά και οικονομικά σε καθοδική πορεία παρακίνησε πιθανώς τον βυζαντινό αυτοκράτορα Νικηφόρο Β΄ Φωκά, το 966/7, να αρνηθεί να πληρώσει στη Βουλγαρία τη συμφωνημένη το 927 χρηματική χορηγία και να κακομεταχειριστεί τους απεσταλμένους της, που είχαν έλθει για να την εισπράξουν. Το αποτέλεσμα ήταν να τελειώσει η μακρά περίοδος ειρήνης που επικρατούσε ανάμεσα στα δύο αυτά κράτη.

Ο Νικηφόρος, απασχολημένος με τους Αραβες, ανέθεσε έναντι αδράς αμοιβής την καθυπόταξη των Βουλγάρων στον πολεμοχαρή ηγεμόνα της Ρωσίας, τον Βίκινγκ Σβιατοσλάβο, . Ο Σβιατοσλάβος πραγματικά υπέταξε το 968 τους Βουλγάρους, στη συνέχεια όμως έδειξε διάθεση να παραμείνει στη Βουλγαρία μόνιμα και να μεταφέρει εκεί την πρωτεύουσα του κράτους του.¹⁰ Απαίτησε μάλιστα από τους Βυζαντινούς να του παραχωρήσουν ένα μέρος των εδαφών τους. Οι δύο αντίπαλοι οδηγήθηκαν σε ένοπλη αναμέτρηση, που τελείωσε το 971 με την ήττα των Ρώσων και την καθυπόταξη της Βουλγαρίας. Ο Βούλγαρος τσαρος υποβαθμίστηκε σε βυζαντινό τιτλούχο και τα βορειοανατολικά εδάφη της χώρας του ενσωματώθηκαν στη βυζαντινή επικράτεια. Ύστερα από μερικά χρόνια ξεκίνησε στα εδάφη της ιστορικής Πελαγονίας μια προσπάθεια ανασύστασης του βουλγαρικού κράτους. Την ηγεσία ανέλαβαν αρχικά συνολικά οι γιοι του κόμητα Νικολάου (γι' αυτό ονομάστηκαν Κομητόπουλοι), διοικητή της επαρχίας Μακεδονίας, στην πορεία όμως η εξουσία περιήλθε στον νεότερο Σαμουήλ. Ο Σαμουήλ βαθμιαία κατέκτησε τα εδάφη της Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Αλβανίας και Ηπείρου. Υποτελείς του έγιναν και οι σερβικές περιοχές Ρασκία και Διόκλεια.

Το κέντρο του κράτους αυτού ήταν αρχικά η Πρέσπα και αργότερα η Αχρίδα. Η τελευταία έγινε και η έδρα του προκαθημένου της βουλγαρικής Εκκλησίας. Το κράτος αυτό χαρακτηριζόταν σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξης του (976-1018) από εσωτερική αστάθεια και συνεχείς στρατιωτικές επιχειρήσεις που το εξαντλούσαν οικονομικά. Το Βυζάντιο, από το οποίο απέσπασε ο Σαμουήλ την κυριαρχία ενός μεγάλου τμήματος των Βαλκανίων, αντιμετώπιζε τον τελευταίο με στρατιωτικές επιχειρήσεις, τις οποίες όμως συχνά διέκοπταν άλλες προτεραιότητες. Μόλις μετά το έτος 1001 διαγράφεται μια μεθοδικότητα και ένα συγκεκριμένο σχέδιο αντιμετώπισης του Σαμουήλ από τον βυζαντινό αυτοκράτορα Βασίλειο Β'. Η συστηματική εκπόρθηση φρουρίων και οχυρών με κυκλοτερή κατεύθυνση σκόπευε να αποκλείσει τον εχθρό στον εδαφικό πυρήνα του κράτους του, να καταστήσει αδύνατη την επικοινωνία του με τους συμμάχους του Πετσενέγκους και να κυριεύσει τις κλεισούρες και τα ορεινά περάσματα που επέτρεπαν στον Σαμουήλ να αιφνιδιάζει τον βυζαντινό στρατό και να διεξάγει ουσιαστικά ανταρτοπόλεμο. Η τελική αναμέτρηση έγινε το 1014. Στην κλεισούρα «Κλειδί» στο δρόμο Σερρών-Μελενίκου ο βυζαντινός στρατός απέκλεισε εκείνον του Σαμουήλ. Ο διος ο Σαμουήλ κατάφερε να διαφύγει, αλλά ένα μεγάλο μέρος του στρατού του: αιχμαλωτίστηκε. Η εκδίκηση του βυζαντινού αυτοκράτορα ήταν τρομερή. Τύφλωσε τους 14.000 αιχμάλωτους Βούλγαρους στρατιώτες, αφήνοντας μόνο ανά 100 άνδρες έναν μονόφθαλμο ως οδηγό. Ο Σαμουήλ πέθανε αντικρίζοντας αυτή την πομπή. Ο Βασίλειος Β' καθιερώθηκε, γι' αυτόν το λόγο, στην ιστορία με το προσωνύμιο «Βουλγαροκτόνος».

Για ακόμη τέσσερα χρόνια κράτησαν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις των Βυζαντινών, ώσπου να τελειώσει αυτός ο πόλεμος που διήρκεσε περισσότερο από 30 χρόνια και να επέλθει το οριστικό τέλος του Α' βουλγαρικού κράτους. Βαθιά διχογνωμία υπάρχει σήμερα στην ιστοριογραφία των ενδιαφερόμενων εθνών για το χαρακτήρα της εξέγερσης του Σαμουήλ και του κράτους του. Η νεότερη βουλγαρική ιστοριογραφία αναφέρεται σε ένα εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα και ένα δυτικοβουλγαρικό κράτος. Η γιουγκοσλαβική και, προπαντός,

η ιστοριογραφία της ΙΙΓΔΜ (βλέπε στο κεφάλαιο «Σλαβομακεδόνες, ΠΓΔΜ») (ίρστηρίζουν ότι το μόρφωμα του Σαμουήλ ήταν ένα ανεξάρτητο κράτος. Η ύπαρξή του αποτέλεσε την αρχή του κρατικού βίου των Σλαβομακεδόνων και μιας ιδιαίτερης «μακεδόνικης» ιστορίας, ξεχωριστής από εκείνης των Βουλγάρων και Σέρβων. Αποφεύγουν μάλιστα τη χρήση του ονόματος «Βούλγαροι» και των παραγώγων του. Βασικό μειονέκτημα των επιμέρους αυτών εθνοκεντρικών παραλλαγών είναι ότι μεταφέρουν τη σημερινή έννοια του έθνους, του εθνικού κράτους και της συνολικής εθνικής συνείδησης στον Μεσαίωνα, γεγονός που αποτελεί κατάφωρο αναχρονισμό. Εκτός αυτού, το σημερινό κράτος της ΠΓΔΜ ταυτίζει, για δικούς του λόγους, την ιστορία των σημερινών του εδαφών με την ιστορία όλης της γεωγραφικής περιοχής που φέρει το όνομα Μακεδονία. Τέλος, οι βυζαντινές πηγές επιτρέπουν την ερμηνεία ότι οι Βυζαντινοί θεωρούσαν και αντιμετώπιζαν, μετά τη στρατιωτική υπόταξη των ανατολικών εδαφών της Βουλγαρίας το 971, τον Σαμουήλ και το στρατό του ως μία εσωτερική τους υπόθεση, δηλαδή ως αποστάτες και προδότες.

Υπό τη βυζαντινή κυριαρχία (1018-1186)

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ενσωμάτωσε τα κατακτημένα βουλγαρικά εδάφη στο διοικητικό του σύστημα. Τα χώρισε σε δύο θέματα (διοικητικές μονάδες), το Παρίστριον με έδρα το Δορύστολο (τη σημερινή πόλη Σιλίστρα στον Δούναβη) και το θέμα Βουλγαρία με έδρα τα Σκόπια, χωρίς αρχικά να αλλάξει την έως τότε ισχύουσα εσωτερική φορολογική τους κατάσταση. Η ηγετική τάξη των Βουλγάρων και η βασιλική τους οικογένεια εντάχθηκαν στην ιεραρχία της βυζαντινής αυλής.

Η οικονομική πολιτική του Βυζαντίου άλλαξε όμως επί των διακυβερνήσεων των διαδόχων του Βασιλείου Β' και μάλλον αποτέλεσε την κυριότερη αιτία των δύο εξεγέρσεων που έλαβαν χώρα στα προσαρτημένα βουλγαρικά εδάφη κατά τον 11ο αιώνα. Το 1040 καταργήθηκε ο παλαιός τρόπος καταβολής φόρων σε είδος και αντικαταστάθηκε με χρηματικούς φόρους. Ωστόσο οι οικονομικά υπανάπτυκτες αυτές περιοχές, είτε λόγω δυσμενών

συνθηκών μεταφοράς είτε λόγω έλλειψης αστικών κέντρων, δύσκολα μπορούσαν να διαθέτουν τα προϊόντα τους και να πληρώνουν σε χρήμα. Η δυσαρέσκεια του πληθυσμού πήρε μεγάλες διαστάσεις και εκδηλώθηκε με στασιαστική κίνηση σε εδάφη από το Βελιγράδι έως τη Ναϊσό και τα Σκόπια και δυτικότερα έως την Ήπειρο και τη σημερινή Αλβανία. Ο αρχηγός των στασιαστών ήταν ο Πέτρος Δελεάνος, που παρουσιαζόταν ως εγγονός του τσάρου Σαμουήλ και ο οποίος μάλιστα ανακηρύχθηκε τσάρος το 1040 στο Βελιγράδι.

Οι διχογνωμίες όμως στην ηγεσία του κινήματος διευκόλυναν το Βυζάντιο στην αντιμετώπιση της στάσης αυτής. Το καλοκαίρι του 1041 ο βυζαντινός στρατός υποβοηθούμενος από ένα σώμα μισθοφόρων Βαράγγων με αρχηγό τον θρυλικό Harald Hardradí, τον μετέπειτα βασιλιά της Νορβηγίας, συνέτριψε τους στασιαστές. Ο Harald απθανατίστηκε στην επική ποίηση του σκανδιναβικού βορρά ως ο «bolgara breppir», δηλαδή «ο καταστροφέας της Βουλγαρίας». Μια νέα εξέγερση επιχείρησαν οι Βούλγαροι το 1071. Το κέντρο βρισκόταν, όπως και το 1040, στην πρώην επικράτεια του κράτους του Σαμουήλ. Οι στασιαστές δε διέθεταν όμως αξιόλογες στρατιωτικές δυνάμεις και γι' αυτό ζήτησαν ενίσχυση από τον ηγεμόνα της σερβικής Ζέτα, Μιχαήλ. Αυτός έστειλε τον γιο του Κωνσταντίνο Βοδινό,¹² ο οποίος, αφού ανακηρύχθηκε τσάρος των Βουλγάρων με το όνομα Πέτρος, τέθηκε επικεφαλής της εξέγερσης. Οι εξεγερθέντες, αν και επέβαλαν την κυριαρχία τους στη βόρεια Μακεδονία και στη νότια Σερβία, δε βρήκαν την απαιτούμενη στήριξη σε άλλες περιοχές και μετά την αναποτελεσματική πολιορκία της Καστοριάς επήλθε η οριστική τους ήττα.

Ο πληθυσμός της πρώην Βουλγαρίας, προπαντός των βορειοανατολικών περιοχών της, υπέφερε σε όλη την περίοδο της βυζαντινής κυριαρχίας και από συχνές επιθέσεις νομάδων. Ο βυζαντινός στρατός με δυσκολία μόνο μπορούσε να συγκρατήσει τις ληστρικές επιθέσεις των Πετσενέγκων (1048, 1122), των Ούζων (ή Ογούζων, 1064, 1091) και των Κουμάνων (1088, 1092/94), διότι ο αποτελεσματικός έλεγχος του βόρειου συνόρου της βυζαντινής αυτοκρατορίας στον Δούναβη, λόγω της κάμψης της βυζαντινής ισχύος,

ήταν πλέον αδύνατος. Από τις επιθέσεις αυτές των νομάδων¹⁴ δε διέφεραν πολύ, όσον αφορά το αποτέλεσμα, οι πολεμικές επιχειρήσεις των Ούγγρων και των Νορμανδών της νότιας Ιταλίας ή των Σταυροφόρων. Αν και ο στόχος τους δεν ήταν η κατάκτηση των περιοχών της πρώην Βουλγαρίας, ωστόσο διέσχιζαν ή συγκρούονταν στα εδάφη της με ολέθρια αποτελέσματα για την τοπική οικονομία και τον πληθυσμό της.

Οικονομικού χαρακτήρα φαίνεται πως ήταν και πάλι οι αιτίες μιας νέας εξέγερσης των Βουλγάρων, η οποία, αυτήν τη φορά, τελείωσε με την επανασύσταση του βουλγαρικού κράτους στα 1186-88. Αφορμή της ήταν ο γάμος του Βυζαντινού, αυτοκράτορα Ισαακίου Β' (1185-1195) με την κόρη του βασιλιά της Ουγγαρίας, Μαργαρίτα, για την οικονομική κάλυψη του οποίου επιβλήθηκαν έκτακτές εισφορές στους υπηκόους. Ο πληθυσμός λοιπόν των βουλγαρικών περιοχών, που ήταν γνωστές για τον ζωικό τους πλούτο, έπρεπε να παραχωρήσει τα κοπάδια του για τις γαμήλιες εκδηλώσεις. Τη δυσαρέσκεια του πληθυσμού για το μέτρο αυτό εκμεταλλεύτηκαν δύο αδελφοί βουλγάροκουμανικής καταγωγής, οι Πέτρος και Ασάν, οι οποίοι και υποκίνησαν το λαό (αρχές 1186). Η εξέγερση, με κέντρο αυτήν τη φορά τις περιοχές της βορειοανατολικής Βουλγαρίας, έλαβε γρήγορα μεγάλες διαστάσεις.¹⁵

Η εκστρατεία του βυζαντινού στρατού κατά το ίδιο έτος εναντίον των επαναστατημένων ήταν επιτυχής. Ο Ισαάκιος, ωστόσο, παρέλειψε να εξασφαλίσει αυτήν τη νίκη και απέσυρε το στρατό από την περιοχή των συγκρούσεων. Οι επαναστάτες επωφελήθηκαν από το λάθος αυτό και με τη βοήθεια των Κουμάνων ξανάγιναν κυρίαρχοι εκτεταμένων εδαφών στη βορειοανατολική Βουλγαρία. Τα εσωτερικά προβλήματα του Βυζαντίου και οι αποτυχημένες απόπειρες του αυτοκράτορα Ισαακίου (το φθινόπωρο του 1187 και την άνοιξη του 1188), καθώς και η παρουσία των πολυάριθμων και εμπειροπόλεμων Κουμάνων στο πλευρό των επαναστατημένων, ήταν στη συνέχεια τα στοιχεία εκείνα που έδωσαν τελικά τη νίκη στους στασιαστές. Η ανακωχή με τους στασιαστές αδελφούς επικυρώθηκε με την παράδοση στους Βυζαντινούς, ως ομήρου του μικρότερου τους αδελφού, του Καλογιάννη. Η πράξη αυτή σήμαινε ουσιαστικά την αναγνώριση, από

την πλευρά του Βυζαντίου, του νέου κράτους, που εκτεινόταν μεταξύ Αίμου και Δούναβη. Γεννήθηκε έτσι το λεγόμενο Β΄ Βουλγαρικό κράτος με πρωτεύουσα την πόλη Τάρνοβο. Εκεί συστάθηκε και η αρχιεπισκοπική έδρα, της οποίας ο προκαθήμενος έστεψε τον Ασάν τσάρο των Βουλγάρων.

3. Το Β' βουλγαρικό κράτος (1186-1396)

α. Η δυναστεία των Ασανιδών

Η ΕΠΙΘΥΜΙΑ της ηγεσίας του νέου κράτους να επεκταθεί σε όλα τα εδάφη που ανήκαν επί των τσάρων Συμεών και Σαμουήλ στη Βουλγαρία, σήμανε την έναρξη συνεχών και σκληρών πολέμων σε όλη τη διάρκεια των διακοσίων χρόνων της ύπαρξης του. Εξωτερικοί του αντίπαλοι υπήρξαν το βυζαντινό, το ουγγρικό και το σερβικό κράτος, τα οποία επίσης ακολούθησαν πολιτική εις βάρος των γειτόνων τους, όπως και ορισμένοι νομαδικοί λαοί. Στο εσωτερικό οι αποσχιστικές τάσεις των Βουλγάρων ευγενών (βογιάρων) αποδυνάμωναν το κράτος. Η πτώση του επήλθε, ωστόσο, από τους Οθωμανούς Τούρκους, οι οποίοι καθόρισαν το πεπρωμένο της Βουλγαρίας για τα επόμενα 500 χρόνια.¹⁶

Όπως ήδη αναφέραμε, οι συστηματικές προσπάθειες των δύο αδελφών στασιαστών Πέτρου και Ασάν και η αδυναμία του Βυζαντίου να τους αντιμετωπίσει αποτελεσματικά είχαν ως συνέπεια, μόλις μία δεκαετία μετά τη σύστασή του, το βουλγαρικό κράτος να φτάσει έως το Βελιγράδι στα βορειοδυτικά και τον Εύξεινο Πόντο στα ανατολικά. Σύνορό του στο βορρά αποτελούσε ο Δούναβης, στο νότο η οροσειρά του Αίμου και στα νοτιοδυτικά τα εδάφη έως τη Σόφια και το Μελένικο. Οι επιτυχίες αυτές προκάλεσαν, όμως, το φθόμο των βογιάρων, οι οποίοι είδαν ότι η ιδιοκτησία και η θέση τους κινδύνευαν από την ενδυνάμωση της κεντρικής εξουσίας και γι' αυτόν το λόγο δολοφόνησαν τον Ασάν το 1196, ενώ ένα χρόνο αργότερα και τον αδελφό του Πέτρο. Την εξουσία ανέλαβε τότε ο μικρότερος τους αδελφός, Καλογιάννης ή Ιωαννίτσης (1197-1207).

Ο Καλογιάννης ήταν ικανός ηγέτης. Κατάφερε να εξασφαλίσει όσα εδάφη είχαν κατακτήσει οι αδελφοί του και να προσθέσει νέα στο κράτος του, δηλαδή ένα μέρος της Ροδόπης, της Μακεδονίας και του Κοσσυφοπεδίου. Εκμεταλεύθηκε επιδέξια τη νέα κατάσταση, όπως αυτή διαμορφώθηκε από την προετοιμασία και τη διεξαγωγή της Τέταρτης σταυροφορίας (1204) και εξασφάλισε την τυπική αναγνώριση του κράτους και της Εκκλησίας του από τη Ρώμη. Μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους, ο Καλογιάννης πλησίασε τους νέους εξουσιαστές και τους πρότεινε συνεργασία, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Οι Λατίνοι, όπως ονόμαζαν τους Σταυροφόρους, θεωρούσαν την αυτοκρατορία τους ως διάδοχο της Βυζαντινής και συνεπώς είχαν απαιτήσεις σε όλα τα εδάφη που κάποτε αποτελούσαν μέρος της Βυζαντινής αυτοκρατορίας συμπεριλαμβανομένης και της Βουλγαρίας.

Ο Καλογιάννης κατάλαβε τον νέο κίνδυνο και άλλαξε στάση προσεγγίζοντας τους Βυζαντινούς. Η σύγκρουση του βουλγαροκουμανικού στρατού του Καλογιάννη με τον Λατίνο αυτοκράτορα Βαλδουίνο το 1205 στη Θράκη τελείωσε με αιχμαλωσία του τελευταίου και την ολοκληρωτική ήττα του στρατού του.¹⁷ Ο Καλογιάννης στράφηκε εκ νέου εναντίον των Λατίνων κατά την πολιορκία της Θεσσαλονίκης τον Οκτώβριο του 1207, όπου και δολοφονήθηκε από έναν Κουμάνο υπαρχηγό. Ο θάνατος του επέφερε στη Βουλγαρία εσωτερικές διαμάχες ανάμεσα σε διάφορους επίδοξους διαδόχους και χωροδеспότες, οι οποίες διήρκεσαν παραπάνω από μια δεκαετία.

Ένα τέλος στο χάος σήμανε η ανάδειξη του ανεψιού του Καλογιαάννη στο βουλγαρικό θρόνο Ιβάν Ασάν Β' (1218-1241). Υπό τη διακυβέρνησή του η Βουλγαρία έγινε η ισχυρότερη βαλκανική δύναμη. Με διπλωματικά, πολιτικά και στρατιωτικά μέσα επανέκτησε ο τσάρος αυτός σε σύντομο χρονικό διάστημα ό,τι είχε χαθεί κατά την προηγούμενη περίοδο των εσωτερικών ερίδων. Ο γάμος του με την κόρη του Ούγγρου βασιλιά, οι φιλικές του σχέσεις τόσο με τον Σέρβο βασιλιά Στέφανο τον Πρωτόστεπτο όσο και για ένα διάστημα με τον δεσπότη της Ηπείρου Θεόδωρο Δούκα

εξασφάλισαν στη Βουλγαρία σταθερά σύνορα και συνέβαλαν στην εσωτερική της ανάπτυξη.

Αργότερα, ωστόσο, τα συμφέροντα του Ασάν Β' και του δεσπότη της Ηπείρου Θεοδώρου Δούκα βρέθηκαν σε πλήρη αντίθεση, όταν η κόρη του Ασάν, Ελένη, αρραβωνιάστηκε με τον νεαρό Λατίνο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης, Βαλδουίνο Β', και ο Ασάν, ως πεθερός, θα γινόταν κύριος της Βασιλεύουσας - μια θέση στην οποία στόχευε και ο Θεόδωρος. Γι' αυτόν το λόγο, ο Θεόδωρος έσπευσε να αναμετρηθεί με τον Ασάν. Η μάχη της Κολοκοτνίτσας (κοντά στη σημερινή βουλγαρική πόλη Χάσκοβο, στον ποταμό Έβρο), την άνοιξη του 1230, κατέληξε σε ολοκληρωτική ήττα του στρατού του Θεοδώρου και στην αιχμαλωσία και τύφλωση του, ενώ εκτεταμένα εδάφη της Μακεδονίας και, της Θράκης περιήλθαν στην κυριαρχία του Ασάν. Η Βουλγαρία βρεχόταν τώρα από τρεις θάλασσες (Αδριατική, Αιγαίο και Εύξεινο Πόντο) και ήταν η σημαντικότερη βαλκανική δύναμη. Σημαντικές επιπτώσεις της μάχης στην Κολοκοτνίτσα ήταν (α)' ότι η λατινική ηγεσία της Κωνσταντινούπολης στράφηκε τώρα κατά του Ασάν, επειδή φοβόταν την άνοδο της δύναμής του και β) ότι, το βυζαντινό κράτος της Νίκαιας, αντίπαλος έως τότε του Δεσποτάτου της Ηπείρου για την ανασύσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη, έμεινε χωρίς ανταγωνιστή.¹⁸

Στην κατάσταση αυτή ο Ασάν και ο αυτοκράτορας της Νίκαιας Ιωάννης Γ' Βατάτζης (1222-1254) έκλεισαν συμφωνία κατά των Λατίνων (1234). Ο Βατάτζης αναγνώρισε στο βουλγαρικό κράτος τα ήδη υπάρχοντα σύνορα, τον τσαρικό τίτλο στον Ασάν και υποστήριξε την προαγωγή του προκαθημένου της βουλγαρικής Εκκλησίας σε πατριάρχη. Η συμφωνία αυτή επισφραγίστηκε με το γάμο του γιου του Βατατζή με την κόρη του Ασάν.

Μετά το θάνατο του Ιβάν Ασάν Β', ο οποίος οδήγησε το Β' βουλγαρικό κράτος σε πολιτική, στρατιωτική και οικονομική άνοδο, άρχισε μια μακρά περίοδος παρακμής και ταραχών. Οι ανταγωνιζόμενες για την κεντρική εξουσία ομάδες βογιάρων, που επιδίωκαν μόνο την εξυπηρέτηση των προσωπικών τους συμφερόντων, οι αδύναμοι τσάροι, καθώς και η εμφάνιση των Μογγόλων επέφεραν

την παρακμή. Οι γιοι του Ιβάν, Ασάν Β', Κολομάν Α' Ασάν (1241-1246) και ο ετεροθαλής αδελφός του, Μιχαήλ Α' Ασάν (1246-56), ανήλθαν στο θρόνο σε παιδική ηλικία (επτά χρόνων) και δολοφονήθηκαν και οι δύο, όπως και ο διάδοχος τους Κολομάν Β' Ασάν (1257), με το θάνατο του οποίου η δυναστεία των Ασανιδών εξαφανίστηκε. Νέος τσάρος έγινε ο έως τότε διοικητής της περιοχής των Σκοπίων Κωνσταντίνος Τιχ, δηλαδή «ο αθόρυβος, ήσυχος» (1257-1277), ο οποίος, όταν παντρεύτηκε μια εγγονή του Ιβάν Ασάν Β', έγινε φορέας του δυναστικού ονόματος Ασάν.¹⁹

Οι δυναστείες των Τερτεριδών και των Σισμανιδών

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ μετά το θάνατο του Ιβάν Ασάν Β' αποτέλεσαν μια περίοδο παρακμής, την οποία εκμεταλλεύτηκαν οι Βυζαντινοί, οι Σέρβοι, οι Ούγγροι και οι Τάταροι της Χρυσής Ορδής. Στους τελευταίους, μάλιστα, η Βουλγαρία υποχρεώθηκε να πληρώνει -μετά το 1242- ετήσιες χορηγίες. Η απώλεια τεράστιας έκτασης-εδαφών, οι συνεχείς πόλεμοι με τους γείτονες, οι συχνές ληστρικές επιθέσεις των Τατάρων, ιδιαίτερα στη βορειοανατολική Βουλγαρία (παρ' όλη τη χορηγία) και οι εσωτερικές διαμάχες για το θρόνο, έφεραν σε απόγνωση τον πληθυσμό της βουλγαρικής υπαίθρου. Η απόγνωση εξελίχθηκε σε εξέγερση που εκδηλώθηκε στη βορειοανατολική Βουλγαρία την άνοιξη του 1277 υπό την αρχηγία ενός απλού βοσκού ονόματι Ινατζλο. Ο Ινατζλο κατάφερε να πείσει τον πληθυσμό της υπαίθρου ότι η φωνή του Θεού τον καλεί να καταπολεμήσει τους βογιάρους και τους άλλους εξουσιαστές. Κατάφερε με χωρικούς να νικήσει τους Τατάρους, που το καλοκαίρι του ίδιου έτους πραγματοποιούσαν τη συνηθισμένη ληστρική τους επιδρομή στη Βουλγαρία, γεγονός που του εξασφάλισε ευρύτατη λαϊκή υποστήριξη και πύκνωσε τις τάξεις του στρατού του. Ο Ινατζλο στράφηκε τώρα εναντίον της πρωτεύουσας, του Τάρνοβο, την οποία πολιορκήσε και κατέκτησε. Εκεί ο τσάρος Κωνσταντίνος Τιχ βρήκε το θάνατο και η χήρα του, για να διαφυλάξει το θρόνο για τον γιο της, του πρότεινε το χέρι της. Ο Ινατζλο δέχθηκε και στέφθηκε τσάρος (1277-1280). Ένας βοσκός στον τσαρικό θρόνο ήταν κάτι ανήκουστο την εποχή εκείνη και συνεπώς, παρά τις επιτυχίες του κατά των Τατάρων και

των Βυζαντινών δεν μπόρεσε να κρατηθεί στην εξουσία για πολύ. Οι εσωτερικοί του εχθροί, οι βογιάρτοι, ανέδειξαν σε τσάρο τον μεγαλογαιοκτήμονα κουμανικής καταγωγής Γεώργιο Α' Τερτέρ (1280-1292). Ο Ιναϊλο κατέφυγε στον Τατάρο χάνο Νογαϊ όπου και δολοφονήθηκε. Η μνήμη του ως ήρωα διατηρήθηκε τόσο στη λαϊκή παράδοση όσο και στην ποίηση.

Ο Γεώργιος Τερτέρ, ιδρυτής μιας νέας δυναστείας, στην οποία ανήκαν οι τσάροι των επόμενων 40 χρόνων, δεν μπόρεσε να δώσει στη χώρα την παλιά της δύναμη. Αντίθετα, οι Βούλγαροι έπρεπε τώρα να υπομένουν τις αυθαιρεσίες των Τατάρων - χάνων της Χρυσής Ορδής, των οποίων η εξουσία έφτανε έως τη Βεσσαραβία και τον Δούναβη και επηρέαζε επίσης την πολιτική του αποδυναμωμένου Βυζαντίου. Μία πρόσκαιρη σταθεροποίηση σημειώθηκε κατά την περίοδο του τσάρου Θεοδώρου Σβετοσλάβου (1300-1321). Ο τελευταίος προσπάθησε να αναδιοργανώσει τη χώρα και να περιορίσει τις αποσχιστικές τάσεις των βογιάρων.

Η τελευταία δυναστεία του Β' βουλγαρικού κράτους, εκείνη των Σισμανιδών, επίσης κουμανικής καταγωγής, κυβέρνησε τη χώρα έως την υποταγή της στην τουρκική κυριαρχία (1323-1396). Ιδρυτής της ήταν ο βογιάρτος-ηγέμονας της Βιδίνης Μιχαήλ Σισμάν (1323-1330), ο οποίος επιλέχθηκε λόγω των καλών του σχέσεων με τους Σέρβους και τους Τατάρους, αλλά και για να αποτραπεί η πλήρης ανεξαρτησία και αποκοπή των περιοχών του από το βουλγαρικό κράτος. Ο Σισμάν ήθελε να ανακτήσει τα χαμένα για τη Βουλγαρία εδάφη. Σε αυτή του την προσπάθεια η σύγκρουση με τους Σέρβους για την περιοχή της Μακεδονίας έγινε αναπόφευκτη. Στην έως τότε μεγαλύτερη σύγκρουση Σέρβων και Βουλγάρων, που έγινε το 1330 στο Velbuzd (σημερινό Κιουστεντίλ στη νοτιοδυτική Βουλγαρία), οι τελευταίοι ηττήθηκαν ολοκληρωτικά, ενώ ο ίδιος ο τσάρος τραυματίστηκε και πέθανε στη συνέχεια.²⁰

Μια τελευταία αναλαμπή ισχύος, πριν από την τουρκική κατάκτηση, γνώρισε η Βουλγαρία επί τσάρου Ιβάν Αλεξάνδρου (1331-1371). Η μακροχρόνια διακυβέρνησή του σήμανε την έναρξη μιας ειρηνικής περιόδου στον εξωτερικό τομέα, ενώ αντίθετα στο εσωτερικό οι κοινωνικές και θρησκευτικές αναταραχές και τάσεις διάλυσης

διέλυσαν το κράτος του. Ο ίδιος ο τσάρος δεν ήταν αμέτοχος, καθώς μοίρασε το κράτος του ανάμεσα στους γιους του: Ο Ιβάν Stacimir πήρε, γύρω στα 1356, μια περιοχή στη βορειοδυτική Βουλγαρία με κέντρο τη Βιδίνη, ενώ ο Ιβάν Σισμάν, ως μελλοντικός διάδοχος του πατέρα του παρέμεινε στο Τάρνοβο. Επιπρόσθετα αποσχίσθηκε από το κράτος του και η μεγάλη περιοχή της Δοβρουτσάς, στη βορειοανατολική Βουλγαρία. Έτσι, κατά το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα η Βουλγαρία, χωρισμένη σε τρεις ανεξάρτητες ηγεμονίες, βρίσκεται αντιμέτωπη με τον νέο κίνδυνο που πλησιάζει: τους Οθωμανούς Τούρκους.

Οι εμφύλιοι πόλεμοι στο Βυζάντιο, οι συνεχείς αναμετρήσεις ανάμεσα στις βαλκανικές χώρες, αλλά και η εσωτερική αποσύνθεση της Βουλγαρίας, είχαν ως αποτέλεσμα να μην μπορέσει η Βουλγαρία, είτε μόνη της είτε συνασπισμένη με κάποια άλλη βαλκανική δύναμη, να αντιμετωπίσει τον εξωτερικό κίνδυνο που πλησίαζε ταχύτατα. Η συμμαχία με το Βυζάντιο (1355-64), με στόχο την κοινή δράση εναντίον των Οθωμανών, δεν ευδοκίμησε λόγω έλλειψης αμοιβαίας εμπιστοσύνης και εδαφικών διεκδικήσεων και από τις δύο πλευρές. Ο θάνατος του Ιβάν Αλεξάνδρου το 1371 σήμανε και τυπικά το τέλος της Βουλγαρίας ως ενιαίου κράτους. Στη θέση του υπήρχαν τώρα τρία μορφώματα, των οποίων η κατάσταση επιδεινώνονταν γρήγορα. Η ηγεμονία του Ιβάν Σισμάν (1371-1393), που είχε κέντρο το Τάρνοβο, γρήγορα περικυκλώθηκε από κατακτημένα από Τούρκους εδάφη, παρ' όλο που ο Σισμάν αναγνώρισε, πιθανώς το 1373, την τουρκική επικυριαρχία και η αδελφή του έγινε γυναίκα του σουλτάνου Μουράτ Α (1359-1389). Το τέλος της ηγεμονίας αυτής ήρθε το 1393, όταν έπειτα από τρίμηνη τουρκική πολιορκία, το Τάρνοβο έπεσε στα χέρια του νέου σουλτάνου Βαγιαζίτ. Την ίδια μοίρα είχε και η δεύτερη βουλγαρική ηγεμονία, το δεσποτάτο της Δοβρουτσάς (1393). Τρία χρόνια αργότερα έπεσε και το οχυρό του Ιβάν Stacimir, η Βιδίνη, στη βορειοδυτική Βουλγαρία.²¹ Στη συνέχεια, ένας από τους γιους του Ιβάν Σισμάν, ο Αλέξανδρος, ασπάστηκε το Ισλάμ και έγινε τοποτηρητής στη Σμύρνη, ενώ ο αδελφός του Fruzin μάταια αναζητούσε στις ευρωπαϊκές αυλές βοήθεια για την ανακατάληψη του βουλγαρικού θρόνου. Ο γιος του Stacimir, Κωνσταντίνος,

διέφυγε στην Ουγγαρία και αργότερα βρήκε καταφύγιο στην αυλή του Σέρβου δεσπότη Στεφάνου Λαζάρεβιτς.

γ. Πολιτεία και κοινωνία του Β' βουλγαρικού κράτους

Το πολιτικό και διοικητικό σύστημα του Β' βουλγαρικού κράτους διατήρησε πολλούς από τους θεσμούς και τις παραδόσεις του Α' βουλγαρικού κράτους, ενώ ταυτόχρονα υιοθέτησε και αρκετά στοιχεία από την πολιτική και κοινωνική δομή του Βυζαντίου. Η νομοθετική, εκτελεστική, στρατιωτική και δικαστική εξουσία βρισκόταν στα χέρια του τσάρου, ενώ οι τίτλοι των αξιωματούχων και οι ονομασίες των θεσμών μαρτυρούν τη βυζαντινή τους προέλευση (πχ. *sinclit* για το συμβούλιο των βογιάρων, *protovestiar* για τον «υπουργό» νομικών, *protostrator* ή *velik vojvoda* για τον αρχηγό του στρατεύματος, *chora* για τη διοικητική μονάδα, περιοχή, *velik logotet* για τον πρώτο των υπουργών κ.ά.). Οι τιμητικοί τίτλοι και τα αξιώματα, όπως του δεσπότη ή του σεβαστοκράτορα, απονέμονταν συνήθως στους συγγενείς του τσάρου. Ο τσάρος ήταν θεωρητικά ο ιδιοκτήτης όλων των εδαφών του κράτους (*patrimonium*), τα οποία παραχωρούσε σε ευγενείς ή σε εκκλησιαστικά ιδρύματα, είτε ως δωρεά είτε για χρησιμότητα στο πλαίσιο της πρόνοιας.

Οι αιώνες 13ος και 14ος είναι μια περίοδος ανάπτυξης των βουλγαρικών πόλεων, στις οποίες συγκεντρώνονται οι τεχνίτες και το εμπόριο. Οι σημαντικότερες ήταν η Φιλιπούπολη, Σρέδετς (Σόφια), Βιδίνη, Σκόπια, Αχρίδα καθώς και η Μεσημβρία και η Βάρνα στις ακτές του Ευξείνου. Η πρωτεύουσα Τάρνοβο ήταν ένα πολυεθνικό κέντρο, όπου Βούλγαροι, Έλληνες, Αρμένιοι, Εβραίοι, Φράγκοι και πολίτες του Ντουμπρόβνικ και της Βενετίας διατηρούσαν δικές τους συνοικίες. Το Τάρνοβο έπρεπε να ήταν, σύμφωνα με τις περιγραφές των περιηγητών, μια πόλη μεγάλη και οικοδομημένη κατά το πρότυπο της Κωνσταντινούπολης.

Το Β' βουλγαρικό κράτος ήταν, όπως άλλωστε όλα τα μεσαιωνικά κράτη, πολυεθνικό, αποτελούμενο από Βουλγάρους, Βλάχους, Έλληνες, και, σε μικρότερο βαθμό, από λαούς τουρκικής καταγωγής, όπως Κουμάνους, Πετσενέγους και Ούζους. Οι τελευταίοι με τον

καιρό είτε εκπλαβίσθησαν είτε διατήρησαν τον εθνικό τους χαρακτήρα (όπως π.χ. οι σημερινοί Γαγαούζοι, απόγονοι των Κουμάνων στα περίχωρα της πόλης Βάρνα).²²

Η Βουλγαρία υπό την οθωμανική κυριαρχία (1396-1878)

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ για την κατάκτηση της Βουλγαρίας προκάλεσαν μερική ερήμωση των βουλγαρικών εδαφών, ενώ ο πληθυσμός αυτός είτε διέφυγε στη Σερβία, Βλαχία ή Ουγγαρία είτε αιχμαλωτίστηκε από τους Τούρκους και πουλήθηκε στα σκλαβοπάζαρα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Σε σχετικά μικρό διάστημα εξαφανίστηκε και η τάξη των ευγενών, τα μέλη της οποίας είτε δολοφονήθηκαν είτε αλλαξοπίστησαν και, στη συνέχεια, συγχωνεύτηκαν σταδιακά με την κυρίαρχη τάξη των Οθωμανών και ανέλαβαν κάποιο από τα διοικητικά αξιώματα του κράτους, σε περιοχές βέβαια εκτός του βουλγαρικού χώρου. Η εξάλειψη των Βουλγάρων ευγενών σήμαινε την απουσία αξιόπιστων Βουλγάρων συνομιλητών, οπότε εκδηλώθηκαν διπλωματικές ή πολιτικές προσπάθειες από την πλευρά της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης για κοινή αντιμετώπιση των Τούρκων ή για την απελευθέρωση της Βουλγαρίας. Έτσι, αναγκαστικά αυτόν το ρόλο αναλάμβαναν μεμονωμένα άτομα από τον εκκλησιαστικό χώρο.

Η οθωμανική κυβέρνηση εγκατέστησε στα βουλγαρικά εδάφη, για να ενισχύσει τον ισλαμικό χαρακτήρα των περιοχών αυτών, Τούρκους από τη Μικρά Ασία, καθώς και Αρμένιους και Εβραίους για λόγους οικονομικούς. Για στρατηγικούς πάλι λόγους και για την εξασφάλιση των κύριων οδών πρόσβασης που συνέδεαν την Κωνσταντινούπολη με τα κεντρικά Βαλκάνια και το χώρο του κάτω Δούναβη, διασχίζοντας τη Βουλγαρία, έγιναν κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας βίαιες μετοικήσεις πληθυσμών. Οι Βούλγαροι είτε εκδιώχθηκαν από συγκεκριμένα σημεία και τόπους είτε εξαναγκάστηκαν να αποσυρθούν από τις πεδιάδες σε βουνά και δύσκολα προσπελάσιμα μέρη. Στη θέση τους εγκαταστάθηκαν άλλοι πληθυσμοί, όπως Τσερκέζοι και Τάταροι από τις νοτιορωσικές στέπες. Η συνύπαρξη των δύο μεγάλων θρησκευτικών ομάδων στο βουλγαρικό χώρο, των χριστιανών και των μουσουλμάνων, ήταν περισσότερο από προβληματική, διότι οι περιορισμοί και οι

διακρίσεις που επιβλήθηκαν στους χριστιανούς, κατέστησαν την οθωμανική κυριαρχία έναν βαρύ ζυγό για τους Βουλγάρους. Ιδιαίτερα αρνητικό αποδείχτηκε το γεγονός ότι η Βουλγαρία δε συνόρευε με κανένα ελεύθερο κράτος και βρισκόταν σε μικρή απόσταση από το κέντρο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, την Κώνσταντινούπολη.

Οι Βούλγαροι της υπαίθρου ζούσαν κατά κανόνα σε μεγάλες οικογένειες, οι οποίες ενώνονταν σε κοινότητες, τις επονομαζόμενες *zadruga*. Τα μέλη των κοινοτήτων αυτών αλληλοβοηθούνταν και είχαν μια μορφή αυτοδιοίκησης με πρόκριτο, τον *starejsina*, ο οποίος λειτουργούσε και ως διαιτητής σε μικρές, τοπικής εμβέλειας και σημασίας ζητήματα. Σε ορεινά μέρη της Ροδόπης, του Αίμου, της *Sredna Gora* και της *Strandza* υπήρχαν στρατιωτικά χωριά (*vojniski sela*), των οποίων οι κάτοικοι είχαν την υποχρέωση να φρουρούν τις κλεισούρες. Ως αντάλλαγμα είχαν απαλλαγή από ορισμένους φόρους, την ελευθερία να οπλίζονται και άλλα προνόμια. Στα χωριά αυτά διατηρήθηκε η ανάμνηση του βουλγαρικού μεσαιωνικού κράτους για πολύν καιρό ακόμη μετά την κατάκτηση της χώρας από τους Τούρκους. Δεν είναι τυχαίο ότι ένα μεγάλο μέρος από τις απελευθερωτικές προσπάθειες του 19ου αιώνα ξεκίνησε ακριβώς από τις περιοχές αυτές, όπως στο *Panagjuriste*, στο *Kotel*, στο *Jambol*, στο *Skiven* και στην *Koprivstica* και ότι επίσης πολλές προσωπικότητες της βουλγαρικής αφυπνιστικής κίνησης κατάγονταν από τα μέρη αυτά.

Μεγάλες αλλαγές υπέστησαν κατά την Τουρκοκρατία οι βουλγαρικές πόλεις. Από τον 15ο αιώνα αλλάζει η όψη τους από χριστιανική σε μουσουλμανική. Οι πόλεις ήταν εκτεταμένες, χωρίς οχυρώσεις, με λιγοστά πέτρινα κτήρια δημόσιου χαρακτήρα, όπως τζαμιά με μιναρέδες, λουτρά, караβάν-σεράι, πανδοχεία, μεντρεσέδες (θρησκευτικά σχολεία) κ.ά., ενώ τα υπόλοιπα κτήρια ήταν χαμηλά και κύρια υλικά κατασκευής τους ήταν το ξύλο και ο πηλός. Άλλαξε επίσης, ο εθνικός χαρακτήρας των πόλεων. Προοδευτικά αυξάνονταν ο αριθμός των

μουσουλμανικών νοικοκυριών και μειώνονταν αντίστοιχα εκείνος των χριστιανικών. Σχεδόν καθαρά μουσουλμανικές πόλεις έγιναν οι πόλεις Κιουστενδίλ στα νοτιοδυτικά και η Σιλίστρα στα βορειοανατολικά της Βουλγαρίας. Το 8-10% του συνολικού πληθυσμού της Βουλγαρίας αποτελούσαν ξένοι, όπως Αρμένιοι, Εβραίοι, Έλληνες, Φράγκοι (δηλαδή οι δυτικοί έμποροι) και Τούρκοι. Οι περισσότεροι ξένοι ζούσαν συγκεντρωμένοι, κατά τον 16ο αιώνα, στις πόλεις της Βουλγαρίας. Η βουλγαρική πόλη αποτελούσε συνεπώς, σε εθνικό επίπεδο και σε αντίθεση με την ύπαιθρο, ένα ξένο σώμα. Το δεδομένο αυτό εμπόδιζε τη δημιουργία βουλγαρικής «αστικής» τάξης.

Οι πόλεις ήταν διοικητικά και θρησκευτικά κέντρα, καθώς και χώροι εμπορίου και παραγωγής. Η πρωτεύουσα του Β' βουλγαρικού κράτους, Τάρνοβο, έχασε επί Τουρκοκρατίας την πολιτική της σημασία, παρέμεινε όμως κέντρο βιοτεχνίας και εμπορίου της ευρύτερης περιοχής. Σημαντική πόλη ήταν η Φιλιπούπολη με 40.000 κατοίκους το 1674, ενώ η Σόφια, ως διοικητικό κέντρο του μπεηλερμπεηλικιού (βιλαετίου) Ρούμελης, αναβαθμίστηκε. Τη σημασία τους διατήρησαν οι πόλεις στον Δούναβη (Νικόπολη, Βιδίνη) καθώς και η Βάρνα και η Προβαδία στις ακτές του Ευξεινού Πόντου. Η μεγαλύτερη ανάπτυξη των πόλεων σημειώθηκε κατά τους αιώνες 15ο και 16ο. Σε αυτές υπήρχαν κυρίως βιοτεχνίες κατασκευής όπλων, στρατιωτικού εξοπλισμού, γεωργικών εργαλείων, ρουχισμού καθώς και επεξεργασίας δερμάτων.²³

α. Επαναστατικές κινήσεις κατά των Οθωμανών

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ προσπάθειες αντίστασης κατά των Τούρκων έγιναν λίγα μόλις χρόνια μετά την κατάκτηση της Βουλγαρίας. Το 1404, και κατόπιν ξανά το 1408, υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Stacimir απελευθερώθηκαν πρόσκαιρα κάποια παραδουνάβια εδάφη της Βουλγαρίας. Το 1425 επαναλήφθηκε η επιχείρηση από τους απογόνους των τελευταίων Σισμανιδών σε συνεργασία με τον ηγεμόνα της Βλαχίας και τον βασιλιά της Ουγγαρίας. Μια

τελευταίας προσπάθεια, με τη μορφή της σταυροφορίας, οργανώθηκε από τους ηγέτες της Δύσης με αρχηγό τον Πολωνό βασιλιά Βλαδισλάβο Γ' το 1443-44, πάλι όμως χωρίς μόνιμη επιτυχία.

Η επόμενη αντιτουρκική εξέγερση, εκείνη του 1598, έγινε γνωστή ως η «πρώτη επανάσταση του Τάρνοβο». Προετοιμάστηκε συστηματικά από εμπόρους, σημαντικές προσωπικότητες (όπως τον Έλληνα αρχιεπίσκοπο του Ταρνόβου Δημήτρη Ράλλη) καθώς και Βούλγαρους προκρίτους. Οι επαναστάτες κατέλαβαν το Τάρνοβο, διακήρυξαν την ανεξαρτησία της Βουλγαρίας και ανακήρυξαν τσάρο έναν απόγονο των Σισμανιδών. Η εξέγερση όμως γρήγορα καταπνίγηκε από τους Τούρκους και οι πρωταγωνιστές της, όπως και περίπου 60.000 Βούλγαροι κάτοικοι της περιοχής αυτής, διέφυγαν στη Βλαχία και την Τρανσυλβανία, για να αποφύγουν τα αντίποινα των Τούρκων. Η επόμενη εξέγερση εκδηλώθηκε και πάλι στο Τάρνοβο και ήταν η «δεύτερη επανάσταση του Τάρνοβο» (1686). Εξαπλώθηκε σε όλη τη βόρεια Βουλγαρία και σε μερικές περιοχές νοτίως του Αίμου. Η εξέγερση αυτή είχε σχέση με τις προσδοκίες που προκάλεσε στους υπόδουλους η νικηφόρα πορεία των Αψβούργων κατά των Τούρκων μετά την ήττα των τελευταίων στη Βιέννη το 1683. Η αποτυχία της εξέγερσης αυτής είχε ως συνέπεια την πυρπόληση της πόλης Τάρνοβο και τη σφαγή των δύο τρίτων των κατοίκων της από τους Τούρκους. Τα αντίποινα όμως αυτά δεν πτόησαν τον πληθυσμό της Βουλγαρίας (που ήταν στην πλειοψηφία τους ρωμαιοκαθολικοί) με κέντρο την πόλη Σίργονσε. Οι κάτοικοι αυτοί, ενθαρρυμένοι από την προέλαση των Αυστριακών, στασίασαν και έθεσαν υπό την κυριαρχία τους ένα μέρος της βορειοδυτικής Βουλγαρίας (1688). Τα αποτελέσματα της στάσης αυτής ήταν και πάλι καταστροφικά: οι κάτοικοι των πόλεων που στασίασαν, είτε φονεύτηκαν είτε αιχμαλωτίστηκαν και πουλήθηκαν ως σκλάβοι, ενώ μόνο ένα μικρό μέρος του πληθυσμού κατάφερε να διαφύγει στη Βλαχία.

Τον 18ο αιώνα οι ελπίδες των Βουλγάρων για απελευθέρωση στράφηκαν από τους Αυστριακούς στους Ρώσους, διότι οι

τσάροι της Ρωσίας Πέτρος (1682-1725) και Αικατερίνη Β' (1761-1796) εμφανίζονταν στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή ως προστάτες των ορθόδοξων λαών των Βαλκανίων. Με τους ρωσοτουρκικούς πολέμους των ετών 1788-92 και 1806-12 η Ρωσία σταθεροποίησε τη θέση της στα Βαλκάνια και αναπτέρωσε τις ελπίδες των Βουλγάρων για απελευθέρωσή τους με τη βοήθεια των ομόδοξων τους.

Την ελπίδα αυτή είχαν πραγματικά ανάγκη οι Βούλγαροι, διότι η εσωτερική κατάσταση στη χώρα είχε σημαντικά επιδεινωθεί από τα τέλη του 18^{ου} έως τις αρχές του 19ου αιώνα. Ιδιαίτερα οι μεταρρυθμίσεις του σουλτάνου Σελίμ Γ' (1789-1807), που στόχευαν στη διατήρηση της ενότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και στον περιορισμό των διαλυτικών τάσεων, προκάλεσαν αντιδράσεις στους Τούρκους διοικητές, γενίτσαρους και γαιοκτήμονες και δηλώθηκαν φαινόμενα ανυπακοής προς την κεντρική εξουσία. Έτσι, π.χ., οι χωροδεσπότες στις πόλεις Stara Zagora, Φιλιππούπολη και Sumen με δικές τους μισθοφορικές ομάδες αλληλοσφάζονταν, ενώ ο πασάς της Βιδίνης, Οσμάν Ιαζβάνογλου, χρειάστηκε να αντιμετωπίσει τρεις κυβερνητικές εκστρατείες εναντίον του. Εκτός από τις συγκρούσεις αυτές, μεταξύ των Τούρκων στην κατακτημένη Βουλγαρία δρούσαν και ένοπλες ομάδες από Βουλγάρους, περισσότερο γνωστές με το όνομα χαϊντούκοι (το αντίστοιχο των «κλεφτών» του ελληνικού χώρου). Πρόκειται για ομάδες των 50-80 ατόμων, των οποίων η δράση στρεφόταν εναντίον μεμονωμένων Τούρκων ή εναντίον τουρκικών περιπόλων και σταθμών. Δεν ήταν όμως σπάνιες και οι περιπτώσεις ληστρικών επιθέσεων κατά ομοφύλων. Το αποτέλεσμα της δράσης πολλών και διαφορετικών ομάδων σε βουλγαρικό έδαφος, που κράτησε σχεδόν τέσσερις δεκαετίες (1792-1829) και θύμιζε έντονα εμφύλια σύρραξη, ήταν να υποφέρει ο ντόπιος πληθυσμός, να καταστρέφεται η χώρα και να αναγκάζονται δεκάδες χιλιάδες Βούλγαροι να αναζητήσουν νέα πατρίδα (Βλαχία, νότια Ρωσία).²⁵

Η περίοδος της εθνικής αφύπνισης

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ κίνηση, η οποία εμφανίζεται στους περισσότερους ευρωπαϊκούς λαούς κατά τον 18ο αιώνα, και για την οποία επικράτησαν οι όροι «εθνική αφύπνιση» και «παλιγγενεσία», χαρακτηρίζει και τη βουλγαρική κοινωνία, με χρονική όμως καθυστέρηση. Η διεργασία αυτή στη Βουλγαρία παρουσιάζει μερικές ιδιομορφίες και διακρίνεται σε τρία στάδια που συνδέονται μεταξύ τους.²⁶

Είναι γνωστό, σύμφωνα με τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία έως σχεδόν τα τέλη του 18ου αιώνα, ότι η θρησκεία και όχι η εθνική καταγωγή ήταν εκείνη που αποτελούσε το κατεξοχήν χαρακτηριστικό της ιδιαίτερης ταυτότητας στην κοινωνία, όπως επίσης ότι η σλαμική θρησκεία εξασφάλιζε στα μέλη της προνομιακή θέση στο οθωμανικό κράτος και στην κοινωνία του. Συνεπώς η δημιουργία ενός νεοβουλγαρικού έθνους προϋπέθετε όχι μόνο την αντικατάσταση της θρησκευτικής συνείδησης από την εθνική, αλλά και την ύπαρξη μιας κοινωνικής ομάδας από Βουλγάρους, που θα πρωτοστατούσε σε αυτήν τη διεργασία της μετάλλαξης της κοινωνικής ταυτότητας από θρησκευτική σε εθνική. Οι προϋποθέσεις μιας τέτοιας αλλαγής άρχισαν να υφίστανται στη Βουλγαρία από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα: η ανάπτυξη του εμπορίου, η δημιουργία των πρώτων εργοστασίων και η κυκλοφορία των ιδεών του Διαφωτισμού οδήγησαν βαθμιαία στη διαφοροποίηση και διαστρωμάτωση του βουλγαρικού χριστιανικού πληθυσμού, έτσι ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες οικονομικές και πνευματικές προϋποθέσεις για να ξεκινήσει η διεργασία της εθνικής αφύπνισης και παλιγγενεσίας.

Οι ιδιαιτερότητες του βουλγαρικού αυτού φαινομένου εντοπίζονται σε δύο σημεία: α) στο γεγονός ότι ο πολιτικός αγώνας στρεφόταν κατά των Τούρκων ενώ ο πολιτιστικός είχε ως στόχο την πνευματική κυριαρχία των Ελλήνων β) στη δυσκολία να προσδιοριστεί το κέντρο, το οποίο είτε λόγω θέσης είτε λόγω σημασίας θα αποτελούσε σημείο εθνικής αναφοράς και

απ' όπου θα ξεκινούσαν οι προσπάθειες οργάνωσης του εθνικού αγώνα. Η ανάμνηση του Α' και του Β' βουλγαρικού κράτους, όπως και των τριών πρωτεουσών τους, είχε διατηρηθεί σε ασαφή και οπωσδήποτε διαστρεβλωμένη μορφή μόνο στη λαϊκή επική ποίηση. Οι πολλές μετακινήσεις πληθυσμών κατά την Τουρκοκρατία είχαν ως αποτέλεσμα η διεργασία της αφύπνισης να πραγματοποιείται σε μεγαλύτερη έκταση από αυτήν του μετέπειτα νεοβουλγαρικού κράτους. Έτσι, σε μερικές περιοχές, όπως π.χ. στη Μακεδονία, στη Δοβρουτσά ή στη Θράκη, η εθνική δραστηριότητα των Βουλγάρων ερχόταν σε αντίθεση με την αντίστοιχη άλλων λαών του χώρου αυτού, προδιαγράφοντας έτσι τις εθνικές συγκρούσεις του 20ού αιώνα στα Βαλκάνια.

Η διεργασία αφύπνισης των Βουλγάρων διακρίνεται σε τρία επίπεδα: α) την πνευματική αφύπνιση, β) τον αγώνα για σύσταση εθνικής Εκκλησίας και γ) τις προσπάθειες για απόκτηση κρατικής υπόστασης και πολιτικής ανεξαρτησίας.

Α. Πνευματική αφύπνιση. -Τις απαρχές της σημαδεύει το χρονικό του μοναχού Παΐσιου Χιλανδαρινού *Ιστορία σλαβιανοβουλγαρική* (1762). Ο Παΐσιος (1722-1773) ήταν μοναχός στο Χιλανδάρι, όπου ο αδελφός του ήταν ηγούμενος. Για τη συγγραφή της *Ιστορίας* του χρησιμοποίησε υλικό που βρήκε στο μόναστήρι,²⁷ καθώς και παλαιότερα έργα του Mauro Orbini από τη Δαλματία και του Caesarius Baronius σε ρωσική μετάφραση των ετών 1722 και 1719 *Ιστοιχα*. Η πρώτη αυτή ιστορία της Βουλγαρίας από τον Παΐσιο, αν και χωρίς επιστημονική αξία, έγινε το ευαγγέλιο της εθνικής αφύπνισης των Βουλγάρων. Παρ' όλο που εκδόθηκε μόλις το 1844, ήταν ήδη ευρύτατα γνωστή σε αντίγραφα και διασκευές (έως σήμερα έγιναν γνωστά περίπου 60 χειρόγραφα της). Ο Παΐσιος προέτρεπε τους Βουλγάρους να μην ντρέπονται για τη γλωσσική και την εθνική τους καταγωγή, διότι έχουν και αυτοί, όπως και οι άλλοι λαοί, ένα ένδοξο παρελθόν για το οποίο μπορούν να είναι υπερήφανοι.²⁹

Οι πρώτοι συνεχιστές του Παΐσιου προέρχονταν και εκείνοι από τον εκκλησιαστικό χώρο. Σημαντικότερος από αυτούς ήταν ο

επίσκοπος Βράτσας Σωφρόνιος (1739-1813), ο οποίος εκπόνησε μια διασκευή της Ιστορίας του Παΐσιου στην απλή, καθομιλουμένη γλώσσα, στην οποία έγραψε και δικά του έργα, γεγονός που συνέβαλε στη διάδοση τους. Η δραστηριότητα των πρώτων εθνικά συνειδητοποιημένων λογίων κατέδειξε την ανάγκη για ίδρυση σχολείων, για εκτύπωση βιβλίων και γενικά για μια καλύτερη μόρφωση από εκείνην που μπορούσαν να παρέχουν τα έως τότε ολιγάριθμα μοναστηριακά σχολεία. Γεγονός είναι ότι στις βουλγαρικές, αλλά σε μεγάλο βαθμό εξελληνισμένες, πόλεις, υπήρχαν σχολεία, τα οποία όμως παρείχαν κοσμικές και πρακτικές γνώσεις σε ορθόδοξους μαθητές σε ελληνική γλώσσα, ανεξαρτήτως της εθνικής τους καταγωγής. Η ελληνόγλωσση αυτή εκπαίδευση, στην οποία συμμετείχαν πολλά παιδιά βουλγαρικής καταγωγής,³⁰ οδήγησε σε γλωσσικό εξελληνισμό των Βουλγάρων, με αποτέλεσμα να υποχωρήσει η γνώση ακόμη και του κυριλλικού αλφαβήτου και η χρήση της βουλγαρικής γλώσσας να περιοριστεί στο επίπεδο του προφορικού λόγου και των καθημερινών επαφών. Η έλλειψη ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων οδηγούσε τους νεαρούς Βουλγάρους για σπουδές στο εξωτερικό, στη Βιέννη, στο Μόναχο, στο Παρίσι, στη Φλωρεντία, στην Πίζα, στην Οδησό, στη Μόσχα, στο Κίεβο, στην Πετρούπολη και μετά το 1833 και στην Αθήνα. Η στροφή προς την «εθνική» παιδεία αρχίζει κατά την τέταρτη δεκαετία του 19ου αιώνα και υπαγορεύεται από τους εξής παράγοντες: α) Τις μεταρρυθμίσεις της περιόδου του Τανζιμάτ (1839-1862), β) την επικράτηση του Διαφωτισμού και των ανθρωπιστικών ιδεών, καθώς και των νέων ιδεών περί εκπαιδευτικής και μορφωτικής ανάπτυξης, που έφεραν στη Βουλγαρία οι απόφοιτοι ξένων ιδρυμάτων, γ) την οικονομική ευρωστία των Βουλγάρων αστών, ιδιαίτερα εκείνων που δραστηριοποιούνταν στο εξωτερικό. Αυτοί αναλάμβαναν και χρηματοδοτούσαν τις σχετικές πρωτοβουλίες (ίδρυση σχολείων, πολιτιστικών συλλόγων, συγγραφή και εκτύπωση σχολικών βιβλίων, περιοδικών, εφημερίδων κ.ά.). Το πρώτο καθαρά βουλγαρικό σχολείο ιδρύθηκε το 1835 στη

μικρή πόλη Γκαμπρόβο. Μετά δέκα χρόνια τα σχολεία έφτασαν τα 46, το 1855 έγιναν 580 και το έτος 1876 υπήρχαν 1.500 σχολεία για ορθόδοξους Βουλγάρους με περίπου 165.000 μαθητές, ενώ υπήρχαν άλλα 29 το έτος 1860 για ρωμαιοκαθολικούς. Μεταξύ των ετών 1869-1878 δημιουργήθηκαν άλλα 49 σχολεία, που λειτουργούσαν μόνο τις Κυριακές, με στόχο την επιμόρφωση των λαϊκών στρωμάτων. Η ύπαρξη αναγνωστικού κοινού έκανε αισθητή την ανάγκη για κυκλοφορία βιβλίων και ίδρυσης εθνικών τυπογραφείων. Στην περίοδο 1807-1876 εκδόθηκαν 1.442 τίτλοι σε βουλγαρική γλώσσα και εμφανίστηκαν τα πρώτα βουλγαρικά τυπογραφεία, αν και αυτά βρίσκονταν εκτός του βουλγαρικού χώρου, όπως το 1839 στη Θεσσαλονίκη, το 1840 στη Σμύρνη, το 1843 στην Κωνσταντινούπολη και αλλού. Το πρώτο βουλγαρικό περιοδικό άρχισε να εκδίδεται το 1844 και πάλι εκτός Βουλγαρίας. Μια φιλολογική εταιρεία, η οποία μετεξελίχθηκε αργότερα στη Βουλγαρική Ακαδημία Επιστημών, ιδρύθηκε το 1870 στη ρουμανική πόλη Μπράιλα. Τον ίδιο καιρό κυκλοφόρησαν και οι πρώτες επιστημονικές μελέτες. Αλματώδης ανάπτυξη σημειώθηκε επίσης στο χώρο των γραμμάτων και των τεχνών. Σε αυτή βοήθησε σημαντικά η ανάδειξη των ανατολικοβουλγαρικών διαλέκτων σε επίσημη νεοβουλγαρική γλώσσα. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι, παρ' όλη την αλματώδη αυτή εξέλιξη, ο αριθμός των αναλφάβητων παρέμεινε πολύ υψηλός.

Β. Αγώνας για εθνική Εκκλησία. Η διεργασία της αφύπνισης οδήγησε αναπόφευκτα στην απαίτηση για διοικητική και πνευματική χειραφέτηση των Βουλγάρων από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η δημιουργία του ελληνικού κράτους και η απόσπαση των Ελλήνων από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης με τη δημιουργία αυτοκέφαλης Ελληνικής Εκκλησίας (1833) λειτούργησαν για τους Βουλγάρους ως πρότυπο. Η έκδοση του χάτι-σερίφ (1839), διατάγματος του σουλτάνου Αβδούλ Μετζίτ περί ισότητας διαφόρων θρησκευμάτων έναντι του νόμου και η παραχώρηση ισονομίας στους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, έδωσε νέα ώθηση στην προσπάθειά τους. Η αρχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ότι η

εκκλησιαστική διοίκηση ακολουθεί την πολιτειακή διάρθρωση, οδήγησε τους Βουλγάρους στη σκέψη να διαβούν τον αντίστροφο δρόμο: μια εθνική, αυτοκέφαλη βουλγαρική Εκκλησία με συγκεκριμένα όρια δικαιοδοσίας θα οδηγούσε στο μέλλον σε ανεξάρτητο βουλγαρικό κράτος.

Είναι γεγονός ότι άρχισαν να εμφανίζονται ήδη από τη δεκαετία του 1820 σποραδικές αντιδράσεις Βουλγάρων κατά αρχιερέων του Οικουμενικού πατριαρχείου. Αργότερα όμως, από τη δεκαετία του 1840, έγιναν πιο έντονες.

Αφορούσαν είτε μεμονωμένους μητροπολίτες, οι οποίοι επέβαλαν στον πληθυσμό των επαρχιών τους την πληρωμή υπέρογκων δασμών, φόρων ή εισφορών, γίνονταν προκλητικοί με τη συμπεριφορά ή τις αυθαιρεσίες τους και απομάκρυναν σλαβόφωνους δασκάλους, είτε γενικότερα αφορούσαν τη συνολική πολιτική του Οικουμενικού πατριαρχείου απέναντι τους. Οι Βούλγαροι απαιτούσαν από το Πατριαρχείο, κυρίως, την αποστολή σλαβόφωνων ή βουλγαρόφωνων ιερέων σε περιοχές με βουλγαρικό πληθυσμό, συγκατάθεση στην ίδρυση εθνικών σχολείων, στην έκδοση εφημερίδων και βιβλίων στη βουλγαρική γλώσσα κ.ά. Σπουδαίο ρόλο στην υπόθεση δημιουργίας εθνικής Εκκλησίας άρχισε να διαδραματίζει η βουλγαρική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης, η οποία αριθμούσε το 1830 είκοσι χιλιάδες μέλη³² και σταδιακά εξελίχθηκε σε παμβουλγαρικό εθνικό κέντρο. Η κοινότητα αυτή κατάφερε να προκαλέσει την έκδοση σουλτανικού φερμανιού για την ανέγερση βουλγαρικού ναού στο Φανάρι στην Κωνσταντινούπολη. Ο ναός, αφιερωμένος στον Άγιο Στέφανο λειτούργησε το 1849.

Οι διαφορές μεταξύ του βουλγαρικού εθνικού κινήματος και του Οικουμενικού πατριαρχείου οξύνθηκαν ακόμη περισσότερο με αφορμή την έκδοση των λεγόμενων Εθνικών και Γενικών κανονισμών (1860),³³ οι οποίοι δεν ικανοποιούσαν τα βουλγαρικά αιτήματα. Την ημέρα του Πάσχα

του 1860 και κατά τη διάρκεια της λειτουργίας στον βουλγαρικό ναό του Αγίου Στεφάνου στο Φανάρι δε μνημονεύθηκε το όνομα του Οικουμενικού πατριάρχη, πράγμα που σήμαινε ρήξη και απόσχιση από το Πατριαρχείο. Την πράξη αυτή ακολούθησαν και άλλοι τρεις αρχιερείς του βουλγαρικού χώρου. Η διαμάχη Βουλγάρων και Πατριαρχείου συνεχίστηκε και στα επόμενα χρόνια.³⁴ Επειδή όμως το ζήτημα της εκκλησιαστικής ανεξαρτησίας ήταν συγχρόνως και πολιτικό και καθώς ο συμβιβασμός των δύο πλευρών αποδείχθηκε αδύνατος, αναμείχθηκαν Τούρκοι και Ρώσοι.³⁵ Η Υψηλή Πύλη, φοβούμενη μήπως χάσει τελείως τον έλεγχο των πραγμάτων, επέβαλε τη λύση. Με το φερμάνι του 1870 ίδρυσε την ανεξάρτητη βουλγαρική Εκκλησία με επικεφαλής έναν έξαρχο. Όρισε τις μητροπόλεις που θα υπάγονταν στη δικαιοδοσία της και έδωσε τη δυνατοί και σε άλλες να τεθούν στη δικαιοδοσία της βουλγαρικής Εξαρχίας, υπό τον όρο ότι θα το ζητούσαν τουλάχιστον τα δύο τρίτα των πιστών τους.

Η δυνατότητα αυτή της απόσχισης και άλλων περιοχών από το Οικουμενικό πατριαρχείο ήταν το έναυσμα για τις μελλοντικές βουλγαρικές εθνικές διεκδικήσεις στη Μακεδονία και τη Θράκη, όπου ζούσαν εκτός των σλαβόφωνων και άλλοι ορθόδοξοι πληθυσμοί. Η ταυτόχρονη διεκδίκηση των περιοχών αυτών και από την Ελλάδα, και αργότερα από τη Σερβία, οδήγησε τις ενδιαφερόμενες πλευρές να εντείνουν τις προσπάθειες τους προκειμένου να επηρεάσουν θρησκευτικά αλλά και μέσω της εκπαίδευσης τις αγροτικές σλαβόφωνες κοινότητες της υπαίθρου, οι οποίες, σε αντίθεση με τους κατοίκους των πόλεων, είχαν ρευστή ή αδιαμόρφωτη ακόμη πολλές φορές εθνική συνείδηση. Η συνέχεια είναι γνωστή: Αρχίζουν οι εδαφικές διεκδικήσεις και οι έντονες εθνικές και ιδεολογικές διαμάχες που επρόκειτο να κορυφωθούν σε ένοπλες συρράξεις στις αρχές του 20ού αιώνα.

Γ. Προσπάθειες για πολιτική ανεξαρτησία. Το απελευθερωτικό κίνημα των Βουλγάρων ξεκίνησε με μεγάλη χρονική

καθυστέρηση.³⁶ Η απόσταση από την συνειδητοποίηση έως τη διαμόρφωση μιας κοινής πολιτικής θέλησης υπήρξε μεγάλη. Οι πρώτες ελπίδες των Βουλγάρων για αυτονομία δημιουργήθηκαν στα τέλη του 18ου αιώνα, όταν, σύμφωνα με τη συνθήκη Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774), η Ρωσία έγινε προστάτης των Ορθοδόξων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στους επόμενους ρωσοτουρκικούς πολέμους μερικές εκατοντάδες από Βούλγαρους εθελοντές πολέμησαν στο πλευρό των Ρώσων. Ενώ έβλεπαν να βελτιώνεται σημαντικά η θέση των Σέρβων, των Ελλήνων και του πληθυσμού των Παραδουνάβιων ηγεμονιών, για τους ίδιους η πορεία προς την απελευθέρωση δε σημείωνε πρόοδο. Ήταν μηδαμινή και μάλιστα δεκάδες χιλιάδες Βούλγαροι αναγκάζονταν έπειτα από κάθε σύγκρουση να εγκαταλείψουν τα εδάφη τους μπροστά στον κίνδυνο των τουρκικών αντιποίνων.³⁷ Στην τέταρτη και πέμπτη δεκαετία του 19ου αιώνα άρχισαν οι Βούλγαροι, κατά το παράδειγμα της Φιλικής Εταιρείας των Ελλήνων,³⁸ να ιδρύουν μυστικές οργανώσεις στο εξωτερικό και ένα δίκτυο οργανώσεων στο εσωτερικό με σκοπό την προετοιμασία εξέγερσης. Ωστόσο, οι προσπάθειες αυτές, που έλαβαν χώρα το 1835-37, 1841-43 και το 1850, απέτυχαν είτε λόγω προδοσίας είτε λόγω κακής οργάνωσης και συνεννόησης.

Σε νέα φάση μπήκε ο απελευθερωτικός αγώνας των Βουλγάρων μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο (1853-56). Αν και η φιλορωσική στάση των Βουλγάρων σε αυτό τον πόλεμο δεν τους προσέδωσε και πάλι κανένα ουσιαστικό όφελος, έγινε ωστόσο αφορμή να αναπτυχθούν διχογνωμίες σχετικά με τον τρόπο που θα οδηγούσε στο πολυπόθητο αποτέλεσμα της απελευθέρωσης και της δημιουργίας εθνικού κράτους: αν δηλαδή έπρεπε να ξεκινήσει ένοπλος αγώνας ή να ακολουθηθεί ο δρόμος της διπλωματίας και των πολιτικών πιέσεων;

Ο δρόμος της διπλωματικής προσπάθειας ξεκίνησε το 1856, όταν δημοσιεύθηκε και το περίφημο *χάτι-χουμαγιούν*, διάταγμα που διακήρυττε την ισότητα και ανεξιθρησκία των πολιτών της

Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τότε η βουλγαρική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης απευθύνθηκε στην Υψηλή Πύλη και ζήτησε ξεχωριστή μεταχείριση των Βουλγάρων στο πλαίσιο της αυτοκρατορίας. Πρότεινε δηλαδή να υπάρχουν δύο αρμόδιοι, ένας για τις εκκλησιαστικές και ένας για τις κοσμικές υποθέσεις των Βουλγάρων, τους οποίους θα όριζε η Πύλη. Μία άλλη πρόταση, την οποία επεξεργάστηκαν το 1867 οι Βούλγαροι που ζούσαν στο Βουκουρέστι, αφορούσε τη δημιουργία ενός κοινού σερβοβουλγαρικού κράτους υπό την ηγεσία Σέρβου ηγεμόνα. Μία τρίτη πρόταση (1867) επιδίωκε τη δημιουργία ενός δυαδικού κράτους κατά το παράδειγμα της Αυστροουγγαρίας: της αυτόνομης Βουλγαρίας στο πλαίσιο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, με εθνική κυβέρνηση και ανώτατο διοικητή, αντιπρόσωπο του σουλτάνου. Ο σουλτάνος των Οθωμανών θα ήταν συγχρόνως και φορέας του τίτλου «τσάρος των Βουλγάρων».³⁹ Καμία από τις προτάσεις αυτές ωστόσο δεν προχώρησε.

Αντίθετα, ο ένοπλος αγώνας άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά. Μια γενιά νέων και σπουδασμένων στο εξωτερικό ανθρώπων, που είχε έρθει σε επαφή με ριζοσπαστικές κοινωνικές ιδέες, ήθελε να επιφέρει αλλαγές με γρήγορα και αποτελεσματικά βήματα, διότι πίστευε ότι οι Βούλγαροι έπρεπε να απελευθερωθούν με δικές τους δυνάμεις. Πρώτος εκπρόσωπος των ιδεών αυτών ήταν ο Γκεόργκι Ρακόφσκι (1821-1867), μία πολύπλευρη προσωπικότητα. Σπουδασμένος στην Κωνσταντινούπολη και πολυταξιδευμένος, δημοσίευσε αρκετά άρθρα και αντίστοιχες μελέτες και επεξεργάστηκε σχέδια για την ένοπλη απελευθέρωση της Βουλγαρίας (1858, 1861, 1867).⁴⁰ Σύμφωνα με αυτά, ένοπλες ομάδες των οποίων η συγκρότηση και εκπαίδευση θα γινόταν στο εξωτερικό (Ρουμανία, Σερβία), θα εισέρχονταν στο βουλγαρικό έδαφος και θα προκαλούσαν επανάσταση. Όμως η δράση των ένοπλων αυτών ομάδων το 1866-68, παρ' όλο τον ηρωισμό των μελών τους, δεν είχε αποτέλεσμα και δεν προκάλεσε τη μαζική συμμετοχή των Βουλγάρων. Πρέπει να σημειωθεί ότι εκείνη την περίοδο πολιτικά δραστήρια ήταν

κυρίως η μεσαία τάξη, δηλαδή οι δάσκαλοι, τεχνίτες, έμποροι, ενώ η πλειονότητα των κατοίκων της υπαίθρου δεν ανταποκρινόταν ακόμη στις ριζοσπαστικές προτάσεις, τις ιδέες και τα κηρύγματα των διανοουμένων που πρέσβευαν την επανάσταση. Άλλωστε το μεγαλύτερο μέρος των εθνικών προσπαθειών της περιόδου αυτής απορροφήθηκε στην επιδίωξη χειραφέτησης από την πνευματική και εκκλησιαστική κυριαρχία του Οικουμενικού πατριαρχείου.

Η κατάσταση δεν άλλαξε ουσιαστικά ούτε μετά το θάνατο του Ρακόφσκι (1867), όταν τα ηνία των επαναστατικών δυνάμεων ανέλαβε ο Λιούμπεν Καραβέλοφ (1834-1879), δημοσιογράφος και λογοτέχνης, όπως και ο Ρακόφσκι. Η «Κεντρική βουλγαρική επαναστατική οργάνωση», που ιδρύθηκε το 1869/70 στο Βουκουρέστι, άλλαξε ωστόσο τακτική και άρχισε να δίνει βάρος στη δημιουργία ένοπλων σωμάτων στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Η δημιουργία δικτύου τοπικών μυστικών οργανώσεων της «Εσωτερικής επαναστατικής οργάνωσης» στα βουλγαρικά εδάφη ήταν έργο του Βασίλ Λέφσκι (1837-1873), ενός ορκισμένου και ακούραστου πατριώτη και επαναστάτη. Οι προσπάθειες όμως της εσωτερικής αυτής επαναστατικής οργάνωσης έγιναν γνωστές στους Τούρκους, με αποτέλεσμα ο Λέφσκι να σκοτωθεί και η οργάνωση να διαλυθεί. Η επόμενη επαναστατική απόπειρα σχετίζεται με την εξέγερση του αγροτικού χριστιανικού πληθυσμού στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη το 1875, την οποία οι Βούλγαροι θέλησαν να εκμεταλλευτούν αναλαμβάνοντας ξανά επαναστατικές προετοιμασίες. Η εξέγερση, η οποία εκδηλώθηκε και πάλι πρόωρα την άνοιξη του 1876, έγινε γνωστή ως «Απριλιανή επανάσταση». Από τις πέντε επαναστατικές περιοχές, στις οποίες είχε χωριστεί από την ηγεσία του κινήματος η περιοχή ανάμεσα στον Δούναβη και την οροσειρά του Αίμου, μαζική υπήρξε η συμμετοχή του πληθυσμού στην επανάσταση σε μία μόνο από αυτές, ενώ στις άλλες περιοχές περιορίστηκε στη δραστηριότητα μερικών ένοπλων ομάδων ή καταπνίγηκε από τους Τούρκους πριν καν αναπτυχθεί.

Η καταστολή της εξέγερσης υπήρξε σκληρή. Οι σφαγές γυναικόπαιδων, οι καταστροφές και η εξαφάνιση ολόκληρων χωριών και κοινοτήτων, τις οποίες έκαναν οι Τούρκοι, προκάλεσαν κύμα συμπάθειας προς τους Βουλγάρους σε ολόκληρη την Ευρώπη, ιδίως στην Αγγλία, και έδωσαν στη Ρωσία αφορμή να παρέμβει. Ο νέος ρωσοτουρκικός πόλεμος ξεκίνησε την άνοιξη του 1877. Στο τέλος του ίδιου χρόνου οι Ρώσοι απελευθέρωσαν τις περιοχές βορείως του Αίμου, ενώ τον Ιανουάριο του 1878 τη Σόφια και Φιλιππούπολη. Με την κατάκτηση της Αδριανούπολης άνοιξε ο δρόμος για την Κωνσταντινούπολη. Ωστόσο οι απώλειες του ρωσικού στρατού, στο πλευρό του οποίου πολεμούσαν Ρουμάνοι, Σέρβοι, Μαυροβούνιοι και Βούλγαροι, ήταν μεγάλες, ενώ η Τουρκία υποστηριζόταν από την Αγγλία. Η Ρωσία αναγκάστηκε τότε να συνάψει με την Τουρκία μια προκαταρκτική συμφωνία στο προάστιο της Πόλης, τον Άγιο Στέφανο, τον Μάρτιο του 1878. Σύμφωνα με τους όρους της συμφωνίας αυτής προβλεπόταν η δημιουργία μιας αυτόνομης Βουλγαρίας με εκλεγμένο ηγεμόνα. Η έκταση της θα ήταν 164.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα και με περίπου 4,5 εκατομμύρια κατοίκους, κατά λίγο μικρότερη από αυτήν του βουλγαρικό Εξαρχάτου.

Όμως η δημιουργία μίας τόσο μεγάλης Βουλγαρίας, που θα περιελάμβανε ολόκληρη τη Μακεδονία (εκτός της Θεσσαλονίκης και της Χαλκιδικής), θα άλλαζε το συσχετισμό δυνάμεων στα Βαλκάνια. Οι Δυτικές δυνάμεις, φοβούμενες ότι η Βουλγαρία θα αποτελούσε προγεφύρωμα της Ρωσίας για την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, δε δέχτηκαν την προκαταρκτική αυτή συνθήκη και την αναθεώρησαν στο Συνέδριο του Βερολίνου (καλοκαίρι 1878). Τα κατακτημένα εδάφη χωρίστηκαν σε τρία τμήματα: α) σε μία αυτόνομη, αλλά υποταγμένη στον σουλτάνο ηγεμονία, που θα εκτεινόταν μεταξύ Δούναβη και Αίμου, γνωστή στο εξής ως Βουλγαρία του Δούναβη ή Παραδουνάβια Βουλγαρία, β) σε μία περιοχή ονομαζόμενη «Ανατολική Ρωμυλία» υπό την εξουσία του σουλτάνου, την οποία σύμφωνα με το σύνταγμα της (τον Οργανικό Κανονισμό) θα κυβερνούσε ένα Διευθυντήριο

πέντε μελών, γ) τα εδάφη γύρω από τις πόλεις Nis, Pirot και Vranja δόθηκαν στη Σερβία, η βόρεια Δοβρουτσά στη Ρουμανία, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές παρέμειναν τουρκικές.

Έτσι έκλεισε μισή χιλιετία οθωμανικής κυριαρχίας και μισός αιώνας προσπαθειών των Βουλγάρων για απελευθέρωση και δημιουργία εθνικού κράτους. Η υλοποίηση της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου έμελλε να γίνει κατά τις επόμενες δεκαετίες ανέφικτο όνειρο για τους Βουλγάρους και η αιτία τεσσάρων πολέμων στον 20ό αιώνα. Στην ουσία η Βουλγαρία του Αγίου Στεφάνου παρέμεινε ένας μύθος, στην πραγματοποίηση του οποίου ελάχιστα πίστευαν οι δημιουργοί του, διότι η εφαρμογή της προϋπέθετε παραβίαση συνθηκών που η ίδια η Ρωσία είχε συνάψει με τις Δυτικές δυνάμεις.

Από την εθνική απελευθέρωση έως την εθνική καταστροφή (1878-1918)

Η εξέλιξη του Βουλγαρικού κράτους έως τους Βαλκανικούς πολέμους.

Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ Ηγεμονία κυβερνήθηκε αρχικά από μία ρωσοβουλγαρική επιτροπή. Η Ρωσία, για την οποία η Βουλγαρία αποτελούσε το προγεφύρωμα για την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, ήταν έτοιμη να αναλάβει τη διοίκηση της χώρας αυτής ήδη πριν από την κήρυξη του ρωσοτουρκικού πολέμου, δημιουργώντας μάλιστα για αυτόν το σκοπό μία ειδική υπηρεσία το 1876. Μετά την κήρυξη του πολέμου (1877) η παραπάνω υπηρεσία ακολούθησε το ρωσικό στρατό και ανέλαβε αμέσως τη διοίκηση των μόλις απελευθερωμένων βουλγαρικών εδαφών. Με μία σειρά μέτρων η προσωρινή αυτή επιτροπή δρομολόγησε την οργάνωση του διοικητικού και δικαστικού συστήματος της Βουλγαρικής Ηγεμονίας, του

βουλγαρικού στρατού καθώς και της εκπαίδευσής του και έθεσε τις βάσεις δημιουργίας κρατικών φορέων όπως π.χ. της Εθνικής Τράπεζας, της Εθνικής βιβλιοθήκης, της Στρατιωτικής Ακαδημίας και του Εθνικού μουσείου. Πρωτεύουσα του νέου κράτους έγινε η πόλη Σόφια λόγω της κεντρικής θέσης που θα είχε σε μία Βουλγαρία όπως την οραματιζόταν οι Βούλγαροι και η οποία θα περιλάμβανε και τη Μακεδονία και την Ανατολική Θράκη.

Τον Φεβρουάριο του 1879 συνήλθε η εθνοσυνέλευση για να αποφασίσει για το σύνταγμα της χώρας. Ήδη δύο μήνες αργότερα οι εργασίες κατέληξαν στη διατύπωση ενός εξαιρετικά φιλελεύθερου συντάγματος κατά το βελγικό πρότυπο. Σύμφωνα με αυτό, η χώρα γινόταν συνταγματική μοναρχία με μία βουλή που θα εκλεγόταν με γενικές εκλογές και ο μονάρχης λάμβανε εκτεταμένες αρμοδιότητες. Λόγω της απόλυτης έλλειψης βουλγαρικής αριστοκρατίας η επιλογή του μονάρχη έπρεπε να γίνει μεταξύ των μελών ξένων δυναστικών οίκων Έπρεπε βέβαια να επιλεγεί πρόσωπο αρεστό στη Ρωσία. Πρώτος ηγεμόνας του νεοσύστατου κράτους έγινε ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Μπάτενμπεργκ (1857-1886). Ο Μπάτενμπεργκ ήταν τότε 22 ετών, ανιψιός της τσαρίνας της Ρωσίας, και είχε λάβει μέρος στον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877 στο πλευρό των Ρώσων.

Ο Μπάτενμπεργκ,⁴³ νέος, άπειρος και περιτριγυρισμένος από Ρώσους συμβούλους, αναλώθηκε γρήγορα στο πολιτικό παιχνίδι ανάμεσα στους Βουλγάρους, συντηρητικούς και φιλελευθέρους, και στην προσπάθεια να ακυρώσει ή έστω να περιορίσει, το φιλελεύθερο χαρακτήρα του νέου συντάγματος. Διέξοδο βρήκε τελικώς στην κατάργηση του συντάγματος (1881). Τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε ο ίδιος ο Μπάτενμπεργκ μαζί με μερικούς Ρώσους στρατηγούς. Η ενέργεια του αυτή απέτυχε πλήρως, γεγονός που τον ανάγκασε να αποκαταστήσει το σύνταγμα δύο χρόνια αργότερα. Άλλη πηγή έντασης για τον μονάρχη αποτελούσε η έντονη επιθυμία του πληθυσμού της

Ανατολικής Ρωμυλίας να ενωθεί με τη Βουλγαρία του Δούναβη. Ο Ρώσος τσάρος Αλέξανδρος Γ', διαπιστώνοντας ότι η Βουλγαρία ξέφευγε όλο και περισσότερο από την επιρροή του και ότι ο Μπάτενμπεργκ εργαζόταν κατά των ρωσικών συμφερόντων; εναντιωνόταν στην ιδέα της ένωσης αυτής. Παρ' όλα αυτά, η ένωση πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1885. Το γεγονός προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Σερβίας και της Ρωσίας. Η τελευταία ανακάλεσε όλους τους Ρώσους στρατιωτικούς της συμβούλους από τη Βουλγαρία. Η Σερβία, φοβούμενη μια μελλοντική επέκταση της Βουλγαρίας στο χώρο της Μακεδονίας, προσπάθησε να εκμεταλλευτεί την ανάκληση των Ρώσων συμβούλων του βουλγαρικού στρατού και κήρυξε τον πόλεμο στη Βουλγαρία. Μετά 15 μόνο μέρες ο σερβικός στρατός, προς γενική έκπληξη, βρέθηκε περικυκλωμένος από τα βουλγαρικά στρατεύματα και αναγκάστηκε να συνάψει ειρήνη (Φεβρουάριος 1886). Η Βουλγαρία πέτυχε την αναγνώριση και την επικύρωση της ένωσής της με την Ανατολική Ρωμυλία.⁴⁴ Τώρα ο πληθυσμός της ανερχόταν σε παραπάνω από 3 εκατομμύρια κατοίκους και η έκταση της σε 96.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα.

Η ένωση της Ανατολικής Ρωμυλίας με τη Βουλγαρία και ο βουλγαροσερβικός πόλεμος προκάλεσαν κρίση στο εσωτερικό της Βουλγαρίας σχετικά με τον πολιτικό προσανατολισμό της χώρας (φιλορωσικός ή φιλοαγγλικός/φιλοαυστριακός). Κέρδισε τελικά η φιλορωσική τάση, που ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη ανάμεσα στους αξιωματούχους του βουλγαρικού στρατού, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν απόφοιτοι ρωσικών στρατιωτικών ακαδημιών και σχολών. Τον Αύγουστο του 1886 εκδηλώθηκε πραξικόπημα, την προετοιμασία του οποίου δεν αγνοούσαν οι Ρώσοι. Ο Μπάτενμπεργκ αναγκάστηκε να παραιτηθεί και να εγκαταλείψει τη χώρα. Η εκθρόνιση του ηγεμόνα προκάλεσε νέες ανατάραχες και αντεπανάσταση και τελικά τη συγκρότηση ενός συμβουλίου αντιβασιλείας, στο οποίο ισχυρός άνδρας αναδείχθηκε ο Στέφαν Σταμπούλοφ (1887-1895).

Ο Σταμπούλοφ μπορούσε να εξισορροπεί την ένταση ανάμεσα στους ρωσόφιλους και τους αντιπάλους τους. Δραστήριος, με συμμετοχή στους απελευθερωτικούς αγώνες, κυβέρνησε τη χώρα με δικτατορικό τρόπο, κατευθυνόμενος από τον πατριωτισμό, την αντιρωσική του ιδεολογία και την επιθυμία για ανεξαρτησία της χώρας του. Δύσκολη αποδείχτηκε η αναζήτηση νέου μονάρχη για το βουλγαρικό θρόνο λόγω της αποξένωσης της Βουλγαρίας από τη Ρωσία. Η τελευταία δεν ήταν διατεθειμένη να δεχθεί τη στάση της Βουλγαρίας, η οποία αρνιόταν να γίνει υποχείριο της απελευθερώτριας χώρας. Τελικά ανέλαβε ο πρίγκιπας Φερδινάνδος του Σάξεν Κόμπουργκ (Ιούνιος του 1887), εικοσιεξάχρονος μόλις αξιωματούχος του αυστριακού στρατού. Ο Φερδινάνδος ήταν μέλος ενός πολυμελούς δυναστικού οίκου που είχε συγγένεια με όλες σχεδόν τις εστεμμένες οικογένειες της Ευρώπης. Μορφωμένος, πολύγλωσσος και ένας από τους πλουσιότερους ανθρώπους σε παγκόσμια κλίμακα, έγινε ο ιδρυτής της βουλγαρικής δυναστείας που κυβέρνησε τη χώρα έως το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο Σταμπούλοφ, ως πρωθυπουργός της πρώτης κυβέρνησης υπό τον Φερδινάνδο,⁴⁵ ακολούθησε αντιρωσική πολιτική. Η διακυβέρνηση του υπήρξε δικτατορική, με αποτέλεσμα η αντίδραση κατά των αυθαιρεσιών και των βίαιων μεθόδων του να εκδηλώνεται όλο και πιο συχνά. Ο Σταμπούλοφ κατάφερε ωστόσο να βελτιώσει αισθητά την οικονομική κατάσταση της χώρας. Αναπτύχθηκε το τραπεζικό σύστημα, το εξωτερικό εμπόριο, οι επικοινωνίες, η ναυτιλία. Ο στρατός εφοδιάστηκε με μοντέρνο εξοπλισμό, οι πόλεις άρχισαν να χάνουν την ανατολίτικη όψη τους, αυξήθηκε ο αριθμός των βιομηχανικών εγκαταστάσεων και ιδρύθηκε το πρώτο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα.

Την πολιτική της οικονομικής προστασίας και ανάπτυξης ακόλουθησε και η συντηρητική κυβέρνηση του Στοϊλοφ (1894-1899), ενώ στην εξωτερική πολιτική αποκαταστάθηκαν

οι ρωσοβουλγαρικές σχέσεις (1896). Ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για την απελευθέρωση της Βουλγαρίας από τους Ρώσους στήθηκε στην κεντρική πλατεία της Σόφιας, μπροστά στο κοινοβούλιο το άγαλμα του τσάρου απελευθερωτή, Αλεξάνδρου Β', που βρίσκεται έως σήμερα εκεί.

Η κυβέρνηση Στοϊλοφ έπεσε στις αρχές του 1899 εξαιτίας οικονομικής κρίσης. Στα επόμενα χρόνια οι κυβερνήσεις άλλαζαν γρήγορα (συνολικά 17 κυβερνήσεις για την περίοδο 1899-1913), ενώ τα 12 πολιτικά κόμματα της περιόδου αυτής δε διέθεταν σαφές πολιτικό πρόγραμμα, οργάνωση, σταθερή βάση ψηφοφόρων και απήχηση στην κοινωνία. Οι ηγέτες τους συναγωνίζονταν για θέσεις με επιρροή και αναλώνονταν σε λαϊκίστικες υποσχέσεις και μικροκομματικές μηχανορραφίες. Η νοθεία στις εκλογικές αναμετρήσεις ήταν συχνό φαινόμενο. Καμιά από τις πολλές κυβερνήσεις, για παράδειγμα, δεν κατάφερε να κερδίσει τον πληθυσμό της βουλγαρικής υπαίθρου, που αποτελούσε τα τέσσερα πέμπτα του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Η κατάσταση αυτή των κομμάτων επέτρεψε στον μονάρχη να αναδειχθεί όχι μόνο σε ρυθμιστή, αλλά προοδευτικά, και σε κυρίαρχο της πολιτικής σκηνής, εφαρμόζοντας καθεστώς προσωπικής εξουσίας. Ωστόσο, παρά τις συχνές αλλαγές κυβερνήσεων σημειώθηκε σημαντική οικονομική ανάπτυξη. Τα προστατευτικά μέτρα για την ντόπια οικονομία, για την εισαγωγή μηχανημάτων ατελώς καθώς και πρώτων υλών, η παροχή κρατικής γης για ανέγερση βιομηχανιών, η κατασκευή λιμανιών και σιδηροδρομικού δικτύου συμπληρώθηκαν από σειρά νόμων κοινωνικής προστασίας. Αν και η Βουλγαρία δεν έπαψε να είναι κατεξοχήν αγροτική χώρα, τα οικονομικά της μεγέθη ωστόσο βελτιώθηκαν αισθητά.

Το ζήτημα της Μακεδονίας

ΜΕΤΑΞΥ των περιοχών που είχαν επιστραφεί κατά το Συνέδριο του Βερολίνου (1878) στην Τουρκία, η Βουλγαρία πρόβαλε αξιώσεις για τη θράκη και προπαντός, για τη Μακεδονία,

διότι η τελευταία αποτελούσε στο παρελθόν όχι μόνο το κέντρο του κράτους του Σαμουήλ (976-1018) αλλά και έως την κατάργηση της Αρχιεπισκοπής της Αχρίδας (1767) παρέμενε ένα κέντρο της πνευματικής της ζωής. Από τη Μακεδονία κατάγονταν πολλοί από τους πρωτεργάτες της βουλγαρικής πνευματικής και απελευθερωτικής κίνησης. Οι προοπτικές, ωστόσο, που είχε η Βουλγαρία να κερδίσει τη Μακεδονία δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκές, δεδομένου ότι τη διεκδικούσαν και η Ελλάδα και η Σερβία. Η Σερβία εκδήλωσε το ενδιαφέρον της για τη Μακεδονία αργά. Το 1867 ακόμη, στη συνθήκη του Βουκουρεστίου με τους Βουλγάρους, η σερβική κυβέρνηση θεώρησε τη Μακεδονία μέρος της μελλοντικής Βουλγαρίας. Μόλις μετά το 1878 φανέρωσε την πρόθεση της να αποκτήσει διέξοδο στο Αιγαίο και άρχισε να προβάλλει τον ισχυρισμό ότι οι κάτοικοι της Μακεδονίας είναι στην ουσία Σέρβοι. Η αλήθεια είναι ότι, στα τέλη του 19ου αιώνα η πλειονότητα του σλαβικού πληθυσμού της Μακεδονίας, υπό την προϋπόθεση ότι είχε αναπτύξει συνείδηση, θεωρούσε τους εαυτούς της Βουλγάρους. Τέτοια συνείδηση είχαν προπαντός μορφωμένα άτομα και κάτοικοι μεγαλύτερων πόλεων, ενώ ο σλαβόφωνος πληθυσμός της υπαίθρου δεν είχε ακόμη διαμορφώσει δική του εθνική συνείδηση.

Όπως ήδη αναφέραμε παραπάνω, η δημιουργία της βουλγαρικής Εξαρχίας (1870) σήμανε την απαρχή της εθνικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στους ορθόδοξους κατοίκους της Μακεδονίας. Η Εξαρχία ακολουθούσε την τακτική της εθνικής διαφοροποίησης και της αφύπνισης του σλαβόφωνου πληθυσμού της Μακεδονίας διαμέσου των σχολείων και της Εκκλησίας, στοχεύοντας στον εκβουλγαρισμό του. Η Βουλγαρία δέχθηκε στο έδαφος της μετά το Συνέδριο στο Βερολίνο και, ακόμη περισσότερο, μετά την ένωση της με την Ανατολική Ρωμυλία, πολλούς Μακεδόνες⁴⁷ (δηλαδή Σλάβους από τη Μακεδονία), οι οποίοι έβρισκαν εύκολα δουλειές στο νεοσύστατο βουλγαρικό κράτος και στις υπηρεσίες του, όπως στο στρατό, στην εκπαίδευση, στη δημόσια διοίκηση κ.ά. Αυτοί οι Μακεδόνες δημιουργούσαν οργανώσεις και σωματεία και πίεζαν τη βουλγαρική κυβέρνηση για δράση

σχετικά με την ιδιαίτερη πατρίδα τους. Γεγονός είναι ότι με τον καιρό πολλοί Μακεδόνες αναδείχθηκαν στη Βουλγαρία σε υψηλά κρατικά αξιώματα και ήταν σε θέση να επηρεάζουν την επίσημη πολιτική των βουλγαρικών κυβερνήσεων σχετικά με τη Μακεδονία.

Οι μακεδόνικες αυτές οργανώσεις δεν είχαν όλες τους ίδιους σκοπούς και επιδιώξεις. Οι στόχοι τους κάλυπταν ένα ευρύ φάσμα που ξεκινούσε από φιλανθρωπικές δραστηριότητες και εκτεινόταν σε πολιτικές επιδιώξεις και επαναστατικές διαθέσεις. Σημαντική έγινε η δράση του Varchoven Makedonski Komitet (= VMK, δηλαδή το Ανώτατο Μακεδόνικο Κομιτάτο), υπό το οποίο συσπειρώθηκαν 32 μακεδόνικες οργανώσεις της Βουλγαρίας (1895). Το κομιτάτο απευθυνόταν στον σλαβικό πληθυσμό της Μακεδονίας και της περιοχής της Αδριανούπολης (Θράκης) και στόχος του ήταν η ένωση των περιοχών αυτών με τη Βουλγαρία. Πίστευε ότι θα πετύχαινε αυτόν το στόχο με αποστολή μικρών ένοπλων ομάδων από τη Βουλγαρία στις περιοχές αυτές, που ήταν ακόμη τουρκικές, και με πρόκληση εξεγέρσεων στον συγκεκριμένο τόπο. Έδρα του κομιτάτου ήταν η Σόφια.

Σε εδάφη εκτός Βουλγαρίας καθοριστική αναδείχτηκε η δράση της λεγόμενης Vatresna Makedonska Revoluciona Organizacija (στο εξής: VMRO, δηλαδή η «Εσωτερική Μακεδόνικη Επαναστατική Οργάνωση»). Με τη λέξη «εσωτερική» υποδήλωνε τη δράση της στο εσωτερικό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ιδρύθηκε το 1893 στη Θεσσαλονίκη και βαθμιαία δημιούργησε δίκτυο τοπικών μυστικών οργανώσεων και μικρών οπλισμένων ομάδων. Χαρακτηριστικό είναι ότι τα μέλη της ανήκαν στη μεσαία κοινωνική τάξη, ήταν δασκάλοι, βιοτέχνες και έμποροι, ενώ οι αγρότες δεν έπαιρναν ιδιαίτερα ενεργό μέρος σε αυτήν. Από τη δημιουργία της η VMRO ήταν διασπασμένη σε ομάδες και συνεπώς αβέβαιο είναι αν αρχικά ο τελικός της στόχος ήταν η ενσωμάτωση της Μακεδονίας και της περιοχής της Αδριανούπολης στη (Μεγάλη) Βουλγαρία (μέσω ένοπλης δράσης)

ή η δημιουργία μιας ανεξάρτητης Μακεδονίας όπως πιστεύει η επίσημη ιστοριογραφία της σημερινής ΠΓΔΜ. Η έδρα της βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη.

Οι σχέσεις των δύο αυτών οργανώσεων που έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο (VMK και VMRO) δεν ήταν διόλου ομαλές, αν και κατά καιρούς συνεργάζονταν αναγκαστικά. Κάθε οργάνωση είχε τις δικές της απόψεις περί στόχων και τακτικής και απαιτούσε την υποταγή της άλλης. Η στάση των βουλγαρικών κυβερνήσεων απέναντι στο ζήτημα της Μακεδονίας δεν ήταν η ίδια. Η κυβέρνηση Σταμπούλοφ (1887-1894) ενίσχυσε, λόγω της φιλοτουρκικής της στάσης την Εξαρχία και το εκπαιδευτικό της έργο στη Μακεδονία και πέτυχε το διορισμό Βουλγάρων μητροπολιτών στην Αχρίδα και τα Σκόπια (1890). Την πολιτική αυτή της ενίσχυσης της Εξαρχίας και της μη ενθάρρυνσης της επαναστατικής δραστηριότητας ακολούθησε και η κυβέρνηση Στοϊλόφ. Όμως η γρήγορη εναλλαγή κυβερνήσεων μετά το 1899 εμπόδισε την εφαρμογή μιας σταθερής και ενιαίας πολιτικής γραμμής αναφορικά με τις μακεδόνικες οργανώσεις, αν και η προσπάθεια όλων των βουλγαρικών κυβερνήσεων να ελέγχουν ή να έπηρεάζουν με διάφορα μέσα και χειρισμούς τις δύο αυτές οργανώσεις, σύμφωνα με τις πεποιθήσεις ή τις ανάγκες της κάθε κυβέρνησης, μπορεί να θεωρηθεί ως το κοινό στοιχείο της πολιτικής τους γραμμής.

Στη διάρκεια του 1902 οι επιθέσεις των ομάδων του VMK και οι μικροσυμπλοκές της VMRO με τις τουρκικές δυνάμεις και τα άτακτα τμήματα των βασιβουζούκων πήραν πια το χαρακτήρα μιας μόνιμης σύγκρουσης. Στην αρχή του επόμενου έτους η VMRO αποφάσισε να προετοιμάσει μια γενική εξέγερση, ώστε να προκαλέσει την προσοχή της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης στο πρόβλημα της Μακεδονίας. Η εξέγερση ξέσπασε το καλοκαίρι του 1903, ημέρα της γιορτής του προφήτη Ηλία (20 Ιουλίου/2 Αυγούστου παλαιό ημερ.), από την οποία πήρε και την ονομασία της (Ilinden). Στην πόλη Κρούσεβο ανακηρύχθηκε η «Δημοκρατία του Κρούσεβο», που κράτησε 10 μέρες, ενώ 26

μέρες ζωή είχε η «Δημοκρατία της Strandza» στη Θράκη. Μετά το τέλος της άτυχης αυτής προσπάθειας οι χιλιάδες πρόσφυγες από τις περιοχές αυτές βρήκαν και πάλι καταφύγιο στη Βουλγαρία.⁴⁸

Η αποτυχία της εξέγερσης ενίσχυσε τις εσωτερικές διαφορές στους κόλπους του VMRO. Το καλοκαίρι του 1905, σε συνέδριο στο μοναστήρι της Ρίλας, η οργάνωση διασπάστηκε σε δύο ομάδες, τη συντηρητική και τη ριζοσπαστική παράταξη. Οι διαφωνίες παγιώθηκαν το 1908 με τη διοργάνωση ξεχωριστών συνεδρίων. Τον ίδιο χρόνο δημιουργήθηκε στη Μακεδονία μια νέα κατάσταση και λόγω της εξέγερσης των Νεότουρκων. Η βουλγαρική κυβέρνηση εκμεταλεύθηκε την ευκαιρία και κήρυξε την πλήρη ανεξαρτησία της Βουλγαρίας από την Ύψηλή Πύλη (1908). Ο μονάρχης της έγινε τσάρος των Βουλγάρων (και όχι της Βουλγαρίας, υποδηλώνοντας έτσι την πρόθεση να εκπροσωπεί μελλοντικά και τους Βουλγάρους που ζούσαν ακόμη εκτός της Βουλγαρίας) και η χώρα του έγινε βασίλειο (τσάριστβο).

γ. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι και ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος

Η ΑΡΑ ΤΗΝ αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Βουλγαρίας από την Τουρκία και την επίσκεψη του τσάρου των Βουλγάρων Φερδινάνδου στην Κωνσταντινούπολη το 1909, οι σχέσεις των δύο αυτών χωρών χειροτέρευαν με γοργούς ρυθμούς. Ο εθνικισμός των Νεότουρκων άρχισε να παίρνει τη μορφή επιθετικού εκτουρκισμού των μη τουρκικών λαών της αυτοκρατορίας. Το γεγονός αυτό ευνόησε την προσέγγιση των βαλκανικών κρατών, που έθεσαν ως στόχο την τελική εκδίωξη των Τούρκων από την Ευρώπη. Κάτω από την πίεση της Ρωσίας, αλλά και υπό την επίδραση της ήττας που υπέστη η Τουρκία από την Ιταλία το 1911, πραγματοποιήθηκε η δημιουργία μιας βαλκανικής συμμαχίας χριστιανικών κρατών. Τον Μάρτιο του 1912 υπογράφηκε η συμφωνία συνεργασίας μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας. Ένα μυστικό της σκέλος προέβλεπε τη διανομή εδαφών που θα κατακτούσαν από την Τουρκία. Τον Μάιο του ίδιου έτους υπογράφηκε και συμφωνία συμμαχίας μεταξύ Βουλγαρίας και Ελλάδας, χωρίς ωστόσο μνεία διανομής εδαφών.

Λίγο αργότερα προσήλθε στη συμμαχία κατά της Τουρκίας και το Μαυροβούνιο.

Οι εχθροπραξίες ξεκίνησαν με την κήρυξη πολέμου από το Μαυροβούνιο στην Τουρκία (8.10.1912). Αν και δεν υπήρχε ενιαίο πρόγραμμα δράσης των τεσσάρων συμμάχων, οι επιτυχίες τους ήταν μεγάλες. Οι Σέρβοι κινητοποιήθηκαν προς το Κόσοβο και τη Μακεδονία, οι Μαυροβούνιοι προς τη βόρεια Αλβανία, οι Βούλγαροι κατευθύνθηκαν προς την ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη και οι Έλληνες προς την Ήπειρο και τη νότια Μακεδονία. Στις αρχές Δεκεμβρίου, δύο μήνες μετά την έναρξη του πολέμου, η Τουρκία ζήτησε εκκεχειρία και λίγες μέρες αργότερα άρχισαν στο Λονδίνο οι διαπραγματεύσεις για συνθήκη ειρήνης, η οποία υπογράφηκε στις 30.5.1913. Η Τουρκία έχασε σε αυτόν τον Α' Βαλκανικό πόλεμο το μεγαλύτερο μέρος από τα ευρωπαϊκά εδάφη της με εξαίρεση μια στενή λωρίδα που οριζόταν από τον Αίνο στο Αιγαίο και έφτανε έως τη Μήδεια στον Εύξεινο Πόντο.⁴⁹

Τα οφέλη από τον Α' Βαλκανικό πόλεμο ήταν πολύ μεγαλύτερα από τις αρχικές προσδοκίες των βαλκάνιων συμμάχων και η διανομή των εδαφών προκάλεσε γρήγορα αντιζηλίες και αντιδικίες μεταξύ τους. Η Σερβία, η οποία απέτυχε να κερδίσει την πολυπόθητη έξοδο προς την Αδριατική (λόγω επιμονής Αυστροουγγαρίας να δημιουργήσει ένα ανεξάρτητο αλβανικό κράτος), απέβλεπε στην εδαφική αποζημίωση της με περιοχές που προορίζονταν -κατά τη μυστική συμφωνία Σερβίας-Βουλγαρίας του 1912- για τους Βουλγάρους. Μια άλλη δυσάρεστη έκπληξη επεφύλαξε στη Βουλγαρία η Ρουμανία, η οποία ως αντάλλαγμα για την ουδέτερη στάση της στον πόλεμο, ζήτησε τη νότια Δοβρουτσά με τη Σιλίστρα, σημαντικό λιμάνι στον Δούναβη. Η Σερβία και η Ελλάδα, από την οποία η Βουλγαρία διεκδικούσε κυρίως τη Θεσσαλονίκη, οριοθέτησαν ως κοινό τους σύνορο στη Μακεδονία τη γραμμή Αχρίδα-Μοναστήρι-Γευγελή. Τούτο είχε συμφωνηθεί επισήμως ήδη στις 1.6.1913. Παρ' όλο που η Σερβία και η Ελλάδα ήταν πρόθυμες να βρουν μια ειρηνική λύση με τη Βουλγαρία και ο Ρώσος τσάρος ήταν έτοιμος, ακολουθώντας την προπολεμική συμφωνία, να αναλάβει το ρόλο του διαιτητή ανάμεσα στη

Σερβία και τη Βουλγαρία, η Βουλγαρία αποφάσισε να ξεκαθαρίσει την κατάσταση με στρατιωτικά μέσα. Χωρίς προειδοποίηση, με επιθέσεις κατά της Σερβίας και της Ελλάδας, ξεκίνησε στις 29/30.6.1913 τον Β' Βαλκανικό πόλεμο.

Το βήμα αυτό, το οποίο έγινε με την απόφαση του τσάρου Φερδινάνδου, συνάντησε την αντίδραση της Σερβίας, του Μαυροβουνίου, της Ελλάδας, της Ρουμανίας και της Τουρκίας, οι οποίες σε έναν μόνο μήνα ανάγκασαν με στρατιωτικές πιέσεις τη Βουλγαρία να ζητήσει ειρήνη. Με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (10.8.1913) η Βουλγαρία έπρεπε να αποδώσει τη νότια Δοβρουτσά στη Ρουμανία, ενώ η Σερβία και η Ελλάδα εξασφάλισαν το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας σύμφωνα με τον δικό τους ιδιαίτερο διακανονισμό της 1ης Ιουνίου 1913. Στη Βουλγαρία απέμεινε μόνο ένα μικρό μέρος της Μακεδονίας, με κέντρο την πόλη Gorna Dzumaja (Blagoevgrad), και η δυτική θράκη μεταξύ των ποταμών Νέστου και Έβρου. Η έξοδος αυτή στο Αιγαίο περιλάμβανε όμως μόνο το δευτερεύον από εμπορικής άποψης λιμάνι της Αλεξανδρούπολης, το οποίο συνδεόταν με τη Βουλγαρία με σιδηροδρομική γραμμή, που διέσχιζε όμως και τουρκικό έδαφος. Τέλος, με τη συνθήκη μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας η τελευταία ξανακέρδισε την Αδριανούπολη.

Οι δύο αυτοί, βαλκανικοί πόλεμοι στοίχισαν στη Βουλγαρία δεκάδες χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες, το εξωτερικό της χρέος αυξήθηκε κατά 900 εκατομμύρια φράγκα, ενώ, επιπρόσθετα, έχασε το σιτοβολώνα της, τη Δοβρουτσά, όπου κυριαρχούσε με συντριπτική πλειοψηφία ο βουλγαρικός πληθυσμός, και κέρδισε μερικές χιλιάδες χιλιόμετρα άγονης ορεινής περιοχής της Μακεδονίας και της θράκης, ενώ όλα τα γειτονικά της κράτη έγιναν εχθροί της. Σε ό,τι αφορά την εθνική ενοποίηση των Βουλγάρων, το βουλγαρικό κράτος είχε τώρα να αντιμετωπίσει περίπου 250.000 Βούλγαρους πρόσφυγες, οι οποίοι αναζητούσαν αποκατάσταση στη νέα τους πατρίδα, τη Βουλγαρία.

Μόλις δέκα μήνες μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου, που χαρακτηρίστηκε στη Βουλγαρία ως «η πρώτη εθνική καταστροφή», εμφανίστηκαν τα σύννεφα ενός νέου

πολέμου. Η Ευρώπη βρισκόταν χωρισμένη σε δύο στρατόπεδα, στις Κεντρικές δυνάμεις (Αυστροουγγαρία, Γερμανία) και την Τριπλή συνεννόηση (= Αντάντ: Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία). Η Βουλγαρία εκείνη την περίοδο έκλινε προς τις Κεντρικές δυνάμεις, καθώς οι εμπορικές της συναλλαγές γινόντουσαν κυρίως με τις χώρες αυτές, ενώ επιπλέον η Γερμανία της είχε παραχωρήσει ένα μεγάλο δάνειο. Ωστόσο, αμέσως μετά την κήρυξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Βουλγαρία δήλωσε ουδέτερη και άρχισε επαφές και με τα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα των ευρωπαϊκών δυνάμεων, με στόχο να προσχωρήσει σε εκείνο που θα της πρόσφερε περισσότερα. Τον Σεπτέμβριο του 1915 η Βουλγαρία πήρε επιτέλους την απόφαση της και υπέγραψε μυστική συμφωνία με τις Κεντρικές δυνάμεις, σύμφωνα με την οποία θα της δινόταν σε περίπτωση νίκης η σερβική Μακεδονία (και ενδεχομένως και η Ελληνική Μακεδονία και Θράκη). Λίγες μέρες αργότερα η Βουλγαρία εισέβαλε στη σερβική Μακεδονία, ενώ οι Αυστριακοί επιτέθηκαν κατά του Βελιγραδίου από το βορρά. Η σερβική άμυνα κατέρρευσε και τα υπολείμματα του σερβικού στρατού υποχώρησαν μέσω Κοσόβου και Αλβανίας έως την Αδριατική, απ' Ιόπου με πλοία της Αντάντ πέρασαν στην Κέρκυρα.

Το 1916 οι βουλγαρικές και γερμανικές δυνάμεις εισέβαλαν στην ελληνική ανατολική Μακεδονία και τον Αύγουστο του ίδιου έτους μπήκε και η Ρουμανία στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Η Βουλγαρία, μαζί με την Τουρκία και τις Κεντρικές δυνάμεις, κατέλαβε τη Δοβρουτσά και προχώρησε έως τη Μολδαβία. Το μέτωπο αυτό στον Δούναβη έκλεισε η Οκτωβριανή επανάσταση στη Ρωσία (1917) με κέρδος για τη Βουλγαρία την προσάρτηση της νότιας Δοβρουτσάς. Κατά το 1918 οι δυνάμεις της Αντάντ, στις οποίες ανήκε, από το καλοκαίρι του 1917, και η Ελλάδα, ξεκίνησαν μια νικηφόρα προέλαση και προκάλεσαν στο βουλγαρικό στρατό μια μεγάλη ήττα (Σεπτέμβριος 1918). Ένα μέρος του βουλγαρικού στρατού αιχμαλωτίστηκε, ενώ ένα άλλο στασίασε και κινήθηκε εναντίον της Σόφιας. Η Βουλγαρία αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει με την Αντάντ και μερικές μέρες αργότερα

παραιτήθηκε ο τσάρος Φερδινάνδος. Τον διαδέχτηκε ο γιος του, Βόρις Γ' (1918-1943). Με τη συνθήκη του Νεϊγί (Νοέμβριος 1919) η Βουλγαρία έχασε και πάλι τη νότια Δοβρουτσά, περιοχή που προσάρτησε η Ρουμανία. Η δυτική Θράκη, έπειτα από μία μεταβατική περίοδο, παραχωρήθηκε στην Ελλάδα, ενώ οι πόλεις Τσάριμπροντ, Μποσίλεφγκραντ και Στρόμνιτσα περιήλθαν στη Γιουγκοσλαβία.

Από δικτατορία σε δικτατορία (1919-1943)

ΓΕΤΑ ΤΡΕΙΣ πολέμους η Βουλγαρία ήταν μία οικονομικά κατεστραμμένη και πολιτικά απομονωμένη χώρα. Η εδαφική της έκταση, που το 1910 ριθμούσε 96.400 τετραγωνικά χιλιόμετρα, είχε μεγαλώσει ελάχιστα και το 1922 |άν 103.150 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Οι απώλειες της στα πεδία των συ-κρούσεων ήταν 150.000 νεκροί και 200.000 τραυματίες. Επιπλέον, η χώρα είχε λημмуρίσει από έναν μεγάλο αριθμό προσφύγων από τις περιοχές Δοβρου-σά, Θράκη και Μακεδονία. -Η αγροτική της παραγωγή ήταν μειωμένη κατά 0% σε σχέση με την προπολεμική περίοδο, η βιομηχανία υπέφερε από έλλει-
 ρπρώτων υλών, ενέργειας και τεχνικού εξοπλισμού και το εμπόριο από έλ- 'ϊψη μεταφορικών μέσων και πρόσβασης στα λιμάνια του Αιγαίου. Επιπρό-θετα η Βουλγαρία επιβαρύνθηκε με την καταβολή πολεμικών αποζημιώσεων
 |ρυς 2,25 δισεκατομμυρίων φράγκων, που θα καταβάλλονταν τα επόμενα 37 , ενώ και η στρατιωτική της δύναμη περιορίστηκε σε 33.000 άνδρες.⁵⁰

/ Τα τεράστια αυτά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που σα)σσω|

(σαν οι πόλεμοι, καθώς και η απήχηση της Οκτωβριανής επανάστασης στη|

Ν σία, προκάλεσαν μια ριζοσπαστική στροφή στην πολιτική ζωή και την α·ν\$!

/ τηση των υπευθύνων για τις συμφορές που υπέστη η χώρα.

Τα πολιτικά κο

' ' ματα, που προπολεμικά εναντιώνονταν στη συμμετοχή

της Βουλγαρίας!

Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ή την ήθελαν στο πλευρό της Αντάντ, γνώρισαν!

μεγάλη άνοδο. Το 1920 ανήλθε στην εξουσία το Αγροτικό κόμμα (B&1||

ΖηιηεάείΒΐίί παΓοάεπ 5Α]ιζ) του Αλεξάνδρου Σταμπολίσκι (1920-1923). Ο|

μπολίσκι ήταν ο θεωρητικός ενός κινήματος -το οποίο είχε υποστηρικτές^

σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες- που απέβλεπε στην αναγέννηση της αγροδΐ|||

ζωής με παραδοσιακές αξίες. Στόχος του ήταν να θέσει ένα φράγμα στηΐ

ρά και στις βλαπτικές συνέπειες της αστικής ζωής και το ανθυγιεινό βιομή

νικό περιβάλλον. Το αγροτικό αυτό κόμμα είχε μεγάλη απήχηση στη Βουλή»

ρία, όπου τα τρία τέταρτα του πληθυσμού ήταν αγρότες.

Η κυβέρνηση

Σταμπολίσκι -ψήφισε μία σειρά νόμων που ευνοούσαν τη μικρή γαιοκτησία, (

κατέστησε χιλιάδες πρόσφυγες-αγρότες, δημιούργησε κρατικό μονοπώλιο ε

εμπόριο σιτηρών και καθιέρωσε την υποχρεωτική εργασία για όλους. Στην ε|

τερική πολιτική ο Σταμπολίσκι προσπάθησε να εξομαλύνει τις σχέσεις με

Γιουγκοσλαβία και γι' αυτόν το σκοπό ήταν έτοιμος να προβεί σε υποχωρήο

στις θέσεις της Βουλγαρίας σχετικά με τη Μακεδονία.⁵¹

5

^ Η διακυβέρνηση του Σταμπολίσκι με τις ουτοπιστικές της ιδέες, τη": πλευρη υποστήριξη των αγροτών, με τις προσπάθειες της να ελέγξει την πα σχυρη ΥΜΚΟ και με την

εκπεφρασμένη απαξίωση των κοινοβουλευτικά)·^»! σμών
εξελίχθηκε σε μία δικτατορία των αγροτών, που προκάλεσε
την δυσaréσκεια των άλλων κοινωνικών ομάδων. Η δυσaréσκεια
αυτή εκφράο κε με ένα πραξικόπημα (8/9.6.1923) που
απομάκρυνε τον Σταμπολίσκι διακυβέρνηση της χώρας.

Οι επόμενες κυβερνήσεις στηρίζονταν σε έναν συνασπισμό
αστικών κο||| | ί των με την ονομασία Δημοκρατική
Συνεννόηση (ΟειηοΙίΓαΙίδεδιά 8ξονοι., 19) 1931). Υπό την
πρωθυπουργία του Α. Τσανκόφ (ΑΙεχειηάεΓ Οαιλον, 1923-19, /
ξεκίνησαν μαζικοί διωγμοί (οι γνωστοί ως «λευκή
τρομοκρατία») μελώ-χΐ \ ατόμων προσκείμενων στο
αγροτικό ή το κομμουνιστικό κόμμα ή και·· Ι προοδευτικών
διανοουμένων, όπως, επί παραδείγματι, των ποιητών Οοοΐ

ι'ΟιπκΙο .Ιακοπον. Οι διωγμοί αυτοί κόστισαν δεκάδες
ανθρώπινες ζωές καΓλ αν χαρακτηήριχ εμφύλιας σύρραξης.
Αναθεωρήθηκε επίσης μία σειρά με- ! ρρυθμίσεων του
Σταμπολίσκι και θεσπίστηκε νόμος για την προστασία του
|άτους. Η κυβέρνηση του Τσανκόφ θεωρείται η πρώτη φασιστική
κυβέρνηση (; χάίρας, που άνοιξε το δρόμο στη δημιουργία
φασιστικών και με φασιστικό |ίοσανατολισμό πολιτικών
κομμάτων της Βουλγαρίας. Ωστόσο, οι επόμενες ||ερνήσεις
της Δημοκρατικής Συνεννόησης (1926-1931) και του Λαϊκού
Συ-Γίΐσμού (N&Γοάηί βίοΐί, 1931-1934) επιδίωξαν μια
φιλελευθεροποίηση του |εστώτος. Επαναλειτούργησε η βουλή,
ο έλεγχος του Τύπου υποχώρησε και αμνηστία σε μία μερίδα
πολιτικών κρατουμένων. Στα τέλη της δεκαε-1920
παρατηρήθηκε ελαφρά ανάκαμψη της οικονομίας, που σε μεριάς
τομείς άγγιζε τα προπολεμικά επίπεδα. Αυτά όμως τα
επιτεύγματα ήταν |}οδικά, διότι στην αρχή της επόμενης
δεκαετίας η παγκόσμια οικονομική επηρέασε και τη
Βουλγαρία, ενώ ταυτόχρονα επέφερε και πτώση της ||)οτικής
παραγωγής κατά 40% και επίσης άφησε 200.000 άτομα άνεργα.
εξωτερική, ωστόσο, πολιτική⁵² οι κυβερνήσεις της
Δημοκρατικής Συ-ίνόησης και του Λαϊκού Συνασπισμού
υποστήριζαν τα δικαιώματα της [Ιρλγαρικής μειονότητας

στη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία και την εδαφική ξοδο στο Αιγαίο και προσέβλεπαν στην Ιταλία, την Ουγγαρία και προοδευ-τη Γερμανία, δηλαδή σε χώρες οι οποίες, όπως και η Βουλγαρία, εί-ί|;ήττηθεί στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και επιθυμούσαν την αναθεώρηση Ισυνόρων. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1934, όταν δημιουργήθηκε το Βαλ-||μο σύμφωνο (Ρουμανία, Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα, Τουρκία) και αποφασί-ρε η διατήρηση των συνόρων ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη, η Βουλγα-|δεν προσχώρησε σε αυτήν τη συμμαχία, παρ' όλο που προσκλήθηκε, καθώς Ιήθελε να παραιτηθεί από τις εδαφικές της διεκδικήσεις. Έτσι η συμμαχία ουσιαστικά το χαρακτήρα ενός αντιβουλγαρικού συνασπισμού. , . •Ένα νέο πραξικόπημα εκδηλώθηκε τον Μάιο του 1934 και έφερε στη δια-βέρνηση άτομα μιας πολιτικής λέσχης που ονομαζόταν Ζνοηο («κρίκος»,). Τα μέλη του Ζνοηο δεν πίστευαν στην αποτελεσματικότητα ενός β^βουλευτικού δημοκρατικού συστήματος, αλλά ήταν πεπεισμένα ότι η χώ-||>έπει να κυβερνηθεί «από τους αρίστους», δηλαδή από μία υπερκομματι-|ϊ)ίνωνική ελίτ. Διέλυσαν τη βουλή, ανέστειλαν το σύνταγμα, απαγόρευσαν |ϊ(χ πολιτικά κόμματα και κινήματα, τις συνδικαλιστικές και επαγγελματι-|ϊίργανώσεις, ενώ η διοίκηση του κράτους έγινε αυστηρά συγκεντρωτική. |(κά επιδίωκαν και τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων του τσάρου, ωστόσο

αυτός αποδείχτηκε ικανός πολιτικός και με ένα αντιπραξικόπημα (Απρίλιος 1935) εγκατέστησε το δικό του καθεστώ προσωπικής εξουσίας. Κυβέρνησε, απολυταρχικά, χωρίς πολιτικά κόμματα, με κυβερνήσεις από διορισμένους τεχνοκράτες. Αν και η βουλή συγκροτήθηκε ξανά, οι βουλευτές λειτουργούσαν

| σε ατομικό επίπεδο και όχι ως εκπρόσωποι κομμάτων. Αυτό το ιδιόμορφο σύ-

Ιστημα διατηρήθηκε έως το 1944.⁵³

α. Το ζήτημα της Μακεδονίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου

Η ΣΥΝΘΗΚΕΣ των Βερσαλιών, με τις οποίες τελείωσε και τυπικά ο Α' Πα-,, θεωρήθηκαν στη Βουλγαρία άδικες και ταπεινωτικές για τη χώρα. Το θέμα της Μακεδονίας έμεινε ανοιχτό και οι μακεδόνικες γανώσεις άρχισαν και πάλι να δραστηριοποιούνται, στηριζόμενες κυρίω||| στους μετανάστες που κατάγονταν από τη Μακεδονία και των οποίων ο αριθμός στη Βουλγαρία είχε αυξηθεί κατά πολύ μετά τους πολέμους. Η δράση της ΥΜΚ. Ο στράφηκε τώρα όχι μόνο κατά της Σερβίας και της Ελλάδας, αλλά και κατά της κυβέρνησης Σταμπολίσκι και ιδιαίτερα κατά του ίδιου του προοθ;ü|| πουργού της. Ο Σταμπολίσκι ακολούθησε μια γραμμή προσέγγισης με τη Γιου5ί? γκοσλαβία, που κατά τη γνώμη του αποτελούσε το πρώτο αναγκαίο βήμα γĩ(ί| τη δημιουργία μιας Νοτιοσλαβικής ένωσης, ένα όραμα που είχαν και άλλοίίί αγροτικά κόμματα, όπως π.χ. το Κροατικό Αγροτικό Κόμμα (ΗΓναΙδ)ί& «ΕΙ^δΜĩ 8ĩΓαη^3) του Αηΐιη Κααάέ. Στην πολιτική της προσέγγισης και στα μέτρα κατα|| στολής που πήρε ο Σταμπολίσκι κατά των μακεδόνικων οργανώσεων, η υΜΚ(|| απάντησε με εχθρική προς την κυβέρνηση δράση στο βουλγαρικό τμήμα Μακεδονίας και με ενέργειες για την απομάκρυνση της κυβέρνησης Σταμπολβ σκι. Πραγματικά, σε συνεργασία με την οργάνωση αξιωμ,ατούχων του στρατοήί (το Στρατιωτικό σύνδεσμο), οργάνωσαν ένα επιτυχημένο πραξικόπημα στιβ 8-9.6.1923.⁵⁴

Ωστόσο, ούτε η επόμενη κυβέρνηση του καθηγητή Α. Τσανκύφ μπόρεσε να δηλώσει ανοιχτά την υποστήριξη της προς τις μακεδόνικες οργανώσεις, πράγμα που οδήγησε τις τελευταίες σε εσωτερικές διεργασίες, διασπάσεις, εκκαθαίσεις και αλλαγή τακτικής. Οι πτέρυγες της ΥΜΚΟ αναζητούσαν και άλλαζαν τώρα συμμάχους στο εσωτερικό και στο εξωτερικό σύμφωνα με τις συγκυρίες και όχι με ιδεολογικά κριτήρια. Γι' αυτό δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι συνομι-

Ελουσαν με τη Σοβιετική Ένωση και την Κομμουνιστική, με τις φασιστικές δυνάμεις της Ιταλίας (από τις οποίες έπαιρναν μάλιστα οικονομική βοήθεια), καθώς και (Ι με Αλβανούς και Τούρκους. Συγχρόνως οι δραστηριότητες τους μεταφέρονταν στο όλο και περισσότερο από το χώρο της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας στη Βουλγαρία λόγω των μέτρων που έπαιρνε εναντίον τους η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση αλλά και λόγω της εσωτερικής διάσπασης της ΥΜΚΟ. Επιπλέον στην ίδια τη Μακεδονία, όπως και στη Βουλγαρία, η δραστηριότητα των μακεδόνικων οργανώσεων άρχισε να χάνει από την αρχή της δεκαετίας του 1930 την υποστήριξη των ντόπιων πληθυσμών. Στην ίδια τη Βουλγαρία οι πρόσφυγες δημιουργούσαν συνεχώς προβλήματα στο κράτος και οι διεκδικήσεις τους προκαλούσαν την αντίδραση του ντόπιου βουλγαρικού πληθυσμού. Από την ελληνική Μακεδονία είχε φύγει ο μεγαλύτερος όγκος του βουλγαρικού πληθυσμού προς τη Βουλγαρία μετά την υπογραφή του πρωτο-σχόλλου για ανταλλαγή πληθυσμών (1919).⁵⁶ Έτσι η διεκδίκηση των εδαφών αυτών είχε πλέον χάσει κάθε έρεισμα. Στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία η υποστήριξη της ΥΜΚΟ σήμαινε για τον ντόπιο πληθυσμό πρόβλημα με τη γιουγκοσλαβική αστυνομία, ενώ, αντίθετα, σε περίπτωση συνεργασίας του με τις γιουγκοσλαβικές αρχές τον περίμενε η εκδίκαση της ΥΜΚΟ.⁵⁷ Εκτός από αυτό, στη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία η γενιά εκείνη που πέρασε από βουλγαρικά σχολεία είτε είχε μεταναστεύσει στη

Βουλγαρία είτε είχε αποβιώσει. Οι νέοι, οι Ιθποίοι γνώριζαν μόνο τα σερβικά σχολεία, διότι τα βουλγαρικά, όπως και η Ιΐβουλγαρική Εκκλησία (Εξαρχία), έπαψαν να λειτουργούν στη Γιουγκοσλαβία Ιμετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, δεν απέκτησαν καν βουλγαρική Ιμή συνείδηση. Αυτή την τάση επέτεινε επίσης και το γεγονός ότι τα σύνο-Ιρα της Γιουγκοσλαβίας ήταν για ένα διάστημα σχεδόν ερμητικά κλειστά για Ιτον πληθυσμό της βουλγαρικής Μακεδονίας και έτσι άρχισε στη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία μια διαφορετική πολιτισμική εξέλιξη. Για_την περαιτέρω πο-Ρ>εία της Γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας σημαντικά αποδείχτηκαν και άλλα δύο Ιγεγονότα: α) η διάλυση της ΥΜΚ.Ο από τη βουλγαρική κυβέρνηση το 1934 και ΙΙ) η_αναγνώριση την ίδια χρονιά της ύπαρξης ενός ξεχωριστού μακεδόνικου

έθνους από την Κομιντέρν. Με την πράξη αυτή η προπαγάνδα της ύπαρξης ενός ξεχωριστού μακεδόνικου έθνους έγινε υποχρεωτική για όλους τους μουνιστές στον κόσμο, επομένως και για τα κομμουνιστικά κόμματα της γκοσλαβίας και της Βουλγαρίας. Η εξέλιξη προς τον «μακεδονισμό» μόλις είχέί; αρχίσει.

β. Ο Β' Παγκόσμιος; Πόλεμος

ΙΤΙΝ ΚΗΡΥΞΗ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η βουλγαρική κυβέρνηση σε ουδετερότητα. Η_ΘΙ.ιδί·τερότητα αυτή όμως ήταν παραπάνω "από προβληματική για δυο κυρίως λόγους: α) Η Βουλγαρία εξαρτιόταν οικονομία πλήρως από τη Γερμανία, αφού το μέγεθος των συναλλαγών με το Γ' Ράιχ ανέ χόταν στο 79% των εισαγωγικών και στο 73% των εξαγωγικών δραστηριι τήτων της, β) η αγγλογαλλική συμμαχία, με την οποία συνδεόταν στενά Βαλκανικό σύμφωνο από το 1934, στηριζόταν στην αρχή του απαραβίαστο των συνόρων και συνεπώς δεν είχε να προσφέρει στη Βουλγαρία οτιδήποτε που θα μπορούσε να την παρακινήσει να προσχωρήσει στις τάξεις της συμμαχίας αυτής.

Αντίθετα, οι δυνάμεις του Άξονα (Γερμανία, Ιταλία) ήταν πρόθυμες, σε περίπτωση ενδεχόμενης νίκης τους, "να" ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις της Βουλγαρίας: η Γερμανία υποσχέθηκε στη Βουλγαρία την έξοβί στο Α.ιγαίο.

Πράγματι, η Βουλγαρία προσχώρησε στις 1.3.1941 στον Άξονα με την προί - Ι πόθεση ότι δε θα έπαιρνε ενεργό μέρος στις στρατιωτικές του επιχειρήσεις. Τη επομένη της υπογραφής της προσχώρησης τα γερμανικά στρατεύματα διάβαίτ ναν τον Δούναβη, για να στρατοπεδεύσουν στη Βουλγαρία, απ' όπου μερικές εβδομάδες αργότερα επιτέθηκαν στη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα (6.4.1941 Οι βουλγαρικές στρατιωτικές δυνάμεις δε συμμετείχαν στις επιχειρήσεις αυτές αλλά εισήλθαν στα κατακτημένα εδάφη μερικές μέρες αργότερα, για να : ταστήσουν εκεί τη δική τους διοίκηση. Επρόκειτο βέβαια για τα αδιαλεώ διεκδικούμενα από τη Βουλγαρία εδάφη της Μακεδονίας και της Θρά| Ετσι η Βουλγαρία βρέθηκε να έχει τα ίδια σύνορα με εκείνα της «μυθοπθί|} νης» συνθήκης του Αγίου .Στεφάνου. Διπλασίασε δηλαδή την εδαφική) έκταση και αύξησε τον αριθμό του πληθυσμού της κατά ένα τρίτο.⁵⁸ .; 'ί

Στα κατεχόμενα εδάφη η Βουλγαρία εγκατέστησε τη δική της διοίκηση| όλους τους τομείς και τα επίπεδα, αντικαθιστώντας τους υπαλλήλους τώγτ

ί-ριοχών αυτών με Βουλγάρους, τα σερβικά σχολεία με βουλγαρικά όλων των βαθμίδων κ.λπ. Προέβη σε διακρίσεις και διωγμούς των μειονοτήτων, Ελλήνων, Σέρβων και άλλων. Δεκάδες χιλιάδες Έλληνες κατέφυγαν στην Ελλάδα, |την οποία κατείχαν Γερμανοί και Ιταλοί, όπως επίσης οι Σέρβοι στη Σερβία, Ιενώ οι Αλβανοί κατέφυγαν στις ιταλοκρατούμενες περιοχές της Γιουγκοσλαβίας και στην Αλβανία. Τα κτήματα όσων υπό τις παραπάνω συνθήκες είχαν ίαποχωρήσει παραχωρούνταν κατόπιν από τη βουλγαρική κυβέρνηση στους δικούς της ανθρώπους με συμβολικές τιμές.

Η Βουλγαρία είχε πλέον καταστεί ένα αναπόσπαστο μέρος της γερμανικής ολεμικής μηχανής: έτσι, η βουλγαρική κυβέρνηση

αναγκάστηκε να κηρύξει πόλεμο στην Αγγλία και στις ΗΠΑ, να ψηφίσει νόμους αντισημιτικούς και περί υποχρεωτικής εργασίας, να δημιουργήσει οργάνωση νεολαίας κατά το πρό-τυπο της Χίτλερβαϊκί κ.ά. Οι προσπάθειες του τσάρου Βόρη το 1943, μετά την Ιείπιόβαση των συμμάχων στη Βόρεια Αφρική και την αντίσταση των Ρώσων Ιστό Στάλινγκραντ, να αποσπάσει τη χώρα του από τον θανάσιμο εναγκαλισμό της Γερμανίας, μέσω επαφών του με Αμερικανούς, απέτυχαν. Ο θάνατος του Γιον Αύγουστο του 1943 και η συγκρότηση Συμβουλίου αντιβασιλείας για τον •εξάχρονο γιο του, Συμεών, επέτειναν περισσότερο την κρίση. Η κυβέρνηση Ιρροσπαθούσε από τη μια να χαλαρώσει τους δεσμούς με τη Γερμανία, από την άλλη όμως καταπολεμούσε λυσσάλεΙΤτην αντιπολίτευση και τις ομάδες των Ιίιαρτιζάνων που δρούσαν στη Βουλγαρία και στη Μακεδονία. Την άνοιξη μά-||ιστα του 1944 δημιουργήθηκαν ειδικά σώματα καταπολέμησης τους, που)άρμοζαν αντίποινα σε ολόκληρα χωριά σε περιπτώσεις υποστήριξης παρτιζάνων, ενώ η κυβέρνηση θεσμοθέτησε την πληρωμή ειδικού ποσού επικήρυξης : κάθε «εξουδετερωμένο» παρτιζάνο. Στις ορεινές περιοχές της Βουλγαρίας Ιι συγκρούσεις αυτές άρχισαν να παίρνουν χαρακτήρα εμφυλίου πολέμου.⁵⁹

Το καλοκαίρι του 1944 η βουλγαρική κυβέρνηση έκανε ακόμη μια προσπά-|εια να διαφύγει από τη γερμανική κυριαρχία, αλλά ήταν πλέον αργά, διότι η Ιόσχα^είχε κηρύξει τον πόλεμο στη Βουλγαρία (5.9.1944). Η Βουλγαρία διέ-ρψε.τότε τις.διπλωματικές σχέσεις με τη Γερμανία, διέταξε την αποχώρηση στρατευμάτων της..από το γιουγκοσλαβικό και ελληνικό έδαφος και ζήτη-Θε, απεγνωσμένα εκχειρία από τους Σοβιετικούς. Η ταυτόχρονη μεγάλη κινητοποίηση των παρτιζάνων, οι απεργίες και οι πορείες διαμαρτυρίας σύντομα •έκαναν την κατάσταση ανεξέλεγκτη, με αποτέλεσμα να ανατραπεί με πραξικόπημα ήδη στις 9.9.1944 η έως τότε κυβέρνηση. Η νέα κυβέρνηση διακήρυξε Ιμ,έσως την αναγκαιότητα συμφωνίας με τη Σοβιετική Ένωση. Στη συνέχεια

η

(^ Βουλγαρία συμμετείχε με μια δύναμη 272.000 ανδρών στην εκδίωξη των Τε,ίμανών από τα βαλκανικά εδάφη ως σύμμαχος των σοβιετικών στρατεύματα»!

7. Η σοσιαλιστική Βουλγαρία (1944-1989)

α. Η περίοδος του «Πατριωτικού Μετώπου» και του Σταλινισμού (1944-1953)!:

Η ΤΗ Ο ΠΡΑ^κω^ΗΜΑ_σηε^42^Μ^5ι1ΜΥ^1'^^Τ| διακυβέρνηση της χώρας από (Α λ"ε^ο~μ^νο"«Πατριωτικό Μέτωπο», έναν συνασπισμό αντιφασιστικών δυν 7μεων7ίΓδοίος γεννήθηκε στη διάρκεια του πολέμου (1942) με πρωτοβουλία: τοίτκομδυνιστικού κόμματος της Βουλγαρίας (ΚΚΒ). Στη νέα κυβέρνηση, την "πρωθυπουργία του Κίπιοη Θεοιρον, το ΚΚΒ κατέλαβε ελάχιστα, αν '·· σημαντικά, χαρτοφυλάκια, διότι ήταν αριθμητικά αδύναμο και δεν είχε ιδίους τερα μεγάλη υποστήριξη στον πληθυσμό. Σε πολλές τοπικές οργανώσεις του'Ε «Πατριωτικού Μετώπου», ωστόσο, οι κομμουνιστές κατάφεραν να κυρίαρχη-σουν με αποτέλεσμα να πρωτοστατούν -σε συνθήκες γενικής.σύγχυσης μετά το πραξικόπημα- στην «εκκαθάριση της δημόσιας ζωής» από φορείς και οπάτ' δούς του παλαιού καθεστώτος, καθώς και από προσωπικούς αντιπάλους.' /) Η νέα κυβέρνηση του «Πατριωτικού Μετώπου» νομιμοποίησε τις εκκαθ,|<||| / ρίσεις αυτές με νόμο στις 3.10.1944. Με τη βοήθεια νέων σωμάτων ασφαλείβ| (παρτιζάνων και λαϊκών δικαστηρίων τιμωρήθηκαν με θάνατο, καταναγκάβ'ι κά έργα και με άλλες ποινές, δίκαια ή άδικα, χιλιάδες άτομα για γερμανόφι|| ή αντιδραστική συμπεριφορά. Η έκταση της «εκκαθάρισης» αυτής σε σχέση | άλλες σοσιαλιστικές χώρες ήταν κατά πολύ μεγαλύτερη και οι ποινές αστ'ιτ)| ρότερες. Στα λαϊκά δικαστήρια, για παράδειγμα, παραπέμφθηκαν οι υπουργοί; όλων των βουλγαρικών κυβερνήσεων από το 1941, οι σύμβουλοι του τσάιό

οι υψηλοί αξιωματούχοι του στρατού και της διοίκησης, βουλευτές της τελε'ύτ αιίας βουλής κ.ά. Στις 133 ομαδικές δίκες της περιόδου Σεπτεμβρίου 1944"3 Αυγούστου 1945, με 10.919 συνολικά κατηγορούμενους, καταδικάσθηκαν, θάνατο 2.618 άτομα, 1.226 σε ισόβια, 8 άτομα σε εικοσαετή φυλάκιση, 962 άτς . μα σε δεκαετή φυλάκιση και 3.741 άτομα σε μικρότερες ποινές.⁶⁰ / \ Μετά τη συνθηκολόγηση της Γερμανίας, την άνοιξη του 1945, αρχίζει ό'ί^ λιτικός αγώνας για την εξουσία μεταξύ των κομμάτων στο συνασπισμό το | «Πατριωτικού Μετώπου». Η_δ^«δικασία _της εξουδετέρωσης τωχ^ίβμ ι ττ^συμπολίτευσης από το ΚΚΒ ήταν βαθμιαία και ολοκληρώθηκε με μίατ̃ Ι ρο^ιπό^τολιτικές δίκες στα τέλη του 1948. Ήδη, άλλωστε από τα τέλη του ι|

Ι, το ΚΚΒ⁶¹ κρατούσε τα μισά χαρτοφυλάκια στην κυβέρνηση του Γ. Δημητρόφ. | Στο διάστημα αυτό καταργήθηκε η μοναρχία και τέθηκαν σε ισχύ το νέο συ- ^ Ινταγμα (ένα πιστό αντίγραφο του Σοβιετικού συντάγματος του 1936 ακόμα | και ως προς τη διατύπωση), καθώς και οι πρώτοι νόμοι περί εθνικοποίησης Ιτων βιομηχανικών εγκαταστάσεων, των τραπεζών, των δημόσιων κτηρίων, των ίδιωτικών περιουσιών και της καλλιεργήσιμης γης. Τέθηκαν έτσι οι βάσεις για Ι μονοπωλιακή εξουσία του ΚΚΒ και για τη συγκεντρωτική, κατευθυνόμενη | οικονομία της χώρας. ^

Ένα ξεχωριστό κεφάλαιο της περιόδου αυτής αποτελούν οι βουλγαρο-γιουγκοσλαβικές σχέσεις αναφορικά με το ζήτημα της Μακεδονίας, το οποίο ρτιμετωπίστηκε με μια τελείως νέα προσέγγιση. Αυτό οφείλεται σε δύο δεδο- .ένα: α) η ήττα στον πόλεμο δεν επέτρεψε στη Βουλγαρία να διεκδικεί πλέον Ιροιχτά τη Μακεδονία, β) η νίκη των Γιουγκοσλάβων

κομμουνιστών και η στά-
] της Κομιντέρν στο ζήτημα της Μακεδονίας οδήγησαν τους
 Βούλγαρους κο-
 ίουνιστές να θέλουν να λύσουν το πρόβλημα στο πλαίσιο
 μιας νοτιοσλαβικής
 |μοσπονδίας. Το ΚΚ Γιουγκοσλαβίας σχεδίαζε μια
 ομοσπονδία από επτά ισό-
 ἴτιμες ομόσπονδες δημοκρατίες (δηλαδή τις έξι
 γιουγκοσλαβικές και τη Βουλ-
 ΙαρίΜ), ενώ οι Βούλγαροι κομμουνιστές είχαν το σχέδιο μιας
 συνομοσπονδίας
 ύο ισότιμων κρατών: της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας.
 Το καλοκαίρι
 |ου 1947, στη συνάντηση των δύο πλευρών στο Μπλεντ της
 Σλοβενίας,⁶² οι
 βούλγαροι ουσιαστικά αναγνώρισαν την ύπαρξη ενός
 ιδιαίτερου μακεδόνικου
 |θνους και συμφώνησαν, με την προοπτική της μελλοντικής
 ένωσης των δύο
 ίακεδονικών περιοχών (εκείνων δηλαδή της Γιουγκοσλαβίας
 και της Βουλγα-
 Ε>(ας), να παραχωρηθεί, στον πληθυσμό της βουλγαρικής
 Μακεδονίας πολιτι- ^
 τική αυτονομία. ,—^

Η συμφωνία αυτή άρχισε πραγματικά να υλοποιείται με τη
 δημιουργία «μα- Ι κεδονικών» σχολείων στη Βουλγαρία,
 όπου δίδασκαν δάσκαλοι από τη γιου- ί γκοσλαβική
 Μακεδονία, με την έκδοση εφημερίδων σε «μακεδόνικη»
 γλώσσα ^ κ.ἴπ. Η ρήξη του Τίτο με τον Στάλιν σήμανε όμως
 το τέλος της πολιτιστικής αυ-)

ί της αυτονομίας της «μακεδόνικης» μειονότητας στη
 Βουλγαρία και την
 Ι ευθυγράμμιση της Βουλγαρίας -στο εξής- με την πολιτική
 του Στάλιν. Πρέπξ|!

Ι όμως να σημειώσουμε εδώ ότι ο Στάλιν αρχικά υποστήριζε

αυτή την ιδέα

\ ομοσπονδίας των δυο κομμουνιστικών κρατών. Δεν υπολόγισε όμως την αντιβ δράση και την αυτοπεποίθηση υπερήφανων και διεθνώς αναγνωρισμένων ηγε=ί

Ι των όπως ο Τίτο και ο Δημητρόφ, οι οποίοι προσέβλεπαν προς έναν κομμουνισμό «εθνικό», δηλαδή προσαρμοσμένο στα δεδομένα και στις παραδόσεις το λαών τους. Ο κίνδυνος μιας ενδεχόμενης απόκλισης από το σοβιετικό μοντέλι του κομμουνισμού και του ηγεμονισμού έκανε τον Στάλιν να καλέσει τους δύο ηγέτες στη Μόσχα. Ο Δημητρόφ μπροστά στις κατηγορίες του Στάλιν ρήσε από το σχέδιο της ομοσπονδοποίησης,⁶³ ενώ ο Τίτο αρνήθηκε να πο στεί ο ίδιος και έστειλε αντιπροσωπεία. Μετά την επιστροφή του από τη ί σχα ο Δημητρόφ άρχισε να εμφανίζεται σπανίως δημόσια και τον Μάρτιο του ι 1949 εισήχθη σε ένα νοσοκομείο της Μόσχας, όπου πέθανε στις αρχές του Ιου*: λίου του ίδιου έτους. Ηλέγκριση του νέου συντάγματος (4.12.1947) και η απόλυτη ανάληψη τής: εξουσίας από το ΚΚΒ σηματοδότησαν την αρχή της λεγόμενης σταλινικής ριόδου στη Βουλγαρία (1948-1953). Ως κύρια χαρακτηριστικά της θεωρούντο η ολοκληρωτική υποταγή της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της Βου?ρ γαρίας στην αντίστοιχη της Σοβιετικής Ένωσης του Στάλιν και οι εκκαθαρ. | σεις, αυτήν τη φορά στους κόλπους του ίδιου του κομμουνιστικού κόμματο! από τους πραγματικούς ή μη «εχθρούς» του νέου καθεστώτος.

/ Η πράξη αυτή σήμανε τη διάλυση των κομμάτων της αντιπολίτευσης (εκτός!

ί του «Πατριωτικού Μετώπου», που μετεξελίχθηκε σε μαζικό κοινωνικό κίνημα)-!

λται τη δημιουργία στρατοπέδων συγκέντρωσης για τους αντιπάλους. Έως |

/τέλος της δεκαετίας του 1940, 100.000 άτομα εκδιώχθηκαν από το ΚΚΒ και μί< σειρά από ανώτερους αξιωματούχους, κομμουνιστές, κατηγορήθηκε για ιδεολ γικές αποκλίσεις, αντισοβιετισμό, προδοσία ή «αστική» συμπεριφορά. Οι δίκε |

είχαν προκαθορισμένη πορεία και αποτέλεσμα. Το πιο γνωστό θύμα ήταν πρώην πρώτος γραμματέας της κεντρικής επιτροπής του ΚΚΒ και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, Γεώργιος Κοκίον (1897-1949). Ο Κοστόφ, ένας ήρωας εσωτερικής αντίστασης στη δική του χώρα, δεν έζησε, ούτε επισκέφθηκε; Ρωσία στη διάρκεια του πολέμου και συνεπώς δεν είχε πάρει μέρος στη κή σταλινική «εκπαίδευση» των αξιωματούχων των «αδελφών» κομμουνιστικά

κομμάτων. Κατηγορήθηκε για αντισοβιετισμό και κατασκοπεία προς όφελος) της Γιουγκοσλαβίας και της Δύσης. Καταδικάστηκε σε θάνατο και εκτελεστή- | κε (16.12.1949). Η περίπτωση του διέφερε ωστόσο από άλλες παρόμοιες, διότι !
 I ο Κοστόφ στη διάρκεια της δίκης αρνήθηκε να επαναλάβει τις «ομολογίες» !
 που του ετοίμασε η βουλγαρική ασφάλεια και οι σοβιετικοί σύμβουλοι της και 1
 , ; έφερε έτσι το ΚΚΒ σε δύσκολη θέση. Θανατική ποινή ίσχυε με το νόμο του V |
 |ν1953 και γι' αυτούς που προσπάθησαν ή κατάφεραν να διαφύγουν στο εξωτε- \ :
 : ρικό, ενώ την οικογένεια τους περίμενε εγκλεισμός σε κάποιο στρατόπεδο συ- , / '
 γκέντρωσης. , ->.

Οι εκκαθαρίσεις στους κόλπους του ΚΚΒ συνέχισαν και αργότερα σε τακτά) Διαστήματα, για να διαφυλαχθεί η καθαρότητα της κομματικής ιδεολογικής (^ γραμμής. Οι ποινές, ωστόσο, έγιναν πιο ήπιες, αν και η Βουλγαρία έως και το 1989 διατηρούσε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Η ταύτιση κόμματος και κράτους ; έγινε γρήγορα απόλυτη. Τούτο σήμαινε ότι όλες οι σημαντικές θέσεις στη διοί-;, κηση, στη βιομηχανία, στη γεωργία, στα σχολεία και τα πανεπιστήμια ήταν στα χέρια πολιτικά αξιόπιστων ατόμων, δηλαδή πιστών μελών του κομμουνιστικού κόμματος.

Αυτοί αποτελούσαν τον κομματικό πυρήνα με μονοπωλιακή θέση •, .στην εξουσία και προνομιακή στην κοινωνία, δηλαδή τη λεγόμενη νομενκλατούρα.

\ Όπως η εσωτερική έτσι κ_αυ^ εξωτερική πολιτική της Βουλγαρίας_εξα.ρτιό-

ίταν άμεσα από εκείνην της Σοβιετικής Ένωσης, με την οποία συνομολογήθηκε

* τον Μάρτιο του 1948 συνθήκτ^ριλίθίς~κοίΓ συνεργασίας. Παρόμοιες συνθήκες

; υπέγραψε η Βουλγαρία και με τις υπόλοιπες σοσιαλιστικές χώρες. Το 1949 έγι-

ν.νε μέλος του οικονομικού συνασπισμού των σοσιαλιστικών χωρών (Κομεκόν)

'ίχαιτο 1955 του αντίστοιχου στρατιωτικού συνασπισμού, το οποίο ήταν πιο γνω-

πίπό ως Σύμφωνο Βαρσοβίας. Αντίθετα οι σχέσεις με τα μη κομμουνιστικά κρά-

;τη αρχικά δεν ήταν καλές. Για παράδειγμα, οι διπλωματικές σχέσεις με τις

ΗΠΑ διακόπηκαν για ένα διάστημα (1950-1959).^h

Η Βουλγαρία είχε και αυτή τον δικό της «μικρό Στάλιν», τον Ιών (1900-19,80), ο οποίος ως κουνιάδος του Δημητρόφ έφτασε γρήγορα στην ; κορυφή του ΚΚΒ. Μετά το θάνα, το του τελευταίου, ο Οοτνοηΐίον έγινε το Φεβρουάριο του 1950 πρωθυπουργός και στο τέλος του ίδιου έτους πρώτος γραμματέας του ΚΚΒ. Ήταν τυφλά αφοσιωμένος στον Στάλιν και στη Σοβιετική Ένωση. Στη Βουλγαρία έγινε γνωστός για την περιφρόνηση της βουλγαρικής

ιστορίας και του πολιτισμού, για τις μαζικές και βίαιες εκκαθαρίσεις των αντιπάλων του καθώς και για την επιβολή της προσωπολατρίας του Στάλιν και της, ΐ δικής του.

β. Η «εποχή» του Ζίβκοφ

(~\ ΘΑΝΑΪΩΣΥοατ Στάλιν το 1 953 και η κριτική του σταλινισμού από τοίίιΐ

\^ Χρουνσσοφ στο 20ό Συνέδριο του ΚΚ της Σοβιετικής Ένο)σης
 (1956) άνότι||
 ξαν το~δρδομο για αλλαγές και στη Βουλγαρία. Επήλθε τότε
 η μερική αποκά*
 ^Κττρωτων "θουμάτων 'των πολιτικών δικών κατά των
 κομμουνιστών (π.χ. το,ϊ)|
 τρω)σο Κθ8ϊον), και «ο μικρός Στάλιν», ο &Γνβη]σον,
 κατηγορήθηκε για προ
 σωπολατοΤα καΤ άλλες αποκλίσεις από. τη
 μαρξιστικο-λενινιστική διδασκο
 και έχασε βαθμιαία κάθε κομματική και κρατική εξουσία.
 Πρώτος άνδρας¹
 χώρας αναδείχθηκε ο Τοάοι Ζίν]εον_(Απρίλιος 1956), ο
 οποίος παρέμεινε
 θέση αυτή επί 33 ολόκληρα χρόνια^ Ο Ζίβκοφ προερχόταν από
 αγροτική οικο-«έ
 γένεια. Προπολεμικά ήταν τυπογράφος και μέλος της
 κομμουνιστικής νεολαίαςώ
 Κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο έγινε παρτιζάνος. Από το 1950
 διετέλεσε μέ4;' '
 λος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΒ. Υποστηρίχθηκε πως
 όφειλε την άνοδο;;
 του στο γεγονός ότι υποτιμήθηκε από τους συνυποψήφιους
 του λόγω της χθ
 μήλης του μόρφωσης, της έλλειψης προσωπικότητας και
 ακτινοβολίας. Ο Ζί|
 κοφ κατόρθωσε επίσης να αναδειχθεί λόγω της απόλυτης
 υποταγής του ï
 της τυφλής πίστης στους Σοβιετικούς. Κέρδισε έτσι την
 εμπιστοσύνη των ·
 λευταίων και μπόρεσε να παραμείνει στην εξουσία και μετά
 την πτώση τρ
 Χρουνσσοφ. Παροιμοιώδης έγινε η πιστή αντιγραφή εκ μέρους
 του όλων τα
 , διακυμάνσεων και αλλαγών του σοβιετικού καθεστώτος,

καθώς και η αφοσίωση του στη Σοβιετική Ένωση.⁶⁵ Μάλιστα δε δίστασε να προτείνει, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, μια ένωση της Βουλγαρίας με τη Σοβιετική Ένωση^ ομόσπονδης δημοκρατίας ή υπό τη μορφή της συνομοσπονδίας.

H

Κατά την περίοδο αυτή η εξωτερική πολιτική της χώρας κινήθηκε στο >ί δομένο από τη Σοβιετική Ένωση πλαίσιο. Βαθμιαία βελτιώθηκαν οι σχέσεις με τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της υπόλοιπης Δύσης, όπως βουλγαροελληνικές και βουλγαροτουρκικές σχέσεις (έως το 1984). Αμφιλεγόμενες ήταν οι βουλγαρο-γιουγκοσλαβικές σχέσεις, διότι το κύριο και διαχρονικό σημείο τριβής τους -το Μακεδόνικο ζήτημα- εξακολουθούσε να υφίσταται^ και συνέχισε να δηλητηριάζει τις διμερείς σχέσεις των δύο χωρών. Μετά το

1956 οι Βούλγαροι έπαψαν να αναγνωρίζουν την ύπαρξη «μακεδόνικης» μειονότητας στη χώρα τους, όπως και την ύπαρξη μιας ξεχωριστής «μακεδόνικης εθνότητας εκτός των συνόρων τους. Η Βουλγαρία και η Γιουγκοσλαβία αλληλοκατηγορούνταν κατά καιρούς για τη «μη μαρξιστική αντιμετώπιση του Μακεδόνικου ζητήματος», αν και οι σχετικές συζητήσεις διεξάγονταν τώρα περισσότερο μέσω επιστημονικών δημοσιεύσεων. Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, η στάση της Βουλγαρίας απέναντι στο Μακεδόνικο ζήτημα εξαρτιόταν άμεσα από τις σχέσεις της Γιουγκοσλαβίας με τη Σοβιετική Ένωση.⁶⁶

Η εσωτερική πολιτική στόχευε στη διατήρηση της απόλυτης ηρεμίας και της Αποτροπής εκδηλώσεων δυσaréσκειας. Η άσκηση της εξουσίας από τον Ζίβ-Γίτσοφ, που βαθμιαία κατέληξε σ' ένα είδος προσωπικής δικτατορίας, δεν επέ-Γίρεψε τη δημιουργία στη Βουλγαρία αντιπολιτευτικών κινημάτων, ομάδων ή Ιρευμάτων, ανάλογων με εκείνα της Πολωνίας και Ουγγαρίας το 1956 ή και τις Ιγενικότερες προσπάθειες προσαρμογής του σοβιετικού μοντέλου στις

ιδιαιτε-ιρότητες της κάθε χώρας, όπως έγινε στην Τσεχοσλοβακία το 1968. Μόλις το 1988 εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Βουλγαρία, με τη μορφή οικολογικής Ιρργάνωσης, ένα αντιπολιτευτικό κίνημα, το οποίο δραστηριοποιήθηκε ωστόσο Ιϊίολιτικά μόνο μετά την πτώση του Ζίβκοφ. Κάποια ανοίγματα που πραγματο-ροιήθηκαν στις δεκαετίες του 1960 και 1970 (βελτίωση των σχέσεων με τις δυ-|! τικές χώρες, άνοιγμα της χώρας στους δυτικούς τουρίστες), έγιναν κυρίως για ρλόγους οικονομικούς και δε σήμαιναν σε καμιά περίπτωση την εγκατάλειψη ||της πολιτικής γραμμής της Σοβιετικής Ένωσης.

Στον εσωτερικό τομέα δόθηκε προτεραιότητα στην εκβιομηχάνιση της χώ-||ρας, η οποία έπρεπε από αγροτική να μετατραπεί σε βιομηχανική ή έστω βιο-|μηχανικο-αγροτική. Η οικονομία σχεδιάστηκε στη βάση πενταετών προγραμ-Βμάτων. Η κρατικοποίηση της βιομηχανίας και της γεωργίας στη Βουλγαρία ρφτασε σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με άλλες σοσιαλιστικές χώρες: Το πο-|σοστό κρατικοποίησης της βιομηχανίας ήταν στο 93% ήδη το 1948, ενώ η κο-·|εκτιβοποίηση της καλλιεργήσιμης γης στο 77% το 1956. Το σύστημα της κε-ρικά κατευθυνόμενης οικονομίας σήμανε και τη δημιουργία ανάλογων θε-|σμών, όπως της Κεντρικής επιτροπής σχεδιασμού, της Επιτροπής τιμών, της •Επιτροπής για τεχνική και επιστημονική πρόοδο κ.λπ. Οι μηχανισμοί αυτοί κα-

ίθοδηγούνταν από πολιτικά κριτήρια και στόχους, ήταν ελάχιστα ευέλικτοι και

\είχαν σχεδιαστεί ερήμην των πραγματικών αναγκών και δυνατοτήτων της;

ίβουλγαρικής οικονομίας και κοινωνίας.

ί·ϊί|

ρ" Η πραγματοποίηση των φιλόδοξων στόχων ανάπτυξης της βουλγαρικής οι-Ικονομίας τις πρώτες δεκαετίες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο θα ήταν αδϊκ ν, νατη χωρίς τη γενναιόδωρη υλική βοήθεια και, την υποστήριξη της Σοβιετικής; Ένωσης. Η τελευταία, έως τις αρχές της

δεκαετίας του 1970, κάλυπτε τα δύο τρίτα των βουλγαρικών αναγκών σε πρώτες ύλες και ενέργεια (πετρέλαιο, υγραέριο, κάρβουνο, σίδηρο) και κατά τα δύο τρίτα τις ανάγκες της βουλγαρικής βιομηχανίας σε μηχανήματα και εργοστασιακούς εξοπλισμούς. Αυτού του είδους η οικονομική ανάπτυξη, με την ποσοτική μόνο επέκταση και αύξηση: 1 των συντελεστών παραγωγής, λειτούργησε σχετικά απρόσκοπτα για αρκετό χρονικό διάστημα, χωρίς όμως να είναι πραγματικά ανταγωνιστική, διότι στο πλαίσιο της Κομκεόν παρέμεινε προστατευόμενη από τον πραγματικό ανταγωνισμό. Οι στόχοι του ΚΚ της Βουλγαρίας, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τους-αριθμούς, φάνηκαν να υλοποιούνται και ο συσχετισμός του βιομηχανικού προς τον αγροτικό τομέα άλλαξε προς όφελος του πρώτου. Το 1939 η σχέση τους ήταν 15% με 65%, ενώ το 1989 έγινε 59% με 11%, όταν η αστικοποίηση του πληθυσμού από 27,5% το 1950 έφτασε 54,7% το 1971. Επίσης, το βιοτικό επίπεδο αυξήθηκε σημαντικά, αν και λόγω του πολύ χαμηλού προπολεμικού επιπέδου η αύξηση αυτή ήταν σχετική. Οι ρυθμοί της οικονομικής ανάπτυξης, παρ' όλες τις προσπάθειες για οργάνωση της παραγωγικότητας και εκσυγχρονισμό της παραγωγής, άρχισαν να μειώνονται αισθητά μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973. Τα μέτρα μεταρρύθμισης δεν απέδωσαν, διότι εξακολουθούσε να υφίσταται ο παλαιός κεντρικός σχεδιασμός της οικονομίας. Η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο μετά την άνοδο του Γκορμπατσόφ στην εξουσία το 1985. Οι σοβιετικές προμήθειες πρώτων υλών προς τη Βουλγαρία μειώθηκαν και ακρίβυναν αισθητά, -¹ Βουλγαρία αναγκάστηκε να στραφεί στις διεθνείς αγορές για να καλύψει τις ανάγκες της και να πληρώνει για αυτές κανονικές τιμές, και μάλιστα σε συνάλλαγμα, πράγμα που οδήγησε τη χώρα σε δανεισμό από δυτικές τράπεζες.⁶⁷ Ζίβκοφ αναγκάστηκε έτσι να ξεκινήσει και στη Βουλγαρία τη σχετική κασία της περεστρόικα (μετασχηματισμός της οικονομίας και κοινωνίας), χωρίς ωστόσο να έχει την

πραγματική βούληση να την υλοποιήσει. Παρ' όλα τα, η έστω και μερική φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος επέτρεψε, από ίμια, την εκδήλωση αντιπολιτευτικών τάσεων, ενώ από την άλλη προκάλεσε /

| διαφοροποιήσεις στους κόλπους του ΚΚ της Βουλγαρίας ως προς την επιβίω- 7

I ση του υπαρκτού καθεστώτος και την πορεία των μεταρρυθμίσεων. Κοινό ση- I

μείο όλων των τάσεων ήταν η πεποίθηση ότι ο Ζίβκοφ ήταν πλέον πολιτικά \

ακατάλληλος να είναι ηγέτης της χώρας. /_

Εκτός από τη δυσχερή οικονομική κατάσταση της χώρας στην πτώση του ί καθεστώτος συνέβαλε σημαντικά και η επίσημη πολιτική του βουλγαρικού κράτους απέναντι στην τουρκική μειονότητα της Βουλγαρίας, η οποία αριθ-Ιμούσε ένα εκατομμύριο πολίτες, δηλαδή περίπου το 10% του συνολικού πλη-|θυσμού της χώρας. Στο διάστημα 1985-1989 το βουλγαρικό κράτος είχε εφαρ-Ιμόσει μια πολιτική εκβουλγαρισμού των Τούρκων, αναγκάζοντας τους να αλ-Ιλάξουν τα τουρκικά τους ονόματα σε σλαβικά. Νωρίτερα η κυβέρνηση είχε |ήδη απαγορεύσει την έκδοση τουρκόφωνων περιοδικών, τις εκπομπές τουρκό-|φωνων προγραμμάτων του κρατικού ραδιοφώνου και είχε κλείσει τα τουρκικά {σχολεία. Κατά την κρατική βουλγαρική αντίληψη, οι Τούρκοι της Βουλγαρίας ίδεν ήταν στην πραγματικότητα παρά Βούλγαροι, οι οποίοι στο παρελθόν μαζί ίμε το Ισλάμ είχαν δεχθεί και την τουρκική γλώσσα. Συνεπώς η αλλαγή ονόμα-|τος τους πρόσφερε τη δυνατότητα να «αναγεννηθούν εθνικά» (κατά την επί-| σημη ορολογία). Η εθνική αυτή «αναγέννηση» ωστόσο, της οποίας η θεωρητι-|χή βάση υποστηρίχθηκε με «επιστημονικές», ανθρωπολογικές και κοινωνιολο-Ιγικές μελέτες, κατέληξε σε φιάσκο και μείωσε πολύ το κύρος της χώρας. Προ-Ικάλεσε μεγάλες κινητοποιήσεις της τουρκικής μειονότητας και τη μαζική έξο-|δο των 344.000 Τούρκων της Βουλγαρίας προς την Τουρκία το καλοκαίρι του 51989. Η

τελευταία, αδυνατώντας να ενσωματώσει τους πρόσφυγες αυτούς, ανα-ίίγχάστηκε τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου να κλείσει τα σύνορα της με τη Βουλ-Ιγαρία. Μετά την πτώση του Ζίβκοφ περίπου 100.000-150.000 Τούρκοι επέστρε-Ιψαν στη Βουλγαρία. Σήμερα αποτελούν, λόγω της δημογραφικής μείωσης του Ι;σλαβικού πληθυσμού της χώρας αυτής και πάλι περίπου το 10% του πληθυ- Ισμού.⁶⁸

Η αλλαγή στην ηγεσία του κράτους και του ΚΚΒ έγινε τους μήνες Νοέμβριο Ι?<αι Δεκέμβριο του 1989, αναίμακτα και με νόμιμες διαδικασίες, δηλαδή με ίχπόφαση του πολιτικού γραφείου και της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΒ. Ο ΙΙως τότε υπουργός των εξωτερικών, Ρεΐατ ΜΙ&άεηον, ήταν ο πρώτος στη σειρά Ρών ηγετών κατά τη μεταβατική περίοδο που θα ακολουθούσε.

8. Οι εξελίξεις στη δεκαετία 1990-2000

ΠΤΩΣΗ του κομμουνιστικού καθεστώτος βρήκε την αντιπολίτευση σε ένα εμβρυϊκό στάδιο εξέλιξης. Χωρίς ενιαία πολιτική γραμμή, πρόγραμμα και στόχους περιλάμβανε ελάχιστες προσωπικότητες με πολιτική πείρα και κύρος ή γνωστές για την αντικαθεστωτική τους δράση. Αν και οι διάφορες ομάδες; : των πολιτών κατάφεραν να οργανώσουν την «Ένωση Δημοκρατικών Δυνάμεων» (8&]ίιζ ηα άβϋϊοϊα&ϊίίεδιάϊο δίϊί) με πρόεδρο τον φιλόσοφο και μετέπειτα/ πρόεδρο της βουλγαρικής δημοκρατίας Ζε1]ίι Ζείεν, δεν μπόρεσαν ωστόσο νοεί; αναγκάσουν το ΚΚΒ να εγκαταλείψει την εξουσία με διαπραγματεύσεις. Αντίί; θετά προς την Ένωση αυτήν, το ΚΚΒ (που μετονομάστηκε σε Βουλγαρικό Σο- · σιαλιστικό Κόμμα) διατήρησε, με ελάχιστες απώλειες, την καλά οργανωμένη; βάση του και την υποστήριξη αρκετά μεγάλου μέρους του πληθυσμού, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο. Έτσι τις πρώτες μεταπολεμικές ελεύθερες εκλογές (στις 10·: και 17.6.1990) τις κέρδισε το Βουλγαρικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (στο εξής: ΒΣΚ) με 47% των ψήφων έναντι

36% της αντιπολίτευσης.

Αποτελεί συνεπώς εν^υιολιζικό .παράδοξο το γεγονός ότι τους θεμελιώδεις" νόμους για την επιστροφή του καπιταλιστικού συστήματος στη Βουλγαρία τις.ί ψηφίσεΤνοΓκοινοβούλιο στο οποίο οι κομμουνιστές είχαν την απόλυτη πλεφ-ψη-" φΐχχ.Η αντίδραση και η τακτική της απογοητευμένης από το εκλογικό αποτέλε- * σμα αντιπολίτευσης ήταν να θέσει εμπόδια στην κυβέρνηση και να μεταφέρει/I! την αντιπαράθεση της με τους σοσιαλιστές στους δρόμους των μεγάλων πόλεατν| Αποτέλεσμα αυτών ήταν οι παραιτήσεις, οι αλλαγές και οι τριβές στους κόλπους! της σοσιαλιστικής κυβέρνησης και του κόμματος και τελικά οι πρόωρες εκλογέ|| τον Οκτώβριο του 1991. Σε αυτές κέρδισε η Ένωση Δημοκρατικών Δυνάμεων^ 36% και οι σοσιαλιστές το 33% των ψήφων. Η σκληρή αντικομμουνιστική γρ'ώ μη και οι ιδιωτικοποιήσεις της νέας κυβέρνησης δεν κατάφεραν, ωστόσο, να στο ματήσουν τη γρήγορη πτώση της βιομηχανικής παραγωγής, το κλείσιμο έργου στασίων καθώς επίσης και την άνοδο της ανεργίας και των τιμών.

Τον Δεκέμβριο του 1994 οι Βούλγαροι ψήφιζαν για τρίτη φορά, σε διάο μα πέντε ετών, μια νέα βουλή. Ο φόβος των ανθρώπων μπροστά στην αβεβιά ότητα της επόμενης μέρας και προπαντός μπροστά στον κίνδυνο της ανεργίας; άγνωστης κατά την κομμουνιστική περίοδο, ανέβασε και πάλι στην εξουσία ά σοσιαλιστικό κόμμα με ποσοστό 44%. Η πτώση των οικονομικών δεικτών γν(| ρισε ωστόσο τέτοια επιτάχυνση, ώστε η κυβέρνηση, παρά τον αριστερό τη| βερμπαλισμό και τις προεκλογικές της υποσχέσεις, ήταν αναγκασμένη 4|ϊ εφαρμόζει «δεξιά» μέτρα και πολιτικές, όπως ο περιορισμός των κρατικών! πάνων, το κλείσιμο ζημιολόγων επιχειρήσεων, ο δανεισμός από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο κ.ά. Η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης^{6*} είχε και κοιωνικές προεκτάσεις: την αλματώδη αύξηση της εγκληματικότητας, της παρα

οικονομίας και της διαφθοράς. Μαζικές διαμαρτυρίες και απεργίες στις αρχές | του 1997, που κυριολεκτικά παρέλυσαν τη χώρα, προκάλεσαν και πάλι πρόωρες κοινοβουλευτικές εκλογές.)

Η νέα κυβέρνηση της Ένωσης των Δημοκρατικών Δυνάμεων με πρωθυπουργό τον Ιβάν Κοστόφ (Απρίλιος 1997-Ιούλιος 2001) κατάφερε να μειώσει την πολιτική ένταση στη χώρα και να σταθεροποιήσει το βουλγαρικό νόμισμα, όταν αντικατέστησε το παλιό λεβ με νέο, με ισοτιμία 1 νέο λεβ = 1 γερμανικό μάρκο (1.7.1999). Έδωσε επίσης προτεραιότητα στις προσπάθειες για την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο NATO. Το αίτημα της ένταξης στην

| Ε.Ε., που είχε ήδη από το 1995 υποβάλει η Βουλγαρία, υποστηρίχθηκε άλλωστε από όλα τα βουλγαρικά κοινοβουλευτικά κόμματα. Αντίθετα, κατά της ένταξης της χώρας στο NATO ήταν όχι μόνο ένα μεγάλο μέρος της βουλγαρικής

Ε κοινής γνώμης αλλά και το Βουλγαρικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, φοβούμενο την

, αντίδραση της Ρωσίας. Παρ' όλα αυτά, η κυβέρνηση του Κοστόφ πέρασε στο κοινοβούλιο την απόφαση να επιτραπεί η χρήση του εναέριου χώρου της για

= τις ανάγκες των νατοϊκών βομβαρδισμών της Γιουγκοσλαβίας την άνοιξη το 1999, αν και η ίδια η Βουλγαρία ζημιώθηκε σημαντικά από τους βομβαρδισμούς αυτούς που έφεραν την αχρήστευση του Δούναβη για τη ναυσιπλοΐα και τον οικονομικό μαρασμό της γειτονικής χώρας. Τέλος, αξιοσημείωτη είναι η αλλαγή της στάσης των σοσιαλιστών, που στο συνέδριο τους (Μάιος 2000),

∴, τάχθηκαν υπέρ της ένταξης της Βουλγαρίας στο NATO.⁷⁰

; Στην εξωτερική πολιτική της Βουλγαρίας έγιναν την τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα πολύ σημαντικές αλλαγές. Οι σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση και |κατόπιν με τη Ρωσία επιδεινώθηκαν και έφτασαν το 1997 σε οικονομικό εκβια- |σμό

της Βουλγαρίας από τη Μόσχα. Παρ' όλα αυτά, η Ρωσία εξακολουθεί να Ιπαραμένει σημαντικός εμπορικός εταίρος της Βουλγαρίας, αν και ο όγκος των βουλγαρικών εξαγωγών στη Ρωσία μειώνεται σταθερά. Μεγάλη ανάπτυξη σχέ-;εων και εμπορικών συναλλαγών έγινε με τις χώρες της δυτικής Ευρώπης και τις ΗΠΑ. Η Βουλγαρία έγινε, επίσης, μέλος πολλών διεθνών οργανισμών.

Παρατηρείται η προσπάθεια όλων των βουλγαρικών κυβερνήσεων να αναπτύξουν και να βελτιώσουν τις σχέσεις τους με όλους τους γείτονες και με τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη, με μοναδική εξαίρεση ως τώρα τη Νέα Γιουγκοσλαβία, θεαματική εξέλιξη είχαν οι σχέσεις με την ΠΓΔΜ. Αν και η Βουλγαρία δεν υποστήριζε τις αποσχιστικές κινήσεις των επιμέρους λαών και κυβερνήσεων της πρώην Ομόσπονδης Γιουγκοσλαβίας, μετά τη διάλυση της τελευταίας αναγνώρισε πρώτη απ' όλες τις άλλες κυβερνήσεις του κόσμου την ανεξαρτησία της «Δημοκρατίας της Μακεδονίας» (15.1.1992), ενώ ταυτόχρονα αρνήθηκε να αναγνωρίσει την ύπαρξη ξεχωριστού «μακεδόνικου» έθνους και «μακεδόνικης» γλώσσας. Η πρώτη επίσημη βουλγαρική επίσκεψη στα Σκόπια πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1993 από τον τότε πρωθυπουργό Ι,]αοβη ΒβΓον και τα ίδιο έτος ξεκίνησαν και οι διπλωματικές σχέσεις των δύο κρατών. Μολονότι στη συνέχεια οι διμερείς σχέσεις γνώρισαν και περιόδους έντασης, τον Φεβρουάριο του 1999 κατά την επίσκεψη του πρωθυπουργού της ΠΓΔΜ Λ. Γκεοργκιέφσκι \ στη Σόφια, υπογράφηκαν επτά συμφωνίες που αφορούσαν διάφορους τομείς συνεργασίας.

/» Ως μεγαλύτερο πρόβλημα της σημερινής Βουλγαρίας καταγράφεται το οικονομικό.⁷¹ Μια δεκαετία ανεπιτυχών οικονομικών πειραματισμών και προ- :

V σπαθειών να βγει η χώρα από το τέλμα φαίνεται να ώθησε ένα μεγάλο μέρος

των Βουλγάρων να ψηφίσουν στις εκλογές του Ιουλίου του 2001 το κόμμα του Λ

έκπτωτου τσάρου Συμεών, ο οποίος τους υποσχέθηκε βελτίωση

των πραγμά
των σε 800 μόνο μέρες. Το κόμμα του κέρδισε τις μισές ακριβώς
έδρες του κότι-
νοβουλίου (120 από 240), ενώ στη νέα βουλγαρική κυβέρνηση
συνασπισμού^
συμμετέχει για πρώτη φορά και το κόμμα της τουρκικής
μειονότητας, «Κίνημα;;
για δικαιώματα και ελευθερίες», που διαθέτει 21 έδρες στο
κοινοβούλιο. ΟΙ
χρόνος θα δείξει αν ο Συμεών και η ομάδα των νεαρών
οικονομολόγων θ<ε;
μπορέσουν να ανταποκριθούν στις ελπίδες του βουλγαρικού
λαού για την πό·ε
λυπόθητη έξοδο από την οικονομική και κοινωνική εξαθλίωση.

^

B. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΖΩΗ

|

Θρησκεία και Γραμματεία

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ του_μεσαιωνικού βουλγαρικού
πολιτισμού ήταν μια διεργασία. Συντελεστές
ήταν διαφορετικής προέλευσης στοιχεία, όπως! βί '1 τα
υπολείμματα του υλικού πολιτισμού της αρχαιότητας των λαών
εκείνων βίί|

οποίοι κατοικούσαν σε αυτόν το γεωγραφικό χώρο (δηλαδή
οι πόλεις, τα κτί-σμιχταττοΓ έρ,γα
τέχνης^όίίίρτρκεϋτικες συνήθειες των Θρακών, Ελλήνων και
Ρωμαίωνχβ) τα πολιτιστικά στοιχεία των Σλάβων και των
Πρωτοβουλγάρων κα(γ) η χριστιανική θρησκεία και ο
βυζαντινός πολιτισμός, που λειτούργησαν ως ενοποιητικό
και κυρίαρχο στοιχείο του χώρου και των κατοίκων του από
τον ένατο αιώνα. Η επίδραση του Βυζαντίου, όπως αυτή
εκδηλώθηκε σε αυτόν το χώρο, μεταδόθηκε αργότερα από τη
Βουλγαρία στη Ρωσία, στη Σερβία και στη Μολδαβία, όπου
και μετά την υποταγή της Βουλγαρίας, από τους Τούρκους,

παρέμεινε για μεγάλο ακόμη χρονικό διάστημα ζωντανή. Η προσέλευση των Βουλγάρων στο χριστιανισμό, διαμέσου βυζαντινών αξιωματούχων (865), άνοιξε το δρόμο για τη διείσδυση της βυζαντινής τέχνης σε όλες τις εκφάνσεις και, κυρίως, της βυζαντινής γραμματείας, διότι οι ανάγκες της νέας βουλγαρικής Εκκλησίας ήταν επιτακτικές. Δύο μόλις δεκαετίες μετά τη διάδοση του χριστιανισμού στη Βουλγαρία δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις, ώστε η διάδοση της νέας θρησκείας να γίνει στην ντόπια, σλαβική γλώσσα και, να τεθούν οι βάσεις για τη δημιουργία σλαβικής εκκλησιαστικής ιεραρχίας και ενός σλαβικού πολιτισμού. Ο Βάρης, όπως άλλωστε έπραξε και ο γιος και, διάδοχος του Συμεών, διέγνωσε σωστά τη σημασία ενός τέτοιου βήματος και άδραξε την ευκαιρία.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η δημιουργία σλαβικού αλφαβήτου και σλαβικής γραπτής γλώσσας ήταν ένα εγχείρημα που ξεκίνησε όχι για να ικανοποιήσει τις ανάγκες των Βουλγάρων, αλλά των Σλάβων της κεντρικής Ευρώπης που ζούσαν στο κράτος της Μεγάλης Μοραβίας. Ωστόσο από τα αποτελέσματα της προσπάθειας αυτής επωφελήθηκε τελικά η Βουλγαρία στο μέγιστο βαθμό. Το κράτος της Μεγάλης Μοραβίας (στο γεωγραφικό χώρο της πρώην Τσεχοσλοβακίας) βρέθηκε μετά τα μέσα του 9ου αιώνα κάτω από την ασφυκτική πίεση των όμορων Φράγκων και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Η αντίδραση του ηγεμόνα των Μοραβών ήταν να στείλει απεσταλμένους στο Βυζάντιο και να ζητήσει, εκτός των άλλων, να του σταλούν δάσκαλοι ικανοί να διαδώσουν το λόγο του Χριστού σε σλαβική γλώσσα και να εκπαιδεύσουν ντόπιους κληρικούς για τη μελλοντική μοραβική Εκκλησία. Το Βυζάντιο ανταποκρίθηκε και έστειλε μια ιεραποστολή με επικεφαλής τους Θεσσαλονικείς αδελφούς, Κωνσταντίνο και Μεθόδιο. Ο Κωνσταντίνος (γνωστός με το μοναστικό του όνομα Ικύριλλος) και ο Μεθόδιος ήταν γιοι ανώτερου υπαλλήλου του Βυζαντίου και είχαν άριστη μόρφωση. Επειδή οι Σλάβοι δεν είχαν έως τότε δική τους γρα-

φή, ο Κωνσταντίνος επινόησε ένα καινούργιο αλφάβητο, με τη βοήθεια του οποίου οι δύο αδελφοί μετέφρασαν τα ιερά κείμενα στη σλαβική διάλεκτο, την οποία μιλούσαν οι Σλάβοι στα περίχωρα της Θεσσαλονίκης. Στη Μοράβια οι δύο αδελφοί, παρ' όλο που ο φραγκικός κλήρος τους αντιμετώπιζε εχθρικά, είχαν σημαντική επιτυχία. Μετά το θάνατο του Μεθοδίου το 885 (ο Κύριλλος είτ χε ήδη αποβιώσει το 869) οι μαθητές των δύο αδελφών εκδιώχθηκαν από τη Μοράβια. Μερικοί από αυτούς βρήκαν καταφύγιο στην Κροατία (βλέπε στο αντίστοιχο κεφάλαιο), ενώ άλλοι στη Βουλγαρία.⁷² / Ο διωγμός των μαθητών από τη Μοράβια αποτέλεσε ευλογία για τη Βουλ* Γαρία. Ο Βάρης ανέπτυξε τότε ένα πλήρες σχέδιο εκπαιδευτικής, διδακτικής ^ και ιεραποστολικής δραστηριότητας, καθώς είχε καταλάβει την αξία και τη σήδ / μασία που θα είχε η συνέχεια της δραστηριότητας των μορφωμένων αυτών άν-ί -, θρώπων στη χώρα του. Δημιουργήθηκαν έτσι δύο κέντρα (σχολές) πολιτιστικής δραστηριότητας. Το ένα στο δυτικό τμήμα του τότε βουλγαρικού κράτους, με κέντρο την Αχρίδα, και ένα άλλο στο βορειοανατολικό του μέρος, με κέντρ.φί την πρωτεύουσα Πρεσλάβα. Η σχολή της Αχρίδας τέθηκε υπό την καθοδή ση των μαθητών του Μεθοδίου, Κλήμεντος και Ναούμ, ενώ η σχολή της Πρεϊ; σλάβας είχε ως πρωτεργάτη τον πρεσβύτερο Κωνσταντίνο. Χαρακτηριστικό; στοιχείο των δύο αυτών κέντρων ήταν η έντονη μεταφραστική και συγγραφικ' δραστηριότητα, η ποιμαντική δράση και η διδασκαλία γραφής και ανάγνωση; στους ντόπιους Σλάβους μαθητές. Σε αυτό τον κύκλο των λογίων ανήκε κακι ίδιος ο Βούλγαρος τσάρος Συμεών (893-927), σπουδασμένος στην Κώνστα νούπολη και γνώστης της εκκλησιαστικής και θύραθεν γραμματείας του Βυ|< ντίου. Με το όνομα του συνδέονται συλλογές μεταφρασμένων κειμένων ποι λου περιεχομένου: του λεγόμενου Ζΐαίοχίηι] με λόγους του Ιωάννη Χρυσοστί μου και το θίηιβοηον χύσηιΐί - μιας εγκυκλοπαίδειας της τότε επιστήμης * παιδείας. / Παρ' όλο που ο κύριος όγκος της φιλολογικής αυτής

δραστηριότητας α< ν ρούσε μεταφράσεις βιβλικών, λειτουργικών και θρησκευτικών κειμένων, υπήϊ I χαν και ορισμένα πρωτότυπα έργα: Η έμμετρη Αλφαβητική προσευχή (ΑζύΗ-ιηοΗίνα), το Χρονικό του Κωνσταντίνου Πρεσλάβας, το Περί γραμμάτων^ ρίχιηκηβεϊτι,) του μοναχού ΟϊΓ&ϊ>είΓ και το Εξαήμερο του Ιωάννου Εξάρχουί Μολονότι στην πρώτη αυτή φάση της βουλγαρικής γραμματείας το Βυζάντι

αποτέλεσε το πρότυπο, η δραστηριότητα των λογίων, η ανέγερση και η διάκο- / σμηση ναών και άλλων κτισμάτων και γενικά η τεράστια πολιτιστική άνοδος "I του Α' βουλγαρικού κράτους στα τέλη του 9ου και τις αρχές του 10ου αιώνα ι δικαιώνουν το χαρακτηρισμό της περιόδου αυτής ως «χρυσής εποχής» του βουλγαρικού πολιτισμού. Στην προσπάθεια του Συμεών να «εκσλαβίσει» το κράτος «αϊ την Εκκλησία του με τη βοήθεια των επιτευγμάτων των Κυρίλλου και Μεθοδίου διακρίνουν πολλοί ειδικοί τον τελικό του στόχο: να θέσει τις βάσεις ενός βουλγαρικού πολιτισμού, αντίστοιχου προς τον βυζαντινό.

Στην πολιτική δύναμη του Συμεών αντιστοιχεί και η αναβάθμιση της βουλ-~"~) γαρικής Εκκλησίας σε πατριαρχείο, πιθανώς στα 918, που έγινε ωστόσο χωρίς / την έγκριση του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. Μερικές δεκαετίες ? αργότερα (πιθανότατα στα 934-944) η αναγνώριση του βουλγαρικού πατριαρ- / χείου έγινε με απόφαση της βυζαντινής συγκλήτου ύστερα από εντολή του αυ-Ι τοκράτορα Ρωμανού Λεκαπηνού. Το βουλγαρικό πατριαρχείο δεν είχε μεγάλη 1 διάρκεια ζωής. Καταργήθηκε από έναν άλλο βυζαντινό αυτοκράτορα, τον ί/: Ιωάννη Τσιμισκή, το 971, όταν αυτός κατέκτησε τη βορειοανατολική Βουλγαρία | και εντάχθηκε στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. ;. . . . Η κεφαλή, όπως και ένα μέρος της ιεραρχίας της βουλγαρικής Εκκλησίας, ι αναζήτησαν, πιθανώς μετά τα γεγονότα αυτά, καταφύγιο στις νοτιοδυτικές ; περιοχές της Βουλγαρίας, όπου δημιουργήθηκε, όπως είδαμε παραπάνω, το ;; κράτος του

Σαμουήλ. Οι πηγές παραδίδουν σε αυτόν το χώρο την ύπαρξη της •"αρχιεπισκοπής Αχρίδας, την οποία παρουσιάζουν ως συνέχεια της βουλγαρι-ί, πής Εκκλησίας. Η αρχιεπισκοπή αυτή εξακολούθησε να υπάρχει και μετά τη {στρατιωτική κατάκτηση του κράτους του τσάρου Σαμουήλ από τον βυζαντινό ; αυτοκράτορα Βασίλειο Β' το 1018. Ο Βασίλειος καθόρισε τα όρια της αρχιεπι-ίν·σκοπής αυτής με ειδικά σιγίλλια (νομοθετικές πράξεις) και την ανακήρυξε αυ-Ιτοκέφαλη. Η επιλογή του αρχιεπισκόπου της, ωστόσο, υπαγόταν στη δικαιο-|δοσία του εκάστοτε βυζαντινού αυτοκράτορα.⁷⁴

Τον 10ο αιώνα εμφανίστηκε στη Βουλγαρία η αίρεση των Βογομίλων. Την Ιρνομασία της πήρε η αίρεση αυτή από το όνομα του ηγέτη της7~του Βόγομίλ. ίίΐρόκειται για μια δυϊστική διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία στον κόσμο [Ρπάρχουν δύο θεότητες. Ο ορατός και γήινος κόσμος είναι δημιούργημα της

κακής θεότητας, ενώ ο ουράνιος κόσμος της καλής. Οι Βογόμιλοι, συνεπώς, Βεν αναγνώριζαν τον υλικό κόσμο (δηλαδή το κράτος και την Εκκλησία), αρ-

νούνταν τα λατρευτικά σύμβολα, όπως τις εικόνες, το σταυρό και τα λείψανα των αγίων, τον πλούτο, την υπακοή προς τους ανωτέρους και γενικά δεν αναγνώριζαν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Η στάση τους αυτή, καθώς και η δημιουργία ενός δικού τους συστήματος ηθικών και θρησκευτικών αρχών και αξιών, ερμηνεύεται ως αντίδραση των κοινωνικά αδικημένων και άπορων στρωμάτων της Βουλγαρίας προς την καθεστηκυία τάξη. Οι συνεχείς πόλεμοι επί Συμεών, η αύξηση της εκκλησιαστικής περιουσίας και δύναμης και οι υπερβολικές οικονομικές απαιτήσεις σε βάρος του λαού είχαν οξύνει τις κοινωνικές αντιθέσεις και την αντιεκκλησιαστική τάση.

Οι ρίζες της αίρεσης του Βογομιλισμού ήταν η διδασκαλία των Παυλικια-νών, που έφεραν στα Βαλκάνια οι αρμενικοί και συριακοί πληθυσμοί. Αυτούς τους είχε μεταφέρει από τη Μικρά Ασία και τους εγκατέστησε στη Θράκη ο βυζαντινός αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ε' στο δεύτερο μισό του 8ου

αιώνα, / προκειμένου να πυκνώσει το βόρειο σύνορο της αυτοκρατορίας με εμπειροπό-ί λεμο πληθυσμό. Οι Βογόμιλοι συνέχισαν τη δράση τους αργότερα και στο Β' \ βουλγαρικό κράτος, όπως διαφαίνεται από τις καταδικαστικές γι' αυτούς απο-\ φάσεις των εκκλησιαστικών συνόδων του 1211, του 1350 και του 1360. Ο Βο-\ γομιλισμός διαδόθηκε αργότερα στη Σερβία και Βοσνία, καθώς και στη βόρεια ! Ιταλία και νότια Γαλλία, με άλλες όμως ονομασίες.⁷⁵ Οι Βογόμιλοι διώκονταν | από την επίσημη Εκκλησία και γι' αυτόν το λόγο ελάχιστα από τα γραπτά τους / κείμενα έχουν διασωθεί. Πληροφορίες για τις δοξασίες και τη δράση τους / αντλούμε μόνο από τα έργα των αντιπάλων τους, όπως π.χ. από το Λόγο κατά } της αιρέσεως των Βογομίλων του Βούλγαρου ιερέα Κοσμά (τέλη του 10ου και \ αρχές του 11ου αιώνα) ή από τα συνοδικά κείμενα.

Η βυζαντινή επικυριαρχία στη Βουλγαρία την περίοδο 1018-1186 διέκοψε | το σύστημα της αυτόνομης ανάπτυξης και προσαρμογής της βυζαντινής ράδοσης στο βουλγαρικό χώρο και στη σλαβική γλο' κτπα. Τα πνευματικά κέ ντρα της Πρεσλάβας και της Αχρίδας, όπως και η βουλγαρική Εκκλησία, έτι ψαν να λειτουργούν. Η αρχιεπισκοπή Αχρίδας εξελληνίστηκε. Μόνο οι μονέ Ρίλα και Μπατσκόβο (Βαδίωνο) συνέχισαν, αν και σε περιορισμένο βαθμό, ι πολιτιστική δραστηριότητα τους.

Η εξέγερση των αδελφών Πέτρου και Ασάν (1186), η οποία οδήγησε \ δημιουργία του Β' βουλγαρικού κράτους, σήμανε και τη δημιουργία μιας αν Ι ξάρτητης βουλγαρικής Εκκλησίας. Η ύπαρξη της δεν μπορεί να συνδεθεί]

την υφιστάμενη αρχιεπισκοπή της Αχρίδας, διότι η τελευταία όχι μόνο βρισκό- / ταν σε βυζαντινά εδάφη, αλλά και διότι είχε χάσει πλέον το βουλγαρικό της > χαρακτήρα.⁷⁶ 11 κεφαλή της νέας βουλγαρικής Εκκλησίας με

έδρα την πόλη

Τάρνοβο, ο μοναχός Βασίλειος, φρόντισε για την ανασυγκρότηση της βουλγα

ρικής Εκκλησίας σε όλες τις περιοχές τις οποίες οι Βούλγαροι είχαν αποσπάσει

από τους Βυζαντινούς, γεγονός που απέβη εις βάρος του Πατριαρχείου της

Κωνσταντινούπολης και της αρχιεπισκοπής της Αχρίδας.

Η πραγματοποίηση της Δ' Σταυροφορίας από τους Λατίνους, αποτέλεσμα»·^ της οποίας ήταν η κατάκτηση της

Κωνσταντινούπολης στα 1204, και η δημιουργ- / για

Λατινικής αυτοκρατορίας (όπως και των βυζαντινών Δεσποτάτων στη Νί- Ι παια, την Ήπειρο κ.α.), επηρέασε

και τη στάση του βούλγαρου ηγεμόνα Καλογιάννη και της βουλγαρικής Εκκλησίας απέναντι στη Ρώμη. Ύστερα από

μακρές διαπραγματεύσεις έλαβε χώρα η ένωση της βουλγαρικής Εκκλησίας με τη Ρώμη. Η βουλγαρική Εκκλησία αναγνώρισε το

πρωτείο του πάπα, ενώ ο προκαθήμενος της πήρε τον τίτλο του ρππίΕϊδ (αρχιεπισκόπου) Βουλγαρίας και Βλαχίας

(7.11.1204). Με τη συμφωνία αυτή, όμως, η βουλγαρική Εκκλησία δεν απέκτησε το πολυπόθητο αυτοκέφαλο. Αντίθετα,

προσδέθηκε στην αποστολι- | κή έδρα της Ρώμης και ανέλαβε πολλές υποχρεώσεις και δεσμεύσεις. Η Ένωση αυτή, που έγινε

για πολιτικούς λόγους, επέτρεψε τη στέψη του τσάρου Κα- • λογιάννη σε ΓΕΧ (όχι σε πηρεΓ&ίΟΓ) στις 8.11.1204 και τη

διεθνή αναγνώριση της .κρατικής οντότητας της Βουλγαρίας. Τα δεδομένα αυτά απέτρεψαν την κατάκτηση, από τους

Σταυροφόρους, της Βουλγαρίας.

Ι Ωστόσο, η ένωση της βουλγαρικής Εκκλησίας με τη Ρώμη δε διήρκεσε πο-ίλύ. Η πολιτική προσέγγιση του τσάρου Ιβάν

Ασάν Β' (1218-1241) με τον βυζαντινό αυτοκράτορα της Νίκαιας Ιωάννη Βατατζή (1222-1254) οδήγησε στη ? στροφή

της Βουλγαρίας προς το Βυζάντιο στον τομέα της εκκλησιαστικής δι- ' ; καιοδοσίας. Το 1234 εξελέγη

αρχιεπίσκοπος του Τάρνοβο ο μοναχός Ιωακείμ, Ι' που μετέβη

στη Νίκαια, όπου τότε είχε την έδρα του ο Πατριάρχης, από τον ί, οποίον και χειροτονήθηκε. Έτσι έληξε ουσιαστικά η ένωση με τη Ρώμη και η «βουλγαρική Εκκλησία επανήλθε στους κόλπους της βυζαντινής Εκκλησίας. | Έναν χρόνο αργότερα ονομάστηκε ο Ιωακείμ τιμητικά πατριάρχης.⁷⁷ Αν και το

πατριαρχείο της Βουλγαρίας δεν ήταν ισότιμο με τα άλλα τέσσερα ορθόδοξα πατριαρχεία, η ανεξαρτησία της βουλγαρικής Εκκλησίας ενισχύθηκε κατά πολύ με αυτή την πράξη.⁷⁸ Στην ίδια κατάσταση παρέμεινε η βουλγαρική Εκκλησία έως την τουρκική κατάκτηση. Μετά το 1415 υποβιβάστηκε το πατριαρχείο του Ταρνόβου σε μητρόπολη του Οικουμενικού πατριαρχείου.

Η ανασύσταση του βουλγαρικού κράτους στα τέλη του 12ου αιώνα είχε τον αντίκτυπο της στο χώρο των γραμμάτων και των τεχνών. Ο χώρος αυτός υποστηρίχθηκε από τον τσάρο, τη βουλγαρική Εκκλησία και τους διάφορους ευγενείς και χωροδеспότες. Ιδιαίτερα οι τελευταίοι έγιναν στις περιοχές που διοικούσαν ή εξουσίαζαν κήτορες μονών και εκκλησιών και υποστηρικτές των δραστηριοτήτων τους. Σε όλη τη διάρκεια του Β' βουλγαρικού κράτους οι δεσμοί του βουλγαρικού πολιτισμού με τον βυζαντινό παρέμειναν το ίδιο στενοί όπως και στην περίοδο του Α' βουλγαρικού κράτους, ενώ νέα «πολιτιστική πηγή» αποτέλεσε η γνωριμία με τον λατινικό πολιτισμό της Δύσης μέσω των επαφών με την Ουγγαρία, Ιταλία και τη Λατινική αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης. Στα έργα του 9ου και 10ου αιώνα, που τα επεξεργάζονται ξανά, προστίθενται τώρα νέες μεταφράσεις εκκλησιαστικής και θύραθεν γράμμα-: τείας. Ιδιαίτερα δημοφιλή έγιναν τότε τα βυζαντινά ιστοριογραφικά έργα (όπως ' τα Χρονικά του Κωνσταντίνου Μανασσή και του Ιωάννη Ζωναρά), οι διηγήσεις κοσμικού χαρακτήρα, οι μύθοι του Αισώπου κ.ά.

Περίοδος πολιτιστικής ακμής, που μπορεί να παραβληθεί με αυτήν του τσάι; ρου Συμεών, θεωρείται η μακρά περίοδος διακυβέρνησης του τσάρου Ιβάν Αλεξάνδρου (1331-1371).

Ο τσάρος αυτός ενδιαφερόταν έντονα για την ανά-ί: πτύξη της πνευματικής και εκκλησιαστικής ζωής στη χώρα του και υποστήριξε τις τέχνες και τα γράμματα με χορηγίες προς μοναστήρια και λογίους. Πό·} | λυάριθμα είναι τα έργα που γράφηκαν για προσωπική χρήση του τσάρου Ιβάν | Αλεξάνδρου.

Στο πνευματικό και θρησκευτικό πεδίο η Βουλγαρία του 14ου αιώνα επη^ ρεάστηκε σημαντικά από τον βυζαντινό Ησυχασμό, ένα θεολογικό ρεύμα στόχευε στην εσωτερική τελείωση και την εσωτερική ταύτιση με το θείο. Στ||ί Βουλγαρία, , διαδόθηκε από τον αγιορείτη μοναχό Γρηγόριο Σιναΐτη. Ανάμεσί|| στους μαθητές και συνεχιστές του Γρηγορίου Σιναΐτη σπουδαιότεροι

μοναχός Θεοδόσιος, μεταφραστής των έργων του Σιναΐτη, καθώς και ο κατοπινός πατριάρχης του Τάρνοβο Ευθύμιος (από το 1375). Ο Ευθύμιος εξελίχθηκε στον σημαντικότερο Βούλγαρο λόγιο του Μου αιώνα. Άριστος γνώστης της ελληνικής γλώσσας, μετέφρασε πολλά λειτουργικά βιβλία στα βουλγαρικά, διόρθωσε παλιές μεταφράσεις και συνέγραψε πολλούς Βίους αγίων, εγκώμια και επιστολές.⁷⁹ Υπήρξε μεταρρυθμιστής της ορθογραφίας της βουλγαρικής γλώσσας και θεωρητικός της μεταφραστικής τέχνης. Από τον κύκλο των Βουλγάρων Ησυχαστών προερχόταν και ο μετέπειτα μητροπολίτης Μόσχας και πάσης Ρωσίας Κυπριανός (1390-1406), ο Κωνσταντίνος Κοστενέτσκι (περίπου 1380-15ος αιώνας), που δραστηριοποιήθηκε στην αυλή του Σέρβου δεσπότη Στεφάνου Λαζάρεβιτς (1389-1427) και ο Γρηγόριος Τσάμπλακ (περίπου 1364-1420), μητροπολίτης Κιέβου το 1415. Ο Τσάμπλακ, γεννημένος στο Τάρνοβο, συνέγραψε πανηγυρικούς λόγους και Βίους αγίων ακολουθώντας το συγγραφικό ύφος του Ευθυμίου και έδρασε σε όλες σχεδόν τις ορθόδοξες χώρες.

Αργότερα, αντιμέτωποι με τον τουρκικό κίνδυνο, μετανάστευσαν, όπως ο Κοστενέτσκι και ο Τσάμπλακ, και πολλοί άλλοι πνευματικοί άνθρωποι της Βουλγαρίας σε γειτονικές χώρες, όπως στη Σερβία και στη Μολδαβία ή, ακόμη

πιο μακριά, στην Ουκρανία και στη Ρωσία. Έτσι, η βουλγαρική γραμματεία και φιλολογία καταδικάστηκε σε μαρασμό. Οι μονές συντηρούσαν βέβαια την υπάρχουσα παράδοση, χωρίς ωστόσο να μπορούν να την αναπτύξουν ή ακόμη να συμμετάσχουν στις πνευματικές και πολιτιστικές διεργασίες που άρχισαν να συντελούνται στον ευρωπαϊκό χώρο υπό την επίδραση της Αναγέννησης και αργότερα του Μπαρόκ, του Κλασικισμού ή του Ρομαντισμού. Χαρακτηριστική είναι η διάδοση που γνώρισε στη Βουλγαρία του Που και 18ου αιώνα το ανθολόγιο θησαυρός του επισκόπου Ρενδίνης Δαμασκηνού Στουδίτου με θρη-σκευτικο-διδασκτικά έργα σε βουλγαρική μετάφραση. Έκτοτε επικράτησε να ονομάζονται <1&πĩ38]αήί τα ανθολόγια που εμπεριείχαν λίγα ή και καθόλου έρ- | γα του Δαμασκηνού.⁸⁰ Η περίοδος της εθνικής αφύπνισης έφερε στο προσκήνιο, όπως ήδη επισημάνθηκε ^παραπάνω, και το εκκλησιαστικό ζήτημα καθώς και εκείνο της παιδείας. Η αλήθεια είναι ότι κατά την Τουρκοκρατία οι Βούλγαροι είχαν, με λίγες ί εξαιρέσεις, μητροπολίτες ελληνικής καταγωγής. Μόλις στις αρχές του 19ου "

αιώνα η συνειδητοποίηση ότι μία βουλγαρική Εκκλησία, που θα παίζει το ρό- / λο του εθνάρχη, θα ενισχύει τη χρήση της ντόπιας γλώσσας, θα υποστηρίζει 7 την εθνική παιδεία και την παλιγγενεσία του έθνους, θα καταστεί κοινή πεποίθηση. Ωστόσο, αρχικά οι ενέργειες των Βουλγάρων προς αυτή την κατεύθυνση δεν είχαν επιτυχία, διότι έως τη δεκαετία του 1860 η Ρωσία φοβόταν τη διάσπαση των ορθοδόξων και υποστήριζε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αν και το προέτρεπε να προβεί σε κάποιες υποχωρήσεις προς τους Βουλγάρους. Την αλλαγή της στάσης της Ρωσίας στο σημείο αυτό προκάλεσε η εκμετάλλευση από τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, μέσω του τάγματος των Λαζαριστών, της σύγκρουσης των Βουλγάρων με το Πατριαρχείο. Με την υπόσχεση της βοήθειας εκ μέρους του πάπα και της Γαλλίας, παρέσυραν οι Λαζαριστές τους Βουλγάρους να υπογράψουν στα τέλη του 1860 πράξη προσχώρησης της βουλγαρικής Εκκλησίας στην Ουνία.

/ Η πράξη αυτή σήμανε την ενεργό πλέον ανάμιξη της Ρωσίας στη βουλγαρο-[(πατριαρχική διένεξη, ιδιαίτερα όταν ανέλαβε πρέσβης της Ρωσίας στην Κων-\ σταντινούπολη ο σλαβόφιλος Νικολάι Ιγνάτιεφ. Στη συνέχεια δεν έλειψαν Ι προσπάθειες συμβιβασμού και σχέδια επίλυσης της διένεξης και από τις δύο πλευρές, χωρίς ωστόσο να καταλήξουν τελικά σε ένα κοινώς αποδεκτό αποτέλεσμα. Τη λύση έδωσε, όπως γνωρίζουμε, το τουρκικό φερμάνι (28.2.1870), με;: το οποίο ιδρυόταν η Βουλγαρική Εξαρχία. Δύο χρόνια αργότερα (16.2.1872): εξελέγη έξαρχος, ο οποίος προέβη και σε διορισμούς μητροπολιτών και επΐτΐ: σκοπών. Το Οικουμενικό πατριαρχείο δε συμβιβάστηκε με τα δεδομένα αυτοί;· και κήρυξε τη Βουλγαρική Εκκλησία σχισματική. Το σχίσμα κράτησε έως το 1945.⁸¹

/ Η περίοδος της εθνικής αφύπνισης, που άρχισε στο δεύτερο μισό του 18οιν / αιώνα και γενικεύτηκε μόνο μετά έναν ολόκληρο αιώνα, ήταν συγχρόνως και Ν περίοδος της γέννησης της νέας βουλγαρικής γραμματείας. Επειδή γενικά η / πνευματική δραστηριότητα στα χρόνια της τουρκικής κατοχής διατηρήθηκε: μόνο στο χώρο της Εκκλησίας, ήταν φυσικό οι πρώτοι συγγραφείς να προέρ|ϊI χονται από εκεί. Γνωστοί είναι ο Παΐσιος Χιλανδαρινός με την Ιστορία, του, ο ί επίσκοπος της Βράτσας Σωφρόνιος με την αυτοβιογραφία του ή ο συντάκτης των πρώτων βουλγαρικών διδακτικών βιβλίων, Νεόφυτος της Ρίλας (δηλαδή;^ μοναχός της μονής Ρίλα, 1793-1881). Οι πρώτοι Βούλγαροι ποιητές και πεζογράφοι ήταν όμως και επαναστάτες, όπως ο Ρακόφσκι και ο Καραβέλοφ, προαναφέρθηκαν, καθώς και ο οραματιστής της πολιτικής και κοινωνικής απέ-;:

λευθέρωσης, Χρίστο Μπότεφ. Ο Μπότεφ (1848-1876), που έχασε τη ζωή του στην Απριλιανή επανάσταση στα 28 του μόλις χρόνια, άφησε μια μικρή, αλλά σημαντικότερη συλλογή 20 ποιημάτων, που θυμίζουν έντονα την απλότητα και την εκφραστικότητα των δημοτικών τραγουδιών, η οποία επηρέασε τις επόμενες γενιές των Βουλγάρων ποιητών.⁸² Μεγάλος λυρικός ποιητής

ήταν ο Ρεΐκο Κ. Βίλιγιον (1827-1895), ο οποίος έγινε γνωστός και ως δημοσιογράφος, εκδότης, μεταφραστής, συλλέκτης δημοτικών τραγουδιών και τέλος υπουργός στην απελευθερωμένη Βουλγαρία. Από τους πεζογράφους αναφέρουμε τον δημιουργό του μοντέρνου βουλγαρικού διηγήματος "νακί! Οπιπιον (1841-1901) και τον Ινζπ Υζον (1850-1921), του οποίου τα ρεαλιστικά μυθιστορήματα για τη ζωή στη Βουλγαρία κατά την τελευταία φάση της Τουρκοκρατίας (π.χ. το μυθιστόρημα Ροά ίξοίο = Υπό τον ζυγό) είναι τα αντιπροσωπευτικότερα βουλγαρικά έργα για αυτή την περίοδο. Τέλος, ως ένα μέσο αφύπνισης και διαφώτισης των μαζών αναδείχτηκε το θέατρο, είδος άγνωστο στη Βουλγαρία έως το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Μετά την απελευθέρωση έγινε φανερό η αγωνία να αναπληρωθούν τα κενά που προκάλεσε η Τουρκοκρατία στην πνευματική κίνηση της Βουλγαρίας, να αντιμετωπιστεί η μακροχρόνια έλλειψη λογοτεχνικής παράδοσης, λογοτεχνικών περιοδικών εντύπων, ανώτατης παιδείας, επιστήμης, επιστημονικών ιδρυμάτων κ.ά. Φυσιολογική είναι συνεπώς η αλματώδης ανάπτυξη του εκπαιδευτικού συστήματος σε όλες τις βαθμίδες του, όπως π.χ. ο τριπλασιασμός των σχολείων και ο πενταπλασιασμός των φοιτητών μεταξύ των ετών 1879-1910,⁸³ η ίδρυση πανεπιστημίου στη Σόφια (1904), της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών (1911), του Εθνικού θεάτρου (1907), της Σχολής καλών τεχνών (1895), της Εθνικής βιβλιοθήκης (1878), πολλών επιστημονικών ινστιτούτων, δημόσιων βιβλιοθηκών κ.ά. 1; Ένα άλλο χαρακτηριστικό της εποχής εκείνης θεωρείται η τάση «εξευρω-Λ [παΐσμου» του λογοτεχνικού γίνεσθαι της χώρας. Άλλωστε στο μεταίχμιο του 19ου και του 20ού αιώνα εμφανίζεται μια νέα γενιά δημιουργών, μέλη της Γενιάς, η οποία εκφράζουν τις νέες αναζητήσεις. Κριτικά και με σατιρικό τρόπο βλέπει τη σύγχρονη πολιτική ζωή στη νεοσύστατη τότε Βουλγαρία ο πεζογράφος

Αϊβίτιο Κοηκίιηίηιον (1863-1897), ενώ ο Είη Ρείη (1877-1949) καταγράφει τις •ψυχολογικές και κοινωνικές ανακατατάξεις στη βουλγαρική ύπαιθρο. Στην ποίηση καλλιέργησε το επικό του ταλέντο πάνω σε μοτίβα και μορφές λαϊκής ποίησης ο Ρηροο δ1ανε]]ίον (1866-1912), ο μικρότερος γιος του πρώτου λυρικού ποιητή της νεοβουλγαρικής γραμματείας, του Ρείκο 81&νε]1ίον. Άλλοι σημαντικοί ποιητές, σπουδασμένοι στη Δύση, μεταφέρουν στη Βουλγαρία τις νέες τάσεις αναζήτησης και τη συναισθηματικότητα. Έτσι, επί παραδείγματι, ο Ρβ]ο ΙανοΓον κάνει γνωστό τον συμβολισμό και τον ακολουθούν οι Ν. Ιάΐιεν, ο ΰ. Οεΐ>ε1]&ηον κ.ά. Οι συμβολιστές συνέβαλαν σημαντικά στον εμπλουτισμό της ποιητικής γλώσσας και στην ανύψωση του επιπέδου της βουλγαρικής ποίησης. Στον Μεσοπόλεμο η τάση αυτή του εμπλουτισμού της βουλγαρικής κουλτούρας με ευρωπαϊκές καλλιτεχνικές ιδέες συνεχίζεται και συνυπάρχει με τη γραμμή της βουλγαρικής παράδοσης. Άλλωστε τα κοινωνικά προβλήματα, τα οποία εμφανίζονται μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και η ιδεολογική αποκρυστάλλωση είναι επιτακτικά θέματα και προκαλούν τη συμμετοχή των Βουλγάρων λογοτεχνών. Διάφορες σχολές, ρεύματα και τάσεις εμφανίζονται κατά την περίοδο αυτή. Την κλασική γραμμή της παράδοσης της βουλγαρικής πεζογραφίας ακολουθεί ο Ιοιάαη Τονίιον (1880-1937), με διηγήματα και ιστορίες από τη ζωή της βουλγαρικής υπαίθρου στο απώτερο και πρόσφατο παρελθόν που ζωντανεύει με τις ψυχικές και ηθικές συγκρούσεις των ηρώων του.⁸⁴ Η πραγματική χειραφέτηση και η θηλυκότητα της γυναίκας είναι τα θέματα της ποίησης της μεγαλύτερης Βουλγάρας ποιήτριας Εΐιδ&νεΐ Β&σηαηα (1893-1991). Στην ευρωπαϊκή πρωτοπορία και στον επαναστατικό ρομαντισμό παραπέμπει το έργο δύο πρόωρα χαμένων ποιητών, του Οι. δπιίπιηηκίίι (1898-1923) και τσικ | Θεο Μίΐεν (1895-1915), καθώς και οι συλλογές του Αΐαη35 ΰαΐοεν (1904-1977|| και του Ν. Υαρσαι-ον (1909-1942). Η ιδιαιτερότητα του τελευταίου έγκειται στη«ΐ' εισαγωγή στη

βουλγαρική λογοτεχνία νέων μοτίβων, όπως του κόσμου της τελετικής και των σχέσεων αυτής με τον άνθρωπο, της ζωής στη μεγαλούπολη κ.ά;11

/ Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η Βουλγαρία ακολουθεί το παράδειγμα της Σοβιετικής Ένωσης. Ανακηρύσσει τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό σε επίσημο ρεύμα και εντάσσει τη λογοτεχνική παραγωγή στην υπηρεσία της συγκεκριμένης ιδεολογίας. Με τη συγκρότηση της «Ένωσης Βουλγάρων συγγραφέων», το Κομμουνιστικό Κόμμα της Βουλγαρίας δημιούργησε ένα όργανο εργοδο και συνάμα ελέγχου ολόκληρης της λογοτεχνικής παραγωγής της χώρας.

γοκρισία υποχώρησε κάπως μόνο μετά το θάνατο του Στάλιν. Έργα πολλών / παλαιότερων «αστικών» συγγραφέων επιτρέπονταν και πάλι να κυκλοφορήσουν και μια πνοή φιλελευθερισμού έγινε αισθητή. Σε αυτήν οφείλονται και οι μεταφράσεις έργων δυτικοευρωπαϊκής και αμερικανικής λογοτεχνίας στη δεκαετία του 1960, σε περιορισμένο έστω αριθμό. Αυτή η τάση ανοίγματος προς τη Δύση ενισχύθηκε από το 1975, όταν στον πολιτιστικό τομέα ανέλαβε ως πρόεδρος της Επιτροπής για την τέχνη και τον πολιτισμό η κόρη του προέδρου της χώρας, Ήλιόπια Ζίντζίνα. Σπουδασμένη στη Σόφια και στην Οξφόρδη, άρχισε να προβάλλει τη Βουλγαρία διεθνώς με τη βοήθεια του πολιτισμού και των τεχνών της. Θετικές σε γενικές γραμμές ήταν και οι πρωτοβουλίες της στο εσωτερικό, η επίβλεψη των πανεπιστημιακών, επιστημονικών και πολιτιστικών ιδρυμάτων και των δραστηριοτήτων τους, η υλική υποστήριξη νέων καλλιτεχνών, η ανάληψη διαφόρων πρωτοβουλιών και προγραμμάτων.

Τα θέματα με τα οποία καταπιάνονται οι πεζογράφοι της περιόδου του Ζίβκοφ είναι το πρόσφατο ή το μακρινό ένδοξο παρελθόν των συμπατριωτών τους, ενώ το απελευθερωτικό κίνημα του 19ου αιώνα, η αντίσταση κατά του φασισμού και η οικοδόμηση του σοσιαλισμού εγκωμιάζονται υποχρεωτικά. Έτσι, επί παραδείγματι, ο Θ. Τσιέν (1898-1966) στην τετραλογία του (ΖκΙεζή;αί ίνβύϊήϊί, Πίηάεη, Ρτζχραηχίϊίε

Καηιύαηι, Οίαζονείε νί δαναη, 1952-1966) περιγράφει τη ζωή στη Μακεδονία από την περίοδο της αφύπνισης έως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ την πτώση του Α' βουλγαρικού κράτους περιγράφει στην ιστορική τριλογία 8ατηηεI (1958-1960). Μια επική εικόνα του Μεσοπολέμου δίνει ο ΰ. Οίηιον (1909-1966) στο πιο αξιόλογο και γνωστό του έργο T]α.ί]ιη (Τα καπνά, 1951). Η φύση και τα έθιμα των κατοίκων της ορεινής Ροδόπης αναδεικνύονται από τα διηγήματα και τα δραματουργικά έργα του δημοφιλούς Ν. Οί3]1ον (1918-). Σύντομα μυθιστορήματα φιλοσοφικού περιεχομένου του Ε. δΐ&ηεν (1907-1979), όπως και οι συλλογές διηγημάτων του Ι. Κ&άίοϊων (1929-) αποτελούν πετυχημένες προσπάθειες μελέτης των ηθικών διλημάτων και του •ψυχισμού του ανθρώπου και αποτελούν τα πιο αντιπροσωπευτικά και γνήσια κομμάτια της νεοβουλγαρικής πεζογραφικής δημιουργίας.

Όπως η πεζογραφία έτσι και η ποίηση αναπτυσσόταν με δυσκολία και υπο-

; χρεωνόταν να απεικονίζει μια πορεία της κοινωνίας προς το στάδιο της από-

Ι λυτής ευτυχίας, όπου μόνο τα συλλογικά και όχι τα προσωπικά αισθήματα

Ι έχουν δικαίωμα έκφρασης. Παρ' όλα αυτά, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα έργα

παλαιότερων ποιητριών, όπως της Ε. Βαξηηη& (1893-1991) και της Ό. Οαοε

(1888-1978), που ασχολούνται με τη γυναίκα και το ρόλο της στη βουλγαρική

κοινωνία. Την πιο λυρική ποίηση έγραψε ο Ο. ΰαπΐ)&ηον (1933-1999). Μια νέα

γενιά ποιητών, ωστόσο (Ι. Κ&άο]εν, Ι. ΰανιάΐιον, Ρ. δΐείαηον, Ε. Εΐΐίπαον κ.ά.)

ξεφεύγει πια από την υποχρέωση να παρουσιάζει μόνο ήρωες και αρχίζει να

Ν. γράφει για τα δικαιώματα του ανθρώπου, να υμνεί τον έρωτα και τις καθημε-Ι ρίνες απλές χαρές.⁸⁶

Στην περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και έως σήμερα έλαβαν χώρα σημαντικές εξελίξεις στην Εκκλησία της Βουλγαρίας. Το σχίσμα του 1870 έπαψε να υπάρχει, όπως ήδη αναφέρθηκε, το 1945, διότι εξέλειψαν οι λόγοι διατήρησης του: η Βουλγαρία ήταν πια από καιρό ανεξάρτητο και διεθνώς αναγνωρισμένο κράτος και είχε δικαίωμα να έχει αυτοκέφαλη Εκκλησία. Σύντομα έλαβε χώρα και η ανύψωση της σε πατριαρχείο. Η μεταβολή αυτή (1951) έγινε ωστόσο χωρίς να ακολουθηθεί η καθιερωμένη διαδικασία. Οι αλλαγές και οι επεμβάσεις του βουλγαρικού κράτους στις υποθέσεις της Εκκλησίας μετά το 1945 ήταν συστηματικές, βίαιες και αρνητικές. Ο περιορισμός και ο ασφυκτικός έλεγχος όλων των δραστηριοτήτων της Εκκλησίας έγινε μόνιμος, η περιουσία της δημεύτηκε, τα σχολεία και τα ιδρύματα της έκλεισαν και πολλοί πιστοί Ι και κληρικοί όλων των βαθμίδων υπέστησαν σκληρό διωγμό. Η Εκκλησία αναγκάστηκε να λειτουργεί ως πειθήνιο όργανο του Κομμουνιστικού κόμματος, να επιτρέψει, δηλαδή, στους κληρικούς να γίνονται μέλη του κόμματος, να ανέχεται την έντονη αθεϊστική προπαγάνδα του κράτους κ.λπ. /' Η πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος το 1989 απελευθέρωσε εν μέρει μόνο την Ορθόδοξη Εκκλησία της Βουλγαρίας από τα δεσμά αυτά. Εκτός από αυτό, προκάλεσε και έντονους εσωτερικούς κλονισμούς, διαιρέσεις και σχίσματα στους κόλπους της Εκκλησίας, τα οποία δεν έχουν ξεπεραστεί έως σήμερα. Η τάση της «αποκομμουνιστικοποίησης» της Εκκλησίας αφορούσε προπαντός τον πατριάρχη Μάξιμο και τους φιλοκομμουνιστές επισκόπους. Ο διορισμός της νέας Ιεράς συνόδου και η απόλυση του πατριάρχη από μια μετακομμουνιστική κυβέρνηση, οι καταλήψεις εκκλησιαστικών κτηρίων και οι βίαιες συγκρούσεις των οπαδών της νέας και της παλαιάς Ιεράς Συνόδου στους δρόμους της πρωτεύουσας το καλοκαίρι του 1992, καθώς και η συγκρότηση Εκκλησίας Παλαιοημερολογιτών, δημιούργησαν έναν πολύπλευρο, βαθύ διχασμό.⁸⁷ Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν η μεγάλη επιστροφή των Βουλγάρων

ορθόδοξων στην Εκκλησία (αποτελούν περίπου το 85% του πληθυσμού της Βουλγαρίας) να μην έχει πραγματοποιηθεί έως σήμερα. Οι περισσότεροι Βούλγαροι θεωρούν την Ορθοδοξία αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικοπολιτιστικής τους ταυτότητας, δεν έχουν όμως και ενεργό συμμετοχή στην άσκηση της θρησκευτικής λατρείας.

Τέχνες

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ της βουλγαρικής τέχνης αρχίζει με τη δημιουργία του Α' βουλγαρικού κράτους και τελειώνει κατά τον εκχριστιανισμό του (τέλη του 1ου αιώνα - δεύτερο μισό του 9ου αιώνα). Η καλλιτεχνική δημιουργία αυτής της περιόδου υπηρετεί τις ανάγκες της ειδωλολατρικής θρησκείας των δύο βασικών στοιχείων του κράτους - των Πρωτοβουλγάρων και των Σλάβων. Η θρησκεία των Πρωτοβουλγάρων ήταν ένα σύστημα λατρείας διαφόρων θεοτήτων, κυρίως της θεότητας που έφερε το όνομα Τάγγρα. Με τη θεότητα αυτή σχετίζεται και το μεγαλύτερο σωζόμενο μνημείο των Πρωτοβουλγάρων στην παραδουνάβια Βουλγαρία, ένας ανάγλυφος ήρωας-ιππέας, λαξευμένος σε 23 μέτρα ύψος σε ένα βράχο κοντά στο χωριό Μάδαρα στη ΒΑ Βουλγαρία (Μ3-ά&ΓΔΙά ΙίοηήΚ).⁸⁸ Όπως προκύπτει από τις ανασκαφές στο χώρο της Πλίσκα, πρώτης πρωτεύουσας του Α' βουλγαρικού κράτους (ΒΑ Βουλγαρία), οι Πρω-τοβούλγαροι είχαν δεχθεί στο χώρο της Κασπίας θάλασσας και του Καυκάσου, δηλαδή πριν από την εγκατάστασή τους στα Βαλκάνια, έντονες επιρροές από τέχνες ασιατικής προέλευσης. Τούτο μαρτυρούν τα υπολείμματα της μνημειώδους αρχιτεκτονικής των παλατιών και των οχυρώσεων.

Ο αρχικός υλικός πολιτισμός τους⁸⁹ φαίνεται ότι διατηρήθηκε για αρκετόν. ακόμη καιρό μετά την εγκατάστασή τους στα Βαλκάνια. Αργότερα όμως, αφού συντελέστηκε η αλλαγή του τρόπου ζωής τους από νομαδικό σε μόνιμο, οι Πρωτοβούλγαροι επηρεάστηκαν από τους Σλάβους και ιδιαίτερα, αμέσως μετά τον εκχριστιανισμό τους, από τους Βυζαντινούς. Τη σλαβική

επιρροή διαπιστώνουν οι ερευνητές, λόγου χάρη, στον τύπο κατοικίας των απλών ανθρώπων εκεί όπου δίπλα στις πρωτοβουλγαρικές σκηνές στρογγυλού σχήματος (JиѣΓѣа) βρίσκονταν σλαβικές οικίες κατά το ήμισυ ή τελείως σκαμμένες στο έδαφος. Η διαδικασία συγχώνευσης των δύο αυτών λαών διαπιστώνεται και στον τρόπο ταφής: συχνά το ίδιο νεκροταφείο περιλαμβάνει σωματικές ταφές Πρωτοβουλγάρων με άλογα και αντικείμενα του νεκρού, όπως και υπολείμματα ταφών με καύση των νεκρών κατά το έθιμο των Σλάβων.⁹⁰

Η διεργασία της εθνογλωσσικής συγχώνευσης των δύο λαών εντατικοποιήθηκε με την προσέλευση τους στο χριστιανισμό (865). Ο ενιαίος τρόπος ζωής και συμπεριφοράς, με ίδιους για όλους κανόνες δικαίου και λίγο αργότερα η ενιαία γραμματεία και γλώσσα, γραμμένη σε ξεχωριστό αλφάβητο (βλέπε παρακάτω), επιτάχυναν τη εθνογενετική διεργασία του βουλγαρικού έθνους. Ο πρώτος Βούλγαρος χριστιανός ηγέτης, Βόρης (852-889), έχτισε την τεραστίων διαστάσεων (99μ. - 30μ.) βασιλική στην Πρεσλάβα και πραγματοποίησε τη στροφή προς τη βυζαντινή τέχνη. Ο διάδοχος και γιος του, Συμεών (893-927), μετέφερε την πρωτεύουσα του κράτους από την Πλίσκα στην Πρεσλάβα, πιθανώς λόγω αντίδρασης μιας μερίδας Πρωτοβουλγάρων ευγενών στον συνεπή χριστιανικό προσανατολισμό του Συμεών. Η Πρεσλάβα έγινε κέντρο της λεγόμενης «χρυσής εποχής» του πολιτισμού επί Συμεών. Η πόλη που οικοδομήθηκε κατά το βυζαντινό πρότυπο προκαλούσε -κατά τα λεγόμενα του σημαντικότερου συγγραφέα και μεταφραστή της εποχής εκείνης, του Ιωάννου Εξάρχου-το θαυμασμό και γοήτευε τους επισκέπτες της με την ομορφιά των κτισμάτων της. Δυστυχώς ελάχιστα μόνο δείγματα από αυτά διασώθηκαν έως τις μέρες μας. Η πόλη Πρεσλάβα ήταν μικρότερης έκτασης από την Πλίσκα (Πλίσκα: 23 τετραγωνικά χιλιόμετρα, Πρεσλάβα: 3,5 τετραγωνικά χιλιόμετρα), ενώ ήταν κτισμένη αμφιθεατρικά. Από έναν μεγάλο αριθμό εκκλησιών ξεχώριζε ο λεγόμενος «χρυσός ναός». Είχε σχήμα

ροτόντας, με κόγχες στους εξωτερικούς τοίχους και έναν νάρθηκα με 12 κίονες, που κρατούσαν τον τρούλο. Από τις ορθόδοξες μονές αξίζει να αναφέρουμε τη μονή του Αγίου Παντελεήμονα, που έγινε γνωστή για τα εργαστήρια της εμφυαλωμένης κεραμικής.⁹¹

Η_2ΕρΙαδος_που ακολούθησε την πτώση του Α' βουλγαρικού κράτους έως, την οθωμανική κατάκτηση (971-1396) χαρακτηρίζεται από την ενίσχυση της βυζαντινής επίδρασης σε όλους τους τομείς της τέχνης. Εξαίρεση δεν αποτελεί; ούτε η περίοδος ανασύστασης του ανεξάρτητου^Β^βρυλγαρικρού κράτους (1186-1396), ίοιε η οικοδομική δραστηριότητα εκδηλώθηκε προπαντός στο χώρο των πόλεων, οι οποίες χτίζονταν πλέον σε μέρη δυσπρόσιτα ή από τη φύση προστατευμένα και περιβάλλονταν από πολλαπλές ισχυρές οχυρώσεις. Στο υψηλότερο σημείο της πόλης, στο κάστρο, έμενε ο (τοπικός) άρχοντας με τη στρατιωτική του ομάδα, ενώ ο υπόλοιπος πληθυσμός (έμποροι, βιοτέχνες κ.λπ.) κατοικούσε χαμηλότερα. Αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρωτεύουσα; του Β' βουλγαρικού κράτους, το Τάρνοβο. Αποτελείται από δύο κύρια οχυρά: σε δύο αντίστοιχους λόφους - έδρες του τσάρου και του πατριάρχη. Από τα δημόσια και θρησκευτικά κέντρα της πόλης αυτής ελάχιστα διασώθηκαν. Οίξι

περισσότερες εκκλησίες της ήταν μονόκλιτες, σε σχήμα εγγεγραμμένου σταυρού και, με πλούσια εξωτερική διακόσμηση.⁹²

Η^θο^ϊσκευτική ζ(ογβαφικτι_του_Β' βουλγαρικού κράτους βρίσκεται κάτω από την ν,ντονη επιρροή των βυζαντινών καλλιτεχνικών κέντρων (Κωνσταντι-]"} νούπολη, Θεσσαλονίκη, Άγιον Όρος). Η ύπαρξη των λατινικών κρατών, μετά / το 1204, στο χώρο του Βυζαντίου εξηγεί και την παρουσία στοιχείων δυτικό- γ ευρωπαϊκής τέχνης στη Βουλγαρία αυτή την περίοδο. Ως αριστουργήματα ζωγραφικής Θεοιρούνται οι τοιχογραφίες της μικρής εκκλησίας του χωριού Μπο-γιάννα κοντά στη Σόφια, που φιλοτεχνήθηκαν το

1259, των εκκλησιών των Τεσ-σαράκοντα Μαρτύρων και των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου στο Τάρνοβο, όπως και οι τοιχογραφίες στη μονή Ζέμεν (ΝΔ Βουλγαρία, 1354). Πλούσια ήταν η παραγωγή λατρευτικών εικόνων στα μοναστήρια (Τάρνοβο, Ρίλα), καθώς και μικρογραφιών στα σκριπτόρια του Τάρνοβο. Αριστούργημα θεωρείται το χειρόγραφο της σλαβικής μετάφρασης του βυζαντινού χρονικού του Μα-, νασσή, που έγινε για την προσωπική βιβλιοθήκη του τσάρου Ιβάν Αλέξανδρο¹ στα 1344-45 με 69 μικρογραφίες με θέματα από την αρχαία, βυζαντινή κ* βουλγαρική ιστορία. Ένα άλλο εξαιρετικό δείγμα της τέχνης αυτής αποτελεί Τετραευάγγελο του ίδιου τσάρου του έτους 1356 με 366 μικρογραφίες.⁹³ Η κατάκτηση του Β' βουλγαρικού κράτους από τους Οθωμανούς Τούρκους σήμανε τη διάλυση του πολιτιστικού βίου της χώρας και την καταστροφή των περισσότερων μνημείων της. Έκτοτε η πολιτιστική κληρονομιά διατηρήθηκε σε μειωμένη έκταση μόνο στα μοναστήρια. Μόλις από τα τέλη του 18ου αιώνα εμφανίζονται, ως αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης, τεχνίτες και εργαστήρια γλυπτικής ξύλου και λίθου για τις θρησκευτικές και κοσμικές_αγάγκες του πληθυσμού αλλά και της Εκκλησίας (εικονοστάσια ναών, εσωτερική διακόσμηση σπιτιών, επιτύμβιες πλάκες, κρήνες, συντριβάνια κ.ά.). Η θρησκευτική ζωγραφική συνεχίζει την παράδοση στις τοιχογραφίες και τις εικόνες, ενώ η κοσμική ζωγραφική μόλις γεννιέται. Οι πρώτοι της εκπρόσωποι (δ. Οοδροηδία 1823-1877, Ν. Ρ&νίονίο 1835-1894) είναι σπουδασμένοι στο εξωτερικό (Μόναχο, Βιέννη, Αγ. Πετρούπολη) και διαλέ-: γουν κοσμικά, καθημερινά θέματα ή πρόσωπα για τα έργα τους.⁹⁴

Μετά την απελευθέρωση^λι^οιιλγασί,ας. το 1878.

—
τάσεις, που κυκλοφορούν στην Ευρωπι. Εισάγονται στη Βουλγαρία είτε από καλλιτέχνες Βουλγάρους που σπούδασαν ή εργάστηκαν στο εξωτερικό είτε από ξένους που εγκαταστάθηκαν στη Βουλγαρία. Μια ισχυρή τάση μίμησης των ευρωπαϊκών προτύπων παρατηρείται και στην αρχιτεκτονική

των βουλγαρικών πόλεων, οι οποίες σπεύδουν να εξαλείψουν την ανατολίτικη φυσιολογία τους. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τη Σόφια, η οποία έγινε πρωτεύουσα της χώρας μόλις το 1879. Ωστόσο πρέπει να επισημάνουμε ότι η σχέση με την Ι παράδοση εξακολουθεί να παραμένει ισχυρή.

, . . . " " " " " Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η τέχνη υποχρεώθηκε να συνεισφέρει και

Ι αυτή στη «μετουσίωση» τού «πολιτιστικού» «σοσιαλιστικού ανθρώπου». Ο σοσιαλιστι-

) κός ρεαλισμός έγινε ο μοναδικός και υποχρεωτικός τρόπος καλλιτεχνικής έκ-

/ φράσης. Μια υποχώρηση της κατάστασης αυτής έλαβε χώρα μόλις στα 1975-

1981, όταν η Ι, από ημία Ζίντίνον, όπως ήδη αναφέραμε, ανέλαβε τον πολιτιστικό

Ι τομέα της χώρας. Η ίδρυση ενός εθνικού ιστορικού μουσείου και η ανέγερση

Ι του Παλατιού της Κουλτούρας στη Σόφια συγκαταλέγονται, στα αποτελέσμα-

! τα του σύντομου αυτού ανοίγματος.⁹⁵

Γλώσσα

/^ν Ι ΣΛΑΒΟΙ^ΟΙ οποίοι όργισαν από το δεύτερο μισό του 6ου αιώνα να εγκαθί-

^ μιλούσαν

μια γλώσσα που

ους τους Σλάβους, αν και πιθανώς είχαν ήδη διαμορφωθεί κάποιες διάλεκτοι. Στη φάση αυτή και έως το δεύτερο μισό του 9ου αιώνα-οί Σλάβοι δεν είχαν δικό τους γραπτό λόγο. Γραπτό λόγο δι-ν είχαν όμως ούτε οι Πολ-τ^βο^λ^α^κ) έ^λαός τουρκοαλταϊκής καταγωγής, κι χτί την εγκατάσταση τους στο χώρο των Βαλκανίων. Οι Γίρωτοβούλγαροι χρησιμοποιούσαν στο γραπτό λόγο μετά τη δημιουργία του "Α' βουλγαρικού κριχτούς (681) είτε την ελληνική γλώσσα είτε τη δική τους, την πρωτοβουλγαρική, την οποία όμως

κατέγραφαν \ιε το ελληνικό αλφάβητο.⁹⁶ Ο γρήγορος εκσλαβισμός των Πρωτο-

βουλγάρων συνετέλεσε ώστε από την τουρκο-αλταϊκή γλώσσα τους ελάχιστα δείγματα να επιζήσουν έως τις μέρες μας, προπαντός τίτλοι και ονόματα. Η σημερινή νεοβουλγαρική γλώσσα, εκτός από το όνομα της χώρας και τα παράγωγα του, διαθέτει περίπου δεκαπέντε μόνο λέξεις πρωτοβουλγαρικής προέλευσης.

Η ελληνική γλώσσα και το αλφάβητο της αντικαταστάθηκαν από την πα-~λ λαιοσλαβική εκκλησιαστική γλώσσα και το γλαγολιτικό αλφάβητο μετά το 885, / όταν στο Α' βουλγαρικό κράτος βρήκαν καταφύγιο οι μαθητές του Κυρίλλου / και Μεθοδίου, οι δημιουργοί δηλαδή της γραπτής αυτής γλώσσας και του αντίστοιχου αλφαβήτου. Μάλιστα, το γλαγολιτικό αλφάβητο αντικαταστάθηκε νω-ρίς^ πιθανώς ήδη το 893, από ένα άλλο, πιο εύκολο στην εκμάθηση και πιο οικείο στους Βουλγάρους, το λεγόμενο κυριλλικό αλφάβητο, που βασίστηκε στην ελληνική μεγαλογράμματη γραφή. Το νέο αυτό αλφάβητο, που ονομάστηκε προς τιμήν του Κυρίλλου «κυρίλλιτσα», χρησιμοποιείται από τους Βουλγάρους (και άλλους ορθόδοξους Σλάβους, με λίγες μόνο αλλαγές) έως σήμερα. Στη συνέχεια η παλαιοσλαβική εκκλησιαστική γλώσσα «προσαρμόστηκε» στο χώρο της Βουλγαρίας στις ομιλούμενες εκεί σλαβικές διαλέκτους, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί μια τοπική παραλλαγή της, την οποία η επιστήμη ονομάζει ^μέση βουλγαρική γλώσσα» (12ος-15ος αιώνας). Στο διάστημα αυτό συντελέστηκαν σημαντικές αλλαγές στη φωνολογία, μορφολογία, στο συντακτικό και στο λεξιλόγιο της βουλγαρικής γλώσσας (π.χ. απλούστευση των πτώσεων, εξαφάνιση του απαρεμφάτου, ύπαρξη άρθρου κ.ά.), τα οποία απομάκρυναν τη βουλγαρική από τις άλλες σλαβικές γλώσσες, από την άλλη όμως πλευρά τη συνέδεσαν στενότερα με εκείνες τις βαλκανικές γλώσσες που εμφανίζουν και αυτές σειρά ανάλογων γλωσσικών φαινομένων. Αυτά τα κοινά βαλκανικά γνωρίσματα στις γλώσσες της Βαλκανικής (βουλγαρική,

αλβανική, ελληνική, ρουμανική) διαμορφώθηκαν κάτω από τις ίδιες σχεδόν πολιτικές, πολιτιστικές και οικονομικές συνθήκες και θεωρούνται ως η «βαλκανική κληρονομιά», την οποία εξετάζει η επιστήμη της Βαλκανικής γλωσσολογίας.⁹⁷ Η γραπτή παλαιοσλαβική γλώσσα, ωστόσο, δεν αφομοίωσε πλήρως όλες τις / γλωσσικές αλλαγές που έγιναν στο διάστημα αυτό και η διαφορά ανάμεσα στη (γραπτή και στην ομιλούμενη γλώσσα μεγάλωνε συνεχώς. Η παλαιοσλαβική γινόταν όλο και πιο ακατανόητη για τους ανθρώπους που δεν είχαν μορφωθεί. Τα λαϊκά αναγνώσματα, όπως τα λεγόμενα άΗΐηακΙάηί, ή το περίφημο χρονικό

/ του Παΐσιου, αναμιγνύουν, ξεκινώντας από τον 17ο αιώνα, την ομιλούμενη ^ γλώσσα με την παλαιοσλαβική. Για τη νεοβουλγαρική γλώσσα⁹⁸ μπορούμε να μιλήσουμε μόλις από τη δεκαετία του 1870. Αυτή βασίζεται κυρίως στις διαλέκτους της ανατολικής Βουλγαρίας και η διαμόρφωση και η εμπέδωση της οφείλεται στα λογοτεχνικά έργα Βουλγάρων συγγραφέων όπως του Ρ. Κ. δ1ανε]Ιςον, του Ι, . ΚαΓΕνεΙον, του Οι. Βοίεν και του Ι.